

Олена Пометун

ПОМЕТУН ОЛЕНА ІВАНІВНА

*Доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України.
Досліджує проблеми розвитку критичного
мислення у навчанні з 2004 року і має
близько 30 публікацій з цієї тематики.
Є співавторкою Державного стандарту освіти
(2000, 2010 рр.), навчальних програм,
підручників (15 із яких – переможці
Всеукраїнських конкурсів), навчальних
і навчально-методичних посібників для учнів
і вчителів, більшість із яких рекомендовано
або схвалено Міністерством освіти
і науки України.*

*Тренерка з освітніх інновацій
для різних категорій освітян,
розробниця значної кількості тренінгів
з методики розвитку критичного мислення.
Зокрема, для вчителів початкової школи
протягом 2017-2020 років проведено
більше 100 тренінгів.*

ISBN 978-966-983-203-0

9 789669 832030

Олена Пометун

НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА: РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

2020

**НОВА УКРАЇНСЬКА ШКОЛА:
РОЗВИТОК
КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ
В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ
ШКОЛИ**

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Олена Пометун

**НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА:
РОЗВИТОК
КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ
В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ
ШКОЛИ**

Навчально-методичний посібник

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Київ
Видавничий дім «Освіта»
2020

УДК 373.3.015.3:159.955](477)(072)
П55

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(лист Міністерства освіти і науки України від 13.10.2020 № 1/11-7028)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Автор висловлює щирю подяку вчителям-практикам
за надані рекомендації до проведення окремих уроків,
поданих у розділі IV:

Баландіна І. В. — вчитель вищої категорії Одеської НВК №13 «Загальноосвітня школа I–III ступенів-гімназія»;
Гончарова О. К. — вчитель вищої категорії, старший вчитель Одеської ЗОШ № 57 I–III ступенів Одеської міської ради Одеської області;
Золотухіна Т. С. — вчитель початкових класів ХПСШ «Харківський колегіум»;
Іванська О. Ю. — вчитель початкових класів Харківської приватної спеціалізованої школи «Харківський колегіум»;
Ільчук І. Ю. — аспірантка Інституту педагогіки НАПН України;
Коберник І. М. — учитель початкових класів вищої кваліфікаційної категорії, учитель-методист спеціалізованої школи «Тріумф» м. Києва;
Никишіна Г. О. — вчитель початкових класів вищої категорії спеціалізованої школи «Тріумф» м. Києва;
Пилипчатіна Л. М. — заступниця директора Харківської приватної спеціалізованої школи «Харківський колегіум»;
Стародуб Н. В. — вчитель початкових класів Харківської приватної спеціалізованої школи I–III ступенів «Харківський колегіум» ;
Тесленко Л. Г. — вчитель початкових класів Харківської приватної спеціалізованої школи «Харківський колегіум».

Пометун О. І.

П55 Нова українська школа : розвиток критичного мислення учнів початкової школи : навч.-метод. посіб. / О. І. Пометун. — К. : Видавничий дім «Освіта», 2020. — 192 с.

ISBN 978-966-983-203-0.

УДК 373.3.015.3:159.955](477)(072)

ISBN 978-966-983-203-0

© Пометун О. І., 2020

© Видавничий дім «Освіта», 2020

Зміст

Передмова	5
Розділ I. Що треба знати для навчання критичного мислення	8
Що ж розуміють під критичним мисленням	8
Чому критичне мислення — це важливо для кожної людини	9
Які є цінності критично мислячої людини	11
Чому критичне мислення можна формувати на уроках з усіх предметів	12
Які характеристики критичного мислення, на думку вчених, мають бути враховані під час навчання	13
Які є особливості навчання критичного мислення	15
Які виклики стоять перед учителем у розвитку критичного мислення учнів	17
Як бути з помилками	18
Яких інтелектуальних стандартів або правил ефективного мислення має дотримуватись учитель	20
Розділ II. Які є методи навчання критичного мислення у початковій школі	21
Що таке таксономія Блума	21
Які інструменти може використовувати вчитель початкової школи для розвитку критичного мислення учнів	24
Що таке метод навчання, прийом та стратегія навчання	28
Як треба використовувати окремі методи на уроках із розвитку критичного мислення у початковій школі	30
Як пов'язаний метод із частиною уроку	73
Що треба враховувати, обираючи методи для уроку	74
Розділ III. Як навчати критичного мислення на уроці у початковій школі	75
Якою є структура і методика (технологія) уроку з розвитку критичного мислення	75
Що таке реконструювання традиційного уроку в урок розвитку критичного мислення	83
Розділ IV. Приклади уроків з розвитку критичного мислення засобами різних предметів початкової школи	85
Уроки з розвитку критичного мислення у 1 класі	86
Математика. Тема уроку: число й цифра 0. Послідовність чисел від 0 до 10. Розв'язання виразів (Гончарова О. К.)	86

Я досліджую світ. Як я пізнаю навколишній світ (<i>Пилипчатіна Л. М.</i>)	91
Українська мова, навчання грамоти. Тема уроку: звук [Г], буква Гг (<i>Стародуб Н. В.</i>)	94
Я досліджую світ. Тема уроку: моя сім'я, моя родина (<i>Никишіна Г. О.</i>)	100
Англійська мова. Тема уроку: я вмю стрибати (<i>Ільчук І. Ю.</i>).	104
Уроки з розвитку критичного мислення у 2 класі	110
Математика. Тема уроку: множення з числами 1 і 0 (<i>Гончарова О. К.</i>)	110
Українська мова і читання. Тема уроку: питальні речення. Логічний наголос у питальних реченнях. М. Луків вірш «Пролісок». Робота з медіа (<i>Гончарова О. К.</i>)	115
Я досліджую світ. Тема уроку: як жива природа зустрічає весну? (<i>Баландіна І. В.</i>)	121
Англійська мова. Тема уроку: біля моря (<i>Ільчук І. Ю.</i>)	129
Уроки з розвитку критичного мислення у 3 класі	136
Математика. Тема уроку: таблиця множення на 6 (<i>Гончарова О. К.</i>)	136
Читання. Тема уроку: словесне малювання природи. Ольга Комова. «Художник і корова» (<i>Никишіна Г. О.</i>)	141
Українська мова. Тема уроку: розпізнаю і добираю антоніми (<i>Гончарова О. К.</i>)	146
Я досліджую світ. Тема уроку: гірські породи, корисні копалини (<i>Коберник І. М.</i>)	152
Англійська мова. Тема уроку: пори року (<i>Ільчук І. Ю.</i>)	158
Уроки з розвитку критичного мислення у 4 класі	165
Літературне читання. Тема уроку: Марк Твен «Чудовий маляр» (<i>Золотухіна Т. С.</i>)	165
Математика. Тема уроку: швидкість тіла у прямолінійному рівномірному русі. Одиниці швидкості (<i>Тесленко Л. Г.</i>)	170
Я у світі. Тема уроку: усім світом охороняємо природні багатства (<i>Пилипчатіна Л. М.</i>)	175
Англійська мова. Тема уроку: моє дозвілля та дозвілля моїх друзів (<i>Ільчук І. Ю.</i>)	178
Урок літературного читання. Тема уроку: байки Езопа. «Двоє приятелів і ведмідь» (<i>Іванська О. Ю.</i>)	186

ПЕРЕДМОВА

Шановні колеги!

Перед вами перший в Україні посібник із розвитку критичного мислення на уроках у початковій школі. Очевидно, що його поява саме сьогодні не є випадковістю, бо важко уявити серйозну реформу початкової освіти без розвитку цього напрямку. Недарма це зафіксовано у багатьох нормативних документах з освіти останнього часу. Проте численні декларації про важливість розвитку критичного мислення учнів не розв'язують проблеми.

Очевидно, що саме таке мислення дає нам змогу подивитись на проблему з двох боків.

Чому навчати критичного мислення легко для будь-якого вчителя?

Тому що методи, з яких складається технологія розвитку критичного мислення, легко вбудовуються в будь-який урок. За рахунок чітких і зрозумілих алгоритмів діяльності швидко і без зусиль сприймаються дітьми. Вони не потребують додаткових матеріальних витрат на нові матеріали чи обладнання. Крім того, як показує досвід, дітям подобаються такі методи роботи, що сприяють мотивації до навчання і значно полегшують роботу вчителя.

Проте ми не бачимо безупинного прогресу у цьому напрямі. Отже, чому навчати дітей критичного мислення складно для будь-якого вчителя?

Тому що методи розвитку критичного мислення мають бути застосовані системно на кожному уроці, на основі глибокого осмислення сутності критичного мислення у цілому. Дуже важливо обирати саме ті методи, які відповідають змісту і цілям уроку, розуміючи глибинний зміст методу, а не лише його привабливість. Механічне копіювання методів або їх використання тільки на відкритих уроках не приводить до серйозних результатів. Крім того, більшість чинних підручників не «заточена» під організацію критичного дослідження матеріалу учнями, а є набором готових висновків. А отже, вчитель може використовувати такі підручники, але не може спиратися на них методично у процесі розвитку критичного мислення учнів.

Однак зрозуміло й те, що розвиток критичного мислення стає найактуальнішим за часів інтенсивних соціальних

змін, коли неможливо діяти без постійного пристосування до нових політичних, економічних та інших обставин, без ефективного вирішення проблем, значна частина яких непередбачувана. У цьому сенсі життєва необхідність критичного мислення для вітчизняної освітньої системи очевидна. Тільки таким шляхом ми можемо розвиватися відповідно до вимог світового інформаційного суспільства та просуватись далі у напрямі демократії.

Тому вважаємо за необхідне допомогти зацікавленому вчителю підвищити свій професійний рівень шляхом поступового і ґрунтовного опанування технології критичного мислення. Саме з огляду на цю мету ми й побудували наш посібник.

У першому розділі книги «ЩО ТРЕБА ЗНАТИ ДЛЯ НАВЧАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ» ви знайдете деяку коротку, але необхідну інформацію щодо самого поняття «критичне мислення» й щодо того, як його навчати. Хотілося би привернути вашу увагу до останніх підрозділів цієї частини, пов'язаних із викликами до діяльності та особистості педагога, на які вам обов'язково доведеться відповідати. Не переборюючи внутрішній спротив, без певної мужності, працелюбності і відданості професії вам навряд чи вдасться подолати цей шлях.

Другий розділ книги «ЯКІ Є МЕТОДИ НАВЧАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ» присвячений інструментарію вчителя, який навчає критичного мислення. Посібник пропонує достатню кількість методів і прийомів для розвитку критичного мислення і активного (інтерактивного) навчання учнів молодшої школи (всього двадцять шість). Усі методи, про які йдеться, описані детально з багатьма прикладами та ілюстраціями. Автори намагалися надати вам максимум рекомендацій для полегшення вибору методу чи його практичної реалізації.

У третьому розділі «ЯК НАВЧАТИ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОЦІ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ» описано концептуальну базову модель уроку, її структуру, методику реалізації кожної частини, найбільш ефективні методи та ін. Окремим підрозділом подано пояснення, чим відрізняється урок критичного мислення (з будь-якого предмета) від звичайного уроку в початковій школі. Цією моделлю уроку вчитель може керуватися, проєктуючи навчання

таким чином, аби дібрані методи і прийоми розвитку критичного мислення відповідали змісту, рівню і цілям кожного предмета.

Завдяки глибокому, ґрунтовному і ретельному опису діяльності вчителя та учнів під час конкретних уроків у розділі четвертому «ПРИКЛАДИ УРОКІВ З РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗАСОБАМИ РІЗНИХ ПРЕДМЕТІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ» зацікавленому читачеві буде нескладно спробувати відтворити пропоновані методи навчання у власному досвіді. Хочемо звернути увагу на те, що всі уроки побудовано за однією структурою, яка складається з трьох частин, ґрунтовно представлених у попередньому розділі. Особливо описана модель навчання буде плідною для тих учителів, хто вже сьогодні успішно запроваджує інтерактивні технології навчання на уроках із різних предметів.

Така побудова посібника робить його логічним, зручним та доступним для опрацювання вчителями, які прагнуть опанувати цю освітню інновацію досконало.

Разом з тим зауважимо, що багаторічний досвід нашої співпраці з учителями в опануванні інноваційних технологій переконливо свідчить: усі вони у межах традиційної освітньої системи потребують спеціальної підготовки та великої підтримки з боку колег. Звичайно, бажаним для вчителя, який готується до запровадження методів і прийомів критичного мислення, є участь у серії спеціальних навчальних семінарів-тренінгів. Для забезпечення підтримки з боку колег і всього педагогічного колективу такі семінари можна проводити для групи учителів одного навчального закладу.

Бажаю успіхів!
Олена Пометун

РОЗДІЛ І

ЩО ТРЕБА ЗНАТИ ДЛЯ НАВЧАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Що ж розуміють під критичним мисленням

Сьогодні критичне мислення — один із модних трендів, і не лише в освіті. Тому часто можна чути запитання на зразок: чи є критичне мислення новим видом мислення? Які його особливості? Чи можна його розвивати? Як саме?

У численних визначеннях цього поняття вчені підкреслюють або один, або інший аспект цього виду мислення. Скажімо, Девід Вуд і Джуді А. Браус визначають критичне мислення як «розумне рефлексивне мислення, сфокусоване на рішенні, у що вірити і що робити». Критичне мислення, на їхню думку, це «пошук здорового глузду — як розсудити об'єктивно і вчинити логічно з урахуванням і своєї точки зору, і інших думок, уміння відмовитися від власних упереджень»¹.

Дайана Халперн у своїй роботі «Психологія критичного мислення» наводить таке визначення для терміна «критичне мислення»: «...використання таких когнітивних навичок і стратегій, які збільшують імовірність отримання бажаного результату. Відрізняється виваженістю, логічністю і цілеспрямованістю. Інше визначення — спрямоване мислення»².

Якщо узагальнити думки багатьох дослідників, критичне мислення постає як складне, багатовимірне і багаторівневе явище. З цієї точки зору можна стверджувати, що під критичним мисленням розуміють особливий тип, спосіб мислення, який поєднує:

- процеси аналізу, синтезування та обґрунтованої оцінки достовірності/цінності інформації;
- здатність людини визначати проблеми, знаходити їх причини і передбачати наслідки, формулювати альтернативні гіпотези їх розв'язання;
- генерувати чи змінювати свою позицію на основі фактів і аргументів;

¹ Браус Д. А. Инвайронментальное образование в школах: руководство: как разработать эффективную программу / Д. А. Браус, Д. Вуд. — СПб. : НААЕЕ, 1994.

² Халперн Д. Психология критического мышления / Д. Халперн. — СПб. : Питер, 2000.

— ухвалювати зважені рішення — чому довіряти та що робити далі.

Іншими словами, критичне мислення — це, по суті, **набір розумових стратегій і операцій, опанування яких передбачає вільне використання людиною мисленнєвих операцій високого рівня, що застосовуються для формулювання обґрунтованих висновків і оцінок та ухвалення рішень.**

Таке мислення можна і навіть необхідно постійно вдосконалювати / тренувати так, наприклад, як тренують м'язи спортсмени чи техніку гри — музиканти. І саме школа є ідеальним середовищем для навчання і розвитку критичного мислення в учнів, засвоєння ними умінь застосовувати інтелектуальні інструменти для організації власної розумової діяльності в реальному житті.

Розвиток критичного мислення — це розвиток уміння усвідомлювати ці та інші впливи, долати або враховувати обмеження. Критично мисляча людина, ухвалюючи важливі рішення, задається запитаннями: чому я вирішую саме так? Що саме на мене вплинуло? Якими є інші варіанти? Ми можемо обговорювати з дітьми їхні рішення, ставлячи такі запитання їм і поступово навчаючи їх ставити такі запитання самим собі. Так ми допомагаємо формуванню усвідомленості та широкого мислення, що робить людину більш глибокою та незалежною.

Чому критичне мислення — це важливо для кожної людини

Людина як свідома істота завжди діє під впливом думок, власних виборів та рішень. Розмірковуючи над тим чи іншим рішенням, ми намагаємося взяти до уваги те, що нам відомо, та обрати найкращий спосіб діяльності. Однак далеко не завжди задумуємося над тим, чи добре ми вміємо думати? Чи є наш процес мислення продуктивним? Чи вміємо ми думати так, щоб досягати успіхів сьогодні і завжди?

Зазвичай ми ставимося до процесу мислення так, ніби це щось само собою зрозуміле та природне — як дихати чи кліпати очима. Проте думки, які ми вбачаємо істинними, іноді є неправильними, необґрунтованими або такими, що навмисно вводять нас в оману. Натомість ті думки, які ми визнавали помилковими чи незначущими, виявляються істинними та важливими.

На жаль, від природи люди не наділені здатністю бачити речі такими, як вони є, і не можуть автоматично, інтуїтивно відчувати, що є розумним, а що — ні, що є істинним, а що хибним. Наше мислення зазвичай обмежене, серед таких обмежень найчастіше виявляється:

- *вплив попереднього досвіду*. Ви, мабуть, неодноразово помічали, що дитина, яку принижують і б'ють батьки, часто так само поводить себе з дітьми у класі. Одна з причин цього: у її досвіді нема іншої моделі досягнення бажаного результату. Вчитель, караючи таку дитину, демонструє ту саму модель. Тому її вибір обмежений. (Ось чому так важливо, щоб такі діти бачили і могли спробувати інші моделі, самостійно доходячи висновку, що, наприклад, модель співпраці набагато ефективніша);
- *вплив групи*. Уявіть, що у педагогічному колективі прийнято виконувати всі, навіть найбезглуздіші накази авторитарного директора. Вам не подобається черговий наказ, але «усі ж погодилися». Настрій поганий, але ви робите, «як усі», не тому, що інших варіантів нема (вони завжди є), а тому, що під впливом групи ви їх не бачите;
- *вплив стереотипів*. «Із цього району завжди приходять проблемні діти, ви з ними будьте суворіші!» І вчителька, яка ще не бачила дітей, уже мусить долати упереджене ставлення до них, піддаючи сумніву «керівну» пораду;
- *вплив емоцій*. Ваша подруга постійно заходить в один відділ у торговельному центрі та обов'язково там щось купує. Потім сварить себе, але ж у цьому відділі завжди так чудово пахне цитрусовими ароматами і музика така приємна грає, тож як не зайти? Приємні емоції обмежують здатність розглядати інші варіанти: не купувати, купувати в іншому місці за меншою ціною.

Отже, типовим для більшості людей є упереджене сприйняття дійсності такою, якою вони хочуть її бачити. Часто ми навіть викривлюємо реальність, пристосовуючи її до своїх упереджень. Перекручення реальності є звичайним явищем людського життя. Егоїзм та «вужкість мислення» відчутно впливають на життя багатьох людей.

Часто наші погляди і переконання не є ані свідомими, ані критичними, і формуються під впливами багатьох чинників, зокрема соціальних, політичних, економічних, біологічних чи фізіологічних. При цьому більшість із нас майже

не використовують можливості, які закладені в цій дивовижній людській здатності — мислити.

Щоб подолати ці обмеження і розширити можливості мислення, нам потрібен системний шлях до його розвитку, зокрема до раціональності, критичності мислення.

Головний сенс критичного мислення простий — уміння керувати власним розумом. Таким чином ми можемо керувати своїм життям, усвідомлювати все, що з нами відбувається, шукати і знаходити найкращі шляхи, рости і розвиватися.

Критично мислити можуть усі, але не всі хочуть це робити. Критичного мислення потрібно вчити для того, щоб учні могли використовувати його навички в конкретній предметній діяльності.

Які є цінності критично мислячої людини

Не можна зводити навчання критичного мислення до формування в учнів лише мисленнєвих операцій. КМ поступово формує у людини іншу внутрішню позицію, інші ціннісні установки та орієнтації. Людина з розвиненим критичним мисленням не лише сприймає світ як різноманітний, а й цінує таку різноманітність, ставиться до неї як до ресурсу й можливості для власного розвитку і самореалізації. Прагнучи обґрунтування власних думок і знаходження достовірної інформації, така людина вимагає обґрунтованих суджень та фактів від інших людей і джерел інформації. Вона не лише виробляє у себе імунітет від впливів і маніпуляцій, а й сама не маніпулює іншими.

Біолог Томас Хакслі сказав: «Важливо не хто правий, а що правильно». Це та частина суспільства, яка чує заклик до роздумів і не зупиняється в інтелектуальному розвитку ні після закінчення школи, ні після закінчення університету.

Критичні мислителі — люди з високою терпимістю. Вони вважають, що у кожної проблеми є не одне правильне рішення. Вони думають, реагують і висловлюють свої ідеї з повагою до прав інших учасників обговорення, інтуїтивно і свідомо розуміють, що у кожного своя правда. Такі люди здатні визнати обґрунтованість інших поглядів, навіть якщо це суперечить їхнім думкам. Для них важливіше вчитися і розвиватися, ніж бути «правим». Вони поважають аргументованість, докази, чесність і справедливі правила

гри та намагаються уникати спокуси використовувати свій інтелект для впливу на інших людей нечесним чином.

У навчально-виховному процесі формування навичок мислення високого рівня згідно з певними інтелектуальними стандартами, організація простору для системного тренування таких навичок дає можливість учням набувати певного життєвого досвіду. Це досвід самостійного дослідження і послідовного накопичення знань, а не «ковтання» готової інформації; досвід народження нових ідей, рішень у спільному обговоренні, а не засвоєння чужих «істин»; досвід формулювання власних оцінок, поглядів, ставлення та висловлення їх уголос, а не мовчазне прийняття нав'язаних думок.

Такий досвід не лише сприяє розвитку, наприклад навичок опрацювання інформації або вміння аргументувати (когнітивна сфера), він впливає і на ціннісну сферу, формує певні настанови, розуміння важливості обговорення та співпраці, несприйняття чорно-білої картини світу. Завдяки таким набуткам людина обирає в житті життєздатніші стратегії, успішніші моделі поведінки, ніж той, хто більшу частину шкільного життя тренувався в уважному слуханні та заучуванні текстів із посібника. Отже, розвиваючи критичне мислення, ми розвиваємо набагато більше, ніж просто вміння аналізувати або перевіряти інформацію, ми формуємо особистість з об'єктивними вимогами і засадами. Критичне мислення у широкому розумінні — це комплексне поняття, яке поєднує способи розумової діяльності, певні ціннісні критерії та моральні якості й відповідні моделі поведінки, надзвичайно значущі для сучасної людини і суспільства, такі як відкритість, відповідальність, чесність, інтелектуальна сміливість, толерантність та багато інших.

Чому критичне мислення можна формувати на уроках з усіх предметів

Ми прагнемо розвивати в учнів критичне мислення. Але часто не вчимо їх саме методів (стратегій) критичного мислення. Як їх реалізувати? Де використовувати? Часто можна почути, як учитель каже: «Думай!» І учень відповідає: «А я і так думаю». Але визначити, чи так це насправді — неможливо, адже учень не знає, що означає «думати», а вчитель не може йому цього пояснити. Ще менше вчитель, як правило, здатний пояснити, що означає «мислити

критично». Тимчасом «звичайне» і «критичне» мислення значно різняться між собою.

З педагогічної точки зору корисно уявити собі критичне мислення як чіткий перелік мисленневих операцій, яких поетапно, крок за кроком можемо навчати учнів. Отож під критичним розуміємо **таке мислення, завдяки якому людина здатна:**

- бачити проблеми, ставити запитання;
- аналізувати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел;
- висувати гіпотези та оцінювати альтернативи;
- свідомо обирати, ухвалювати рішення та обґрунтовувати його.

Цей посібник концентрується саме на такому розумінні сутності критичного мислення. Його завданням є показати, як учителі можуть використовувати цю концепцію для проведення уроків і запровадження спеціальних методів через подання інструкції на уроках із різних предметів у початковій школі.

Наприклад, засобами різних предметів в учнів можна формувати риси критично мислячої людини, яка:

- завжди ясно розуміє мету, що стоїть перед нею, і питання, що обговорюється;
- ставить запитання щодо інформації, висновків чи поглядів;
- формує і висловлює думку незалежно від думок інших, самостійно;
- намагається бути зрозумілою, точною у висловлюваннях, ретельно добирати необхідну інформацію;
- використовує переконливу аргументацію, засновану на достовірній інформації, на фактах;
- прагне думати глибше, бути логічною і безпристрасною.

Вчитель може стимулювати учнів застосовувати уміння критичного мислення і під час читання та письма, і під час говоріння та слухання, так само, як і в ході опанування всіх інших предметаів, а також у повсякденному житті.

Які характеристики критичного мислення, на думку вчених, мають бути враховані під час навчання

Для того, щоб краще навчати критичного мислення, можна звернутися до думки Девіда Клустера, який визначив у КМ п'ять важливих аспектів³.

³ Клустер Д. Что такое критическое мышление? // Перемена, 2001. — № 3. — С. 36–40.

По-перше, критичне мислення — це **самостійне мислення**. На уроці з використанням технології розвитку КМ кожний учень / учениця формулюють власні ідеї і переконання незалежно від інших. Отже, мислення є критичним тільки тоді, коли воно індивідуальне.

По-друге, початковим (відправним) пунктом критичного мислення є **інформація**. Знання мотивує людину, і вона починає мислити критично. Д. Клустер вважає, що люди будь-якого віку здатні мислити критично, а при навчанні розумові здібності вдосконалюються, учні вчаться критично обмірковувати будь-яку нову інформацію.

По-третє, критичне мислення **починається з постановки питань** і усвідомлення проблем, які необхідно розв'язати. Учні дуже допитливі, тож завдання вчителів полягає у тім, аби викликати в них інтерес до нових знань, навчити їх міркувати. Як зазначає Джон Бін, «складність навчання критичного мислення полягає почасти в тому, щоб допомогти учням розгледіти нескінченне різноманіття навколишніх проблем»⁴.

По-четверте, критичне мислення **потребує переконливої аргументації**. Критично мисляча людина знаходить власне розв'язання проблеми й аргументує цей вибір. Вона спирається на погляди опонентів і розглядає інші способи розв'язання проблеми, але прагне довести, що вибране нею рішення логічніше і раціональніше за інші. Завдання педагогів — навчити учнів не тільки знаходити власне рішення, а й бути терпимими до інших думок, уміти вислуховувати інших учасників групи.

По-п'яте, критичне мислення є мислення **соціальне**. Тільки в обговоренні, в обміні думками, зрештою, в суперечках з іншими людьми можна переконатися у правоті власної позиції. Використовуючи різні прийоми у навчанні за принципами критичного мислення, дуже важливо працювати в групі.

Втілити ці принципи розвитку критичного мислення у навчанні можна в конкретних видах навчальної діяльності,

⁴ Bean J. Engaging ideas: the professor's guide to integrating writing, critical thinking, and active learning in the classroom / J. Bean // Jossey-Bass. — San Francisco. — 1996.

добираючи прийоми і методи залежно від дидактичних цілей та етапу навчання.

Які є особливості навчання критичного мислення

У чому полягають особливості навчання критичного мислення? Щоб зрозуміти це, придивимось до сучасного навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі. У більшості випадків ми побачимо, що, незважаючи на всі декларації, в його основі залишено знанневий підхід, який у процесі відповідного навчання і викладання мимовільно гальмує, підриває в учнів мотивацію до мислення, думання. На більшості уроків значну частину часу говорять і активно діють учителі, тоді як учні залишаються пасивними слухачами. Багато вчительських висловлювань є твердженнями, а не запитаннями. Коли вчителі ставлять запитання, вони зазвичай чекають на відповіді не більше, ніж кілька секунд, і починають самі відповідати на свої запитання.

Знання сприймаються вчителем як еквівалент запам'ятовування, тому більшість учнів вважає, що коли вони повторюють сказане вчителем або подане у тексті, тоді мають знання. У спробах постійно зводити складне до простого, даючи учням формули, процедури, короткі відповіді та алгоритми для запам'ятовування і практики, вчителі сподіваються, що це, нарешті, приведе учнів до розуміння того, що вивчається. Проте інструкції та подібна практика не акцентують на необхідності розуміння проблеми.

Однією з центральних у такому навчанні для вчителів є ідея, що головне — все розповісти учням. Проте навіть гарне пояснення не гарантує їхнього розуміння і мислення. Це дуже просто. Якщо ви розповідаєте щось, що суперечить або є незручним для моєї системи переконань, я навряд чи змінюватиму мої усталені погляди з огляду на цю нову ідею. Я швидше намагатимуся спотворити те, що сказано.

Модель навчання, зорієнтована на розвиток критичного мислення, руйнує такі підходи на кожному кроці: учнів постійно запитують про те, що вони дізналися, заохочують застосовувати їхні нові ідеї, порівнювати їхні ідеї з тими, що є в їхніх підручниках, активно обговорювати те, чого вони навчаються у малих групах. **Домінантним на уроці**

має бути процес самостійного дослідження, конструювання знань учнями у процесі активної пізнавальної діяльності.

Реально навчатись нової ідеї людина може тільки у боротьбі з проблемами, які ця ідея створює для неї, вибудовуючи нові ментальні моделі або переконання. У цьому процесі вона мусить визнати наявні власні переконання помилковими, а потім повільно трансформувати старі у нові. Проте це можливо тільки у разі, якщо нову ідею людина обміркує і прийме сама. Єдиним способом зробити це — є участь в обговоренні, в обопільному спілкуванні з іншими, які вже мають знання і погляди з цього приводу. **Тому основна модель побудови навчання — поєднання індивідуальної роботи учнів з інтерактивною взаємодією.**

Критичне мислення — це неупереджене дослідження предмета або проблеми. Процес доцільно починати з визначення того, що ми вже про це знаємо та чого належить навчитися. Потім слід приступити до вільного виявлення фактів і розгляду варіантів та в кінці перейти до заснованого на фактах осмислення. У підсумку порівнюємо інформацію, зокрема й упередження, забобони як учня, так і однокласників, а також фахівців, виробляємо основу для власного судження.

Коротко кажучи, я навчаюсь, коли я обговорюю, дискутую про щось із моїми однокласниками. Однокласники навчаються, слухаючи мене, реагуючи та сприймаючи мої відповіді. Ми всі обдумуємо речі, працюючи разом. Як група ми можемо знати більше, знайти більше і мати більше ідей, глибше усвідомлення їх, аніж хтось із нас індивідуально. Те, чого ми вчимося через дослідження, стає частиною наших думок скоріше, ніж завчені слова, які ми швидко забуваємо.

Це серцевина освіти для критичного мислення. Учні вчаться:

- думати у процесі навчальної діяльності;
- вчитися через практику навчання;
- висловлюватися через практику суджень та оцінку цих суджень.

Таким чином вони приходять до більш ефективного використання свого мислення.

Які виклики стоять перед учителем у розвитку критичного мислення учнів

Працюючи над розвитком КМ учнів, учителю доцільно звернути увагу на власні стереотипи щодо професійної діяльності.

Одна з найголовніших ідей — правильних відповідей може бути багато. На жаль, досі існує таке ставлення до вчительської роботи: «я знаю, як правильно і я вас цього навчу». І в підручнику написано, як правильно (вчиняти, діяти, думати...). Тож подолання цього ставлення є необхідною умовою для розвитку критичного мислення.

Насправді у сучасному світі, який стрімко змінюється, претендувати на знання істини, мабуть, не варто. А от приймати іншу думку як привід подумати над нею, замислитись — може, вона є найкращим на сьогодні рішенням? — це здатність корисна. Вчительська позиція не тільки не має заперечувати інших, хай і протилежних, думок, а й стимулювати пошук їх.

Сучасні діти здатні до самостійної роботи з інформацією дедалі більше. Вона їх оточує скрізь. Дітей потрібно навчити опрацювати її, а не підміняти собою цей процес. Намагання «згодувати» готові рецепти і правила, настанови та рішення аж ніяк не сприяють розвитку критичного мислення. У вчителів є чудові інструменти: завдання для роботи з інформацією та запитання. Вони дають змогу перетворити навчання на процес дослідження.

Запитувати частіше, ніж розповідати, — ще одна здатність учителів, які розвивають на уроках критичне мислення. Ставлення до запитання лише як до засобу контролю і перевірки є шкідливим стереотипом. Воно формує стійку відразу до запитань, бо «а якщо відповім неправильно?» (див. вище). І побоювання запитувати — «ну я ж не можу запитувати (тобто перевіряти) дорослого / керівника / колегу...»

У розвитку КМ запитання мають відігравати роль запуску процесу мислення, початку пошуку рішення. Тому чим частіше вчителі / вчительки запитуватимуть дітей про їхню думку, їхні враження, ідеї, тим краще.

Ще одна, пов'язана з попередніми положеннями, думка. Запитання, над якими діти думають (аналізують, оцінюють, порівнюють тощо), потребують часу на формулювання

відповіді. Вимога негайно отримати відповідь доречно тільки тоді, коли перевіряється пам'ять. У всіх інших випадках мисленнєвий процес потребує часу. І цей час у кожної дитини свій. Тож давати учневі змогу сформулювати відповідь, не квапити його, є завданням учителя/вчительки. Діти різні, вони працюють у різному темпі. Це нормально. Тут не місце роздратуванню і намаганню пришвидшити процес. Критичне мислення є процесом самостійним та індивідуальним.

Ще один із найпоширеніших стереотипів, від якого варто відмовитися, — про шкідливість різноманітних гаджетів для засвоєння знань. Для сучасних дітей вони — як продовження рук, очей, вух. І це повністю змінює процес навчання. Мережа Інтернет, а не вчителі, є авторитетним, зручним і найбільш повним джерелом інформації для дітей сьогодні. І дітям потрібно навчитись управлятися з цим потоком. У безпечному (інформаційно) середовищі класу це можливо. Але вчителі й самі сьогодні не стоять осторонь технічних новин. Сформулювати інформаційний запит для Google може бути значно кориснішою навичкою, ніж каліграфічне письмо. Ви згодні?

Як бути з помилками

Ще одна характеристика процесу навчання критичного мислення — право учнів робити помилки.

Помилки — це природно для будь-якої людини, особливо, якщо вона навчається чогось для себе нового. Як говорить латинське прислів'я, «людині властиво помилятися». І освоєння нового (а будь-які кроки вперед — завжди щось нове) пов'язане з неминучими первинними хибами.

Можна, звісно, сказати, що бувають невинні помилки, які тягнуть за собою серйозні наслідки, матеріальні втрати і навіть людські жертви. Так, бувають, але зазвичай на відповідальних посадах працюють люди, які до того вже накопичили професійний і життєвий досвід у різних галузях і сферах, у тому числі й у роботі з людьми. А досвід, відомо, — син важких помилок, і жодне навчання без них не обходиться. Зате, здобуваючи кваліфікаційні розряди чи посадові чини, людина набуває здатності більш вдало прогнозувати розвиток подій і результативніше підстрахуватися від фатальних помилок.

Узагалі вкрай важливо наробити в дитинстві дрібних помилок, аби зрозуміти, як діяти «несхибно». Наприклад, дитина кидає м'яч у кільце: тричі промахнулася, на четвертий — влучила. Так виробляється моторика її рухів.

А в процесі розвитку критичного мислення до «роботи над помилками» як джерела накопичення досвіду поступово долучається логічний мисленнєвий компонент: як склалося, що не досягнуто бажаного результату, які причинно-наслідкові зв'язки були порушені, на що звернути увагу в наступній спробі. Помиляючись, діти знаходять тупиковий напрям, вони дізнаються, що саме не сприятиме вирішенню задачі, відкидають для себе неефективний спосіб. Це ж добре! Доведення від протилежного — теж корисна мисленнева дія.

І робота над помилками в цій моделі навчання — не покарання, як відбувається в деяких випадках, а аналіз. Те саме накопичення досвіду, отримання інформації: де людині бракувало тих чи інших відомостей, де і як потрібно поповнити багаж знань?

Однак часто помилка досі сприймається як щось неприпустиме. За неї сварять, знижують оцінку, привчають боятися сміливих чи ризикованих кроків. І в підсумку — людина вже навчена обирати тільки надійний, перевірений спосіб дій, де не можна помилитись. А спробувати новий шлях, нову ідею вже страшно, щоб не наразитися на осуд. Так виникає стереотипне мислення, що є прямою протилежністю критичному. Намагання вберегти від помилок, скоріш за все, має в своїй основі «батьківський» інстинкт, що сприяє ще одному стереотипу в навчанні. Це недовіра до учнів/учениць і намагання побільше зробити за них. Учительське «я краще їм розповім, поясню», «мені треба пройти програму», висновки в кінці уроку «отже, діти, ви сьогодні зрозуміли...» походять саме від прагнення взяти на себе всю відповідальність за результати навчання.

Для вчителя помилка дитини — це можливість побачити, у чому в неї в даний конкретний момент виникли труднощі. Будь-яка помилка — своєрідне діагностичне дослідження, з якого випливає те, що в учня на думці. Учитель має ставитися до помилки, як до чогось неминучого у навчальному процесі. І якщо дитина сама виправила свою помилку, вона заслуговує відмінної оцінки.

Яких інтелектуальних стандартів або правил ефективного мислення має дотримуватись учитель

Американські дослідники Річард Пол та Лінда Елдер пропонують усім, хто бажає розвинути в себе та в інших критичне мислення, подумати над певними правилами, критеріями, з точки зору яких ви можете оцінювати власне мислення. Така оцінка є вкрай важливою здатністю критично мислячої людини. Це насамперед стосується вчителів як агентів із розвитку критичного мислення учнів.

Отже, пам'ятайте, що люди з розвиненим критичним мисленням не довіряють усьому, що бачать, чують або читають. Вони використовують наведені нижче прості правила для того, щоб перевірити своє мислення та думки інших. Якщо ви робитимете це щодня, то покращите своє вміння критично мислити.

Висловлюючись, розповідаючи:

Будьте ясними, зрозумілими для інших — чи можете ви пояснити те, що маєте на увазі? Чи можете навести приклад?

Будьте точними, достовірними — чи впевнені ви, що це правда?

Будьте в темі (думайте про відповідність) — чи пов'язано те, над чим ви думаете (про що говорите), з тим, що ми зараз обмірковуємо, обговорюємо разом?

Будьте логічними — чи все, що ви сказали, вписується у цей порядок, у такі міркування?

Будьте справедливими і відповідальними — чи замислюєтесь ви, як ваша поведінка (судження) може впливати на почуття чи поведінку інших?

Будьте розсудливими (розміркуйте) — чи продумана ця проблема відкрито, ґрунтовно і всебічно? Чи не виключає вона інших ідей? Чи не впливає на вашу думку оточення, стереотипи або упередження?

Якби всі у світі використовували правила хорошого мислення, то ми змогли б розв'язати більшість проблем.

РОЗДІЛ II

ЯКІ Є МЕТОДИ НАВЧАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Що таке таксономія Блума

Педагоги, які навчають критичного мислення, використовують таксономію (класифікацію від простого до складного) навчальних цілей і результатів Бенджаміна Блума. Якщо слідувати розробленій Б. Блумом таксономії, то знання учнів — це лише перший, найпростіший рівень цієї класифікації. Далі йдуть ще п'ять рівнів цілей (результатів) навчання, причому перші три (знання, розуміння, застосування) є цілями нижчого порядку (мисленням низького рівня), а наступні три (аналіз, синтез, оцінювання) — вищого порядку (мисленням високого рівня).

Система Б. Блума може бути представлена у такий спосіб.

Таблиця 1

Таксономія навчальних цілей та результатів Б. Блума

Навчальна мета/рівень	Результат, якого досягають учні
Знання	Запам'ятовування і відтворення учнями змісту навчальної інформації, охоплюючи факти, поняття, терміни й теорії
Розуміння	Здатність учнів сприймати викладене й передавати в іншій формі (інші слова, інша мова, графік тощо), встановлювати смисл інформації, прогнозувати, виходячи з раніше отриманих відомостей
Застосування	Уміння застосовувати в новій ситуації набуті раніше знання без зовнішньої підказки, використовувати теоретичні знання у життєвих обставинах
Аналіз	Уміння учнів розділяти матеріал на окремі складові, порівнювати частини, встановлюючи їхні взаємозв'язки, логіку, класифікуючи, розуміючи модель, структуру їхньої організації
Синтез	Здатність учнів до творчого поєднання частин або елементів у нове ціле з іншими властивостями
Оцінювання	Уміння учнів робити кількісні чи якісні оцінки, засновані на використанні критеріїв або стандартів, та формулювати ціннісні судження про ідеї, дослідження, рішення, методи тощо

Б. Блум також установив, що між рівнями мислення і відповідями на запитання, які ми ставимо, існує прямий зв'язок. До того ж самі запитання утворюють ієрархію цілком відповідну таксономії мислення. Питання на запам'ятовування належать до найнижчого рівня. Питання на оцінку або судження розглядаються як високий рівень мислення. Насправді всі запитання важливі і всі вони приводять до різних видів мислення.

Задавання питань є одним із механізмів формування навичок критичного мислення. Можна впевнено сказати, що запитання стимулюють КМ. Відповідаючи на них, учні аналізують та інтерпретують інформацію, аналізують ідеї, будують гіпотези, відстоюють свою точку зору. Запитання є засобом стимулювання різних видів мислення на різних рівнях складності.

Запитання на знання — це найнижчий рівень питань, що потребує механічного згадування інформації. Її відтворюють практично в тому самому вигляді, в якому отримали. Учневі досить знати фрагменти матеріалу для того, щоб успішно відповісти на запитання. Такі питання найчастіше передбачають одну правильну відповідь і застосовуються для перевірки знань. Вони не стимулюють розвиток навичок критичного мислення, а сприяють тренуванню пам'яті.

Приклади:

Яке найбільше місто в Україні?

Які вірші Тараса Шевченка ви вивчали?

Скільки грамів у кілограмі?

Запитання на розуміння задаються для розкриття смислу, сутності того, що вивчається, виявлення зв'язків між ідеями, фактами, визначеннями або цінностями. Учень має подумати, як вони пов'язуються між собою, групуються, об'єднуються, що вони означають для нього. Ці питання є дуже важливими, адже без розуміння подальша повноцінна мисленнева та пізнавальна діяльність неможлива.

Приклади:

Якими прикладами ви проілюструєте сокорух у природі?

*Як ви розумієте слова автора тексту, що хлопчик опи-
нвся у скрутному становищі?*

Якщо я з'єднаю ці три фігури разом, що вийде?

Запитання на застосування спрямовані на використання вже відомої учням інформації в нових умовах чи обставинах. Вони дають можливість розв'язувати проблеми, досліджувати їх. Ці питання можуть бути досить складними, тому що мають на увазі нестандартні відповіді і пошук життєвих рішень.

Приклади:

Як визначити довжину відрізка, скориставшись мотузкою?

Що станеться, якщо всі ці числа помножити на дев'ять?

Як визначити сторону світу в лісі?

Запитання на аналіз передбачають розкладання інформації на складові, виділення частин та аналіз кожної з виділених частин окремо у межах єдиного цілого: їх порівняння та визначення схожості й відмінності, побудову структури (складу), моделі об'єкта на основі наявних взаємозв'язків (причин і наслідків), співвідношення одних явищ з іншими (вчинки людини з її характером).

Приклади:

Які частини можна виокремити у цьому оповіданні?

Чому герої байки не змогли досягти своєї мети?

Як ви назвали б цей твір? Чому?

Запитання на синтез пов'язані з творчим розв'язанням проблем на основі оригінального мислення. Якщо запитання на застосування зводяться до розв'язання проблем на основі наявної інформації, то запитання на синтез дають можливість використовувати власні знання та досвід для творчого вирішення проблеми і можуть мати безліч найрізноманітніших відповідей.

Приклади:

Як із цих деталей побудувати вітряк?

Як змінилося б ваше життя, якби ви могли дихати під водою?

Як ви назвали би по-іншому цей твір?

Запитання на оцінку задаються учням для того, щоб вони сформулювали власні судження про хороше і погане або про справедливе і несправедливе. Для ухвалення рішень і розв'язання проблем необхідне мислення саме цього

рівня. У запитаннях на оцінку не може бути однієї правильної відповіді.

Приклади:

Що ти можеш сказати про свою роботу?

Яке завдання сподобалося тобі найбільше?

Чи справедливо завершується оповідання? Чому?

Які інструменти може використовувати вчитель початкової школи для розвитку критичного мислення учнів

Використання на уроках запитань високого рівня — на аналіз, синтез, оцінку — дає вчителеві змогу ефективно розвивати КМ учнів. Уміння педагога формулювати такі запитання є обов'язковою умовою вирішення цієї проблеми. З іншого боку, ми маємо навчити й учнів формулювати запитання різного рівня у процесі дослідження того чи іншого джерела знань. Розвинути такі вміння в дітей може допомогти використання вчителем спеціальних питальних слів для кожного рівня запитань. Такі слова можуть певний час поставати опорою для розвитку мислення учнів, зокрема і зоровою у вигляді роздавальних переліків.

Проте використання таксономії Б. Блума передбачає і формулювання пізнавальних завдань для досягнення навчальних результатів різного рівня, побудованих за допомогою спеціальних дієслів, що «програмують» мисленнєву діяльність учнів.

Розглянемо ці інструменти в узагальненому вигляді у таблиці 2.

Важливо також розуміти, що розташування запитань у певному порядку або побудова стратегії постановки запитань (наприклад, від нижчого рівня мислення до вищого) може не тільки розвивати в учнів мислення високого рівня, а й підсилювати мотивацію до навчання та пізнавального інтересу.

Постановка запитань високого рівня, як-от «чому?» та «навіщо?» і «що?, якщо?», може привести учнів до багатьох відкриттів. Причому кожен зуміє зробити власні висновки, не зазіхаючи при цьому на авторські права інших першовідкривачів. Адже всі відповіді на такі питання можуть бути правильними. Потрібно тільки обґрунтувати свою точку зору.

Таблиця 2

**Питальні слова та дієслова, використання яких
забезпечує високий рівень мислення учнів
і навчальних результатів**

Рівень мислення/ навчального результату учня	Питальні слова, за допомогою яких формулюється запитан- ня цього рівня	Дієслова, з викори- станням яких можна побудувати діяльність учнів на різному рівні мислення (Приклад)
1	2	3
Здобуття знань (інформації)	Що таке? Де? Коли? Що саме? Скільки? Які приклади відомі?	Визначте, повторіть, складіть список, знайдіть, покажіть, перекажіть перелічіть, запам'ятайте, назвіть, відтворіть, зафіксуйте, розкажіть
Розуміння інформації	Як передати іншими слова- ми? Як ви розумієте? Як іншими словами пояс- нити?	Поясніть, опишіть, розпізнайте, розташуй- те, оберіть, перекладіть, перекажіть своїми слова- ми, підкресліть
Викорис- тання, застосу- вання інформації	У яких ще ситуаціях можна застосувати? Хто може використовувати? Чим може бути корисне? Що може зашкодити?	Застосуйте, викори- стовуйте, продемон- струйте, поясніть, обчисліть, виберіть, завершіть, дослідіть, проведіть експеримент, проілюструйте, зробіть розрахунок
Аналіз	Які основні елементи? З чого складається? До якої групи належить? Які причини? Як влашто- ване? Які функції? У чому схожість (відмінність)? Що спільного між? Як пов'язані? У чому зв'язок між?	Визначте частини озна- ки, причини, наслідки, встановіть послідовність, розділіть, розбийте, розберіть, структуруйте, порівняйте, зіставте
Синтез	Про що говорить наявність таких елементів, як-от? Який висновок можна зро- бити з фактів? Поясніть чому? Що потрібно? Чому ви думаєте? Як зро- бити? Чому ви вважаєте?	Згрупуйте, зберіть, скомпонуйте, складіть, створіть, розробіть, сфор- мулюйте, узагальніть, об'єднайте, придумайте, змініть, організуйте, спла- нуйте, підготуйте, запро- понуйте, перегрупуйте, перепишіть, установіть, замініть

Закінчення таблиці 2

1	2	3
Оцінювання	Добре чи погано? Які переваги або недоліки? Правильно чи помилково? Ефективно чи неефективно? Чи згодні ви, що..., чому? Чи правильно, що..., чому?	Оцініть, порівняйте, що найкраще, хто правий, чому це найважливіше, доведіть, переконайте, обґрунтуйте, порекомендуйте, підтримайте, перевірте, оцініть

Безліч таємниць зберігають казки, байки, оповідання, які ми багато разів чули, але ніколи не замислювалися, чому відбуваються ті чи інші події, навіщо персонажі роблять ті чи інші вчинки, чим пояснюється їхня дивна поведінка. Наприклад, чому Дід і Баба заплакали, коли Мишка розбила яйце, яке вони щойно безуспішно намагалися розбити самі, чим золоте яйце краще за просте та ін.

Отже, запитання, особливо розташовані у певній послідовності, сприяють розвитку мислення. Однак учитель добре усвідомлює: мало знати, що запитати, важливо знати, як це зробити. Дотримання правил методики запитань може значно активізувати учнів.

Не таємниця, що зазвичай наші учні мало запитують. Найчастіше, це результат їхнього «шкільного досвіду», коли вчителів дратують «пусті запитання» (а хто знає, розумне у мене запитання чи пусте?), часу на відповіді бракує, вчитель нетерпляче підганяє тощо. Як наслідок, першокласник, із якого буквально сиплються запитання, до п'ятого класу перетворюється в мовчазного, справжнього школяра, який змагається за оцінку.

Основними рекомендаціями, як організувати роботу із запитаннями, можуть бути такі.

Запитання, які ставить учитель

Заздалегідь готуйте запитання учням ще на стадії планування уроку.

Пов'язуйте запитання із найбільш важливим матеріалом, що дасть учням зрозуміти, на що саме ви хочете звернути їхню увагу.

Ставте відкриті зрозумілі й конкретні запитання, на які можна відповісти більше ніж «так» і «ні». Уникайте

загальних запитань типу «Що ви думаєте з приводу того, що ви прочитали?» Якщо учень все ж таки відповідає коротко, поставте йому наступне запитання, яке захопить його до розгорнутої відповіді.

Використовуйте зрозумілі учням слова. Учень не зможе відповісти на запитання, що містить незнайомі йому терміни.

Ставте запитання у певній логіці, помітній і зрозумілій учневі. Учні можуть розгубитись, якщо на них сиплеться безліч непов'язаних запитань.

Ставте запитання різного рівня складності, переможуючи складні запитання, які вимагають аналізу, синтезу та оцінки, простими питаннями на пам'ять і розуміння. Таким чином ви підтримуватимете активність учнів.

Ставте запитання для забезпечення зворотного зв'язку, щоб переконатися в тому, що учні правильно зрозуміли матеріал.

Давайте учням час подумати, перш ніж запитувати їх. Є прямий зв'язок між кількістю часу, який учителі витрачають на очікування, і рівнем мислення учнів. Зазвичай учителі чекають одну секунду. Дослідження показують: якщо вони почекають до трьох секунд, а ще краще до 10–15, то рівень мислення дітей значно підвищиться.

В учнів має бути час подумати про можливі варіанти відповіді на ваші запитання. Пауза після запитання може дратувати, але вона необхідна ще й для того, аби учні повірили, що ви насправді хочете почути відповідь на своє запитання. Можна попросити записати відповідь, а потім запитати кількох учнів прочитати свої відповіді. Цей прийом сприяє активному залученню всіх учнів до роботи.

Перефразуйте запитання, якщо не отримуєте на них очікуваних відповідей. Однією з причин може бути різне розуміння смислу запитань вами і учнем.

Запитуйте всіх учнів. Важливо залучати до відповідей на запитання всіх учнів. Щоб досягти цього, педагог має звертатися по імені до найбільш сором'язливих учнів і часом ігнорувати тих, які вважають, що можуть відповідати на кожне питання.

Багато учнів не люблять відповідати на запитання в класі, тому що бояться отримати погану оцінку. Коли вчителі від запитань «на оцінку» переходять до тих, що спрямовані

на розвиток мислення, учні зазвичай стають більш активними. Отож якщо вчитель пропонує вільний обмін думками і всі ідеї сприймає з повагою, вважає їх важливими, учні будуть активно прагнути висловитися і вислухати інших.

Запитання, які задає учень

Створіть обстановку, в якій учневі буде легко ставити запитання. Важливо, щоб у класі не боялися бути осміяними, не боялися помилитися або сказати «щось не так». Із першого дня дайте їм зрозуміти, що ви чекаєте від учнів запитань, що вам цікаво відповідати на них, що «пустих» запитань для вас не існує.

Плануйте час для запитань учнів. Уникайте класичного «Чи є запитання?», яке вимовляється за хвилину до дзвінка. Учні звикають до того, що ця фраза означає кінець уроку. Замініть його на змістовне: «Які є запитання?»

Дайте учням достатньо часу, коли вони формулюють свої запитання, залишайте їм 10–15 секунд на те, щоб зібратися з думками.

Переадресуйте запитання, поставлені одним учнем, — до інших, це може допомогти зав'язати обговорення чи дискусію в класі.

Пропонуйте учням завдання підготувати запитання заздалегідь. Щоразу, коли учні опрацьовують текст, вирішують задачі чи виконують письмове завдання і т. д., просіть їх записати хоч би три запитання, які виникали у процесі підготовки домашнього завдання.

Що таке метод навчання, прийом та стратегія навчання

Метод навчання — одна з найбільш обговорюваних категорій теорії навчання. Свої варіанти її визначення в різні роки пропонували усі провідні вчені-педагоги, але й досі не існує єдиної думки із цього приводу. Тому в сучасній літературі збереглася різноманітність підходів до визначення понять «методи», «прийоми», «способи», «стратегії» навчання, різні підстави їх систематизації і деяка суперечливість у вживанні термінів у спеціальній літературі. Тому вважаємо за потрібне запропонувати власне робоче визначення,

яке допоможе у вибудовуванні логіки наших наступних міркувань.

Отже, під поняттям «метод навчання» розуміємо упорядкований спосіб взаємодії учасників навчального процесу (вчителя і учнів), спрямований на досягнення цілей і завдань освіти на певному проміжку часу (наприклад, на уроці). Правильний добір методів відповідно до мети та змісту навчання, до вікових особливостей учнів сприяє розвитку їхніх пізнавальних здібностей, опанування ними знань і компетентностей, готує до самостійного навчання протягом життя, формує їхній світогляд.

Поняття «метод» і «прийом навчання» часто пов'язують, хоч і трактують по-різному. Найбільш придатним нам здається розуміння прийому як елемента методу, тобто з позицій цілого і частини. Тобто прийом використовують у різних методах (наприклад, об'єднання в пари є частиною багатьох методів), тому й називають деталлю методу.

Останнім часом в українському освітньому середовищі розповсюдилось і поняття стратегії навчання. Особливо часто його вживають щодо технології розвитку КМ.

Як термін «стратегія» побутує в різних сферах людської діяльності й не має єдиного вичерпного тлумачення. Проте цілком можливо виділити риси, що характеризують її загалом поза межами певної конкретної діяльності людини. Виокремлення стратегій навчання як феномену відбулося в середині 80-х років ХХ століття і засвідчило важливість свідомого ставлення до навчального процесу та навчальних дій.

Більшість дослідників тлумачать поняття «стратегія» як феномен діяльності того, хто навчається, учня або студента, і вказують, що цілеспрямований розвиток учителем, викладачем стратегій навчання сприяє особистісній орієнтації учнів чи студентів, підвищенню рівня автономності їх як суб'єктів навчання, активізації мислення⁵.

⁵ Малихін О. В., Галла А. О. Сутність феномену «стратегії навчання» у фаховій підготовці студентів філологічних спеціальностей. URL: https://www.researchgate.net/profile/Olexandr_Malykhin/publication/322987483_Sutnist_fenomenу_strategii_navcanna_u_fahovij_pidgotovci_studentiv_filologicnih_specialnostej/links/5a7af89745851541ce5f844b0.pdf

За загальним підходом, навчальні стратегії тлумачаться як прийоми чи техніки, власне, будь-який набір дій, кроків, застосовуваних учнем або студентом для отримання, зберігання, і використання інформації. Це предметні та розумові дії, які суб'єкт навчання застосовує у певній послідовності, продумано поставлених таким чином, щоб можна було досягти обраної мети. Застосовуючи стратегію, наприклад, критичного читання, учень або студент вирішує, які навички і в якому порядку він використає.

Отже, в нашому розумінні цей термін постає складником методу, асоційованого з алгоритмізованою діяльністю того, хто навчається, під безпосереднім або опосередкованим (наприклад, через пам'ятку-алгоритм) керівництвом педагога.

Виходячи з такого тлумачення наших висхідних категорій, важливим критерієм для класифікації методів навчання КМ може бути сутність такої взаємодії, насамперед між учителем і учнями.

Як треба використовувати окремі методи на уроках із розвитку критичного мислення у початковій школі

Не існує загальноприйнятого переліку методів розвитку критичного мислення, так само як і загальноприйнятої класифікації цих методів. Значна кількість методів прийшла в український педагогічний простір у другій половині 1990-х — на початку 2000-х років разом із програмою «Читання і письмо для розвитку критичного мислення», інші — поступово поширились через зарубіжний експертний досвід. Є ті, які тісно перетинаються з поняттям «інтерактивний метод», адже застосування їх потребує інтерактивної взаємодії учнів. Є методи, авторство яких сьогодні навіть важко встановити. Проте це не становить перешкоди для ефективного застосування їх у практиці навчання.

Нижче пропонується ґрунтовний опис найбільш ефективних методів у навчанні учнів початкової школи. В описі кожного ви знайдете мету його застосування, рекомендації щодо частини уроку, в якій доцільно застосувати метод (ґрунтовний опис уроку див. у наступному розділі), а також алгоритмізовану інструкцію щодо використання методу.

До кожного опису додані конкретні приклади застосування методу і рекомендації щодо його оптимізації.

Сподіваємося, ці рекомендації допоможуть вам вдало дібрати до кожного уроку необхідні методи та ефективно застосувати їх. Серед методів, уміщених в алфавітній послідовності, ви знайдете:

1. Аркуші самооцінювання та взаємооцінювання.
2. Бортовий журнал.
3. Виключення «зайвого», логічні ланцюжки.
4. Дерево передбачень.
5. «З-Х-Д» таблиця («Знаємо — Хочемо дізнатися — Дізналися»).
6. Займи позицію.
7. Зарядка.
8. Істинні і хибні висловлювання.
9. Кластер.
10. «Кошик ідей».
11. Мозковий штурм.
12. Незакінчені речення.
13. Обговорення питання у загальному колі.
14. Одним словом.
15. Опорні слова.
16. Плюс-мінус-цікаво.
17. Припущення на основі запропонованих опорних слів (термінів).
18. Порівняльна таблиця.
19. «Риб'яча кістка».
20. Робота в парах.
21. Робота в малих групах.
22. Ромашка запитань.
23. Синквейн.
24. «Товсті» та «тонкі» запитання.
25. «Чи вірите ви, що...»
26. Читання в парах/запитання в парах.
27. Читання з зупинками.
28. Читання з маркуванням тексту.
29. Шість «чому?»
30. Шість капелюхів.

Аркуші взаємооцінювання та самооцінювання

Мета методу

Для самооцінювання учнів та їхнього взаємооцінювання вчитель заздалегідь має підготувати оцінювальні аркуші та інші засоби/прийоми навчання, що базуються на чітких критеріях. Приклади таких форм і прийомів наведені нижче. Для того, щоб учні навчилися оцінювати себе реально, обґрунтовано, потрібна копітка робота, в якій допоможуть запропоновані та інші розроблені вчителем самостійно аркуші самооцінки.

Метод доречно використати в підсумковій частині уроку у процесі формувального оцінювання.

Організація діяльності

Залежно від попередньої активності учнів учитель може пропонувати їм різні форми аркушів оцінювання.

Аркуш оцінювання учнем роботи малої групи

(форма дає змогу учасникам малої групи оцінити роботу в ній (можна ставити значок ✓ чи вписувати імена членів групи).

<i>Наші дії / показники</i>	<i>Завжди</i>	<i>Часто</i>	<i>Інколи</i>	<i>Ніколи</i>
1. Ми перевіряли, чи розуміють члени групи, що потрібно зробити				
2. Ми відповідали на запитання, пояснювали, коли це було необхідно				
3. Ми з'ясовували те, що було незрозуміло				
4. Ми допомагали одне одному зрозуміти і застосувати на практиці отриману інформацію				
Підписи членів групи: _____				

**Аркуш оцінювання учнем власної участі
в роботі малої групи**
(Форма дає змогу оцінити внесок конкретного учня
в роботу малої групи).

<i>Мої дії / показники</i>	<i>Завжди</i>	<i>Часто</i>	<i>Інколи</i>	<i>Ніколи</i>
1. Я співпрацював / співпрацювала з іншими над досягненням загальних цілей				
2. Я ретельно працював / працювала над завданням				
3. Я висловлював / висловлювала нові ідеї				
5. Я вносив / вносила конструктивні пропозиції				
6. Я підбадьорював / підбадьорювала інших				

**Аркуш оцінювання учнем
досягнутих результатів уроку**

Наприкінці уроку вчитель запрошує учнів оцінити свою діяльність у балах, заповнивши таблицю, де сформульовані очікувані результати уроку: 2 бали — «повністю погоджуюся»; 1 бал — «частково погоджуюся»; 0 балів — «зовсім не погоджуюся». Наприклад:

Твердження	Бали
Тепер я знаю, що таке...; я можу назвати...	
Тепер я вмію порівнювати...; я вмію визначити відмінності...	
Тепер я можу навести приклади...	
Тепер я вмію розповідати про...	
Тепер я вмію визначати...	
Тепер я можу висловити думку щодо...; оцінити...	

Бортовий журнал

Мета методу — навчити учнів організації і систематизації інформації уроку через фіксацію актуалізованих знань та знань, набутих у процесі роботи. Бортові журнали — це узагальнювальна назва сукупності письмових завдань, коли учні під час читання авторського тексту підручника чи документа записують свої думки.

Метод доречно використати в основній частині уроку під час читання (слухання) тексту.

Організація діяльності

Коли бортовий журнал застосовується перед читанням (інколи перед викладом матеріалу вчителем), учні записують у зошиті відповіді на запитання: «Що мені відомо з цієї теми?», а після ознайомлення з новим матеріалом — на запитання: «Що нового я дізнався з тексту?» Ці записи оформлюються у таблицю.

Що мені відомо з цієї теми?	Що нового я дізнався/-лася з тексту?

Коли бортовий журнал застосовується під час читання, можна запропонувати учням/ученицям таку таблицю:

Що повідомляє текст	Що я про це думаю (коментар)

Наприклад, застосування цього методу на уроці «Я у світі» (4 клас) можливе під час роботи з темою «Турбота кожного про оточення. Люди довкола мене».

Для цього учням пропонується запитання: «Що є основою щасливого життя родини?», далі запрошують заповнити першу колонку бортового журналу «Що мені відомо з цієї теми». Після читання притч⁶ учні заповнюють другу колонку.

Виключення «зайвого», логічні ланцюжки

Мета методу — навчання учнів знаходити і використовувати критерії подібності, аналізувати ряд понять, дій, предметів чи явищ.

Метод застосовується в основній чи підсумковій частині уроку.

Організація діяльності

Вчителю потрібен набір карток із зображенням кількох предметів на кожній.

Крок 1. Одна за одною картки пред'являються учневі.

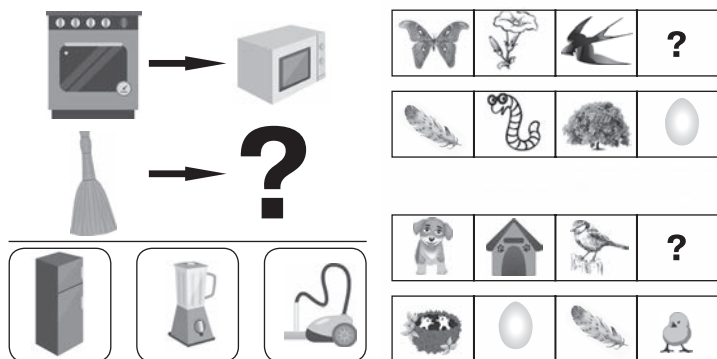
Крок 2. З намальованих на кожній картці чотирьох предметів він має виключити один предмет, а іншим — дати одну назву.

⁶ Тагліна О. В., Іванова Г. Ж. Я у світі: підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. — Харків: Вид-во «Ранок», 2015. — С. 78–79.

Крок 3. Після виключення зайвого предмета учень має пояснити, чому він обрав саме цей предмет.

Учнім може також пропонуватися бланк зі словами. Наприклад, у кожному рядку написано п'ять слів, із яких чотири можна об'єднати в одну групу і дати їй назву, а одне слово до цієї групи не належить. Його потрібно знайти і виключити (викреслити).

Приклади карток:

Приклади завдань:

Знайди закономірність. Яке наступне число?

0, 4, 8, 12... (+ 4 : 16, 20)

2, 4, 8, 16... ($\times 2$: 32)

1, 2, 4, 7... (+1, +2, +3, ... : 11)

Знайди «зайве число» і поясни, чому ти зробив цей вибір:

60, 24, 402, 33, 46

Дерево передбачень

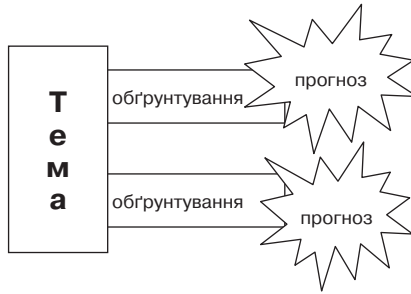
Мета методу — навчити учнів будувати припущення з приводу розвитку сюжетної лінії в оповіданні, повісті або систематизувати зроблені учнями припущення.

Метод доречно використати в основній частині уроку.

Організація діяльності

Крок 1. Працюючи з текстом, учитель пропонує учням перед читанням тексту чи аналізом реальної ситуації спочатку скласти блок-схему «дерево передбачень».

Для цього учні, орієнтуючись на назву тексту, мають передбачити елементи його змісту. Якщо мова йде про проблему для розв'язання, можна передбачити можливі варіанти розвитку ситуації.

Крок 2. Вчитель пояснює, що кожне із передбачень має бути обґрунтоване.

Крок 3. Результати роботи зображуються у вигляді дерева, де сама тема — це «стовбур дерева», «листочки» — передбачення, «гілочки» — аргументи, обґрунтування передбачень.

Прикладом застосування цього методу може бути робота з казкою Василя Сухомлинського «Дід Осінник». До читання тексту учні беруться передбачити: «Про що може бути казка з таким героєм?» Із їхніх відповідей «росте» дерево передбачень. Потім відбувається читання тексту.

Дід Осінник

У темному лісі живе дід Осінник.

Спить на сухому листі й сторожко прислухається до пташиного співу. Як тільки почує сумну журливу пісню — курли-курли, — підводиться й каже:

— Прийшла моя година. Відлітають до теплого краю журавлі.

Виходить із лісу дід Осінник — сивий, у сірому дощовику. Де пройде, там листя жовтіє й опадає на землю.

Виходить на узлісся, сідає, прихилиється до дуба й тихо-тихо щось мугиче.

Це не пісня, а осінній вітер... Коли дід співає, його борода росте, розвівається за вітром. Ось вона вже простяглася луками. Посіріли луки.

— Осінній туман, — кажуть люди.

І не здогадуються, що це ж борода діда Осінника.

Після читання тексту вчитель пропонує учням наступне завдання:

— Прочитайте наші передбачення: про якого іншого героя вони розповідають? Якою може бути казка про нього?

Зарядка

Мета методу — активізувати рефлексивну діяльність учнів, поєднавши її з невеликою фізичною активністю. Потребує небагато часу.

Метод доречно використати у підсумковій частині задля рефлексії.

Організація діяльності

Вчитель пропонує учням стати в коло і дати оцінку окремим компонентам уроку виконанням певних рухів, а також висловити своє ставлення до того, що відбулося.

Руки можуть бути такими:

- присісти — дуже низька оцінка, негативне ставлення;
- злегка присісти — невисока оцінка, байдуже ставлення;
- звичайна поза, руки вздовж тулуба — задовільна оцінка, спокійне ставлення;
- руки зігнуті в ліктях — гарна оцінка, позитивне ставлення;
- підняти руки догори, плескати в долоні — дуже висока оцінка, захоплення.

Вчитель ознайомлює учнів із рухами, пояснюючи значення їх. Після цього він може називати окремі елементи уроку: зміст, методи, роботу в групах, власну діяльність учня, діяльність учителя, а учні рухами показують свою оцінку і ставлення.

«З-Х-Д» таблиця

(«Знаємо — Хочемо дізнатися — Дізналися»)

Мета методу — навчання графічної організації та логічного і змістовного структурування матеріалу, формулювання запитань, аналізу змін і результатів уроку.

Метод зручно вписується у структуру уроку і охоплює всі три його частини. Тож перша частина методу доречна на початку уроку, друга є переходом від вступної та основної, а остання — на підсумковій. Протягом застосування методу учні: 1) згадують те, що вони вже знають; 2) ставлять запитання; 3) підтверджують свої нові знання.

Організація діяльності

Запропонуйте учням скласти таблицю з трьох колонок.

Знаємо	Хочемо дізнатися	Дізналися

Заповнюйте її з учнями на дошці (та в зошитах), послідовно виконуючи такі кроки:

Крок 1. До ознайомлення з текстом або змістом теми заповніть першу колонку «Знаю».

Крок 2. Запропонуйте учням сформулювати запитання про те, що з цієї теми вони ще хочуть дізнатись, і заповніть другу колонку «Хочу дізнатися».

Крок 3. Після ознайомлення з текстом або наприкінці уроку заповніть колонку «Дізналися», запитавши в учнів, що нового вони дізналися на цьому уроці.

Крок 4. Підсумуйте роботу, зіставляючи зміст другої і третьої колонок. Обговоріть з учнями, як бути з запитаннями, на які ми не знайшли відповіді (можна дати індивідуальні або групові завдання, чи пояснити, що про це ми говоритимемо на наступних уроках).

Наприклад, на уроці «Як всім світом охороняти природні багатства» «Я у світі» (4 клас), таблиця може мати такий вигляд:

Знаємо	Хочемо дізнатися	Дізналися
Що таке природні багатства? Які нам відомі природні багатства? Чому їх потрібно берегти?	Що треба берегти більше? Як бережуть природні багатства в інших країнах? Що ми, діти, можемо для цього зробити?	Є багато свят і акцій щодо збереження природних багатств. Холодильники переробляють у Фінляндії. Пластик розкладає «біла гниль», яку знайшли американські вчені. У Німеччині сортують сміття, бо утилізація сміття — справа кожного громадянина. Німецька влада піклується про збереження довкілля

Займи позицію

Мета методу — навчити учнів визначати свою позицію щодо суперечливого питання, формулювати аргументи на її захист, сприймати аргументи інших сторін.

Метод можна застосовувати на початку уроку для демонстрації розмаїття поглядів на проблему, що вивчатиметься. Також — на етапі основної частини уроку під час обговорення теми уроку або на підсумковому етапі для формулювання ставлення до вивченого на уроці. Слід використовувати

дві протилежні думки, які не мають однієї (правильної) відповіді.

Організація діяльності

Крок 1. Учитель пропонує учням дискусійне питання і просить їх визначити власну думку щодо цього питання.

Крок 2. У протилежних кутках класу варто розмістити плакати. На одному написано «згоден (згідна)», на другому — «не згоден (не згідна)». (Варіанти: на плакатах можна викласти полярні позиції щодо проблеми.) Або ви можете запропонувати три позиції:

За	Не знаю	Проти
----	---------	-------

Крок 3. Варто ознайомити учнів ще й із правилами проведення вправи та обговорити їх.

Крок 4. Вчитель запрошує учнів стати біля відповідного плаката, залежно від їхньої думки щодо обговорюваної проблеми, «проголосувати ногами».

Крок 5. Вчитель обирає декількох учнів і просить їх обґрунтувати свою позицію (пояснити, чому вони стоять саме тут) або пропонує всім, хто розподіляє одну і ту саму точку зору, обговорити її й виробити спільні аргументи на її захист. Вчитель просить учнів не просто висловити свою позицію, а й пояснити її. Зручним формулюванням цього є: «я вважаю..., тому що...».

Крок 6. Після викладу різних точок зору вчитель питає учнів, чи змінив хто-небудь із них свою думку і чи хоче перейти до іншого плаката. Якщо такі є, то їм пропонується перейти й обґрунтувати причини цього.

Крок 7. Для обговорення вправи вчитель може запропонувати учням назвати найбільш переконливі аргументи своєї та протилежної сторони.

Наприклад, під час роботи на уроці над темою Марк Твен. «Чудовий маляр» (Літературне читання, 4 клас) учням можна запропонувати визначити свою позицію щодо запитання: «Чи була поведінка Тома чесною у ставленні до хлопців?».

У цьому випадку учні можуть зайняти позицію біля трьох плакатів («Так, була чесною», «Ні, була нечесною», «Це складне питання для мене») і пояснити, чому вони так думають.

Істинні і хибні висловлювання

Мета методу — навчити учнів встановлювати, чи правильні надані їм твердження, обґрунтовуючи свою відповідь, співвідносити власні думки з текстом, пояснювати, чому виникли відмінності.

Метод застосовується на будь-якому з трьох етапів уроку: у вступній частині — це звернення до опорних знань, в основній — спосіб активізації уваги під час подальшого читання чи слухання, під час рефлексії — демонстрація розуміння засвоєного.

Організація діяльності

Учням пропонується перелік тверджень, створених на основі тексту, який вони в подальшому будуть вивчати. Учитель просить визначити, чи правильні дані твердження, обґрунтовуючи свою відповідь. Після ознайомлення з основною інформацією повертаємося до даних тверджень, і учні оцінюють достовірність їх, використовуючи отриману на уроці інформацію.

Наприклад, перед читанням твору «Добре вдома»⁷ Зоряни Живки варто запропонувати учням такі твердження для того, щоб вирішити, чи правильні вони:

1. У кожного є дім.
2. Бджоли живуть у мурашнику.
3. Равлик живе у норі.
4. Сміття живе на смітнику.
5. Всім подобається вуличне сміття (кинуте на вулиці).
6. Сміття може пересуватися полем, вулицею і лісом.
7. Люди не звертають уваги на сміття.
8. Люди незадоволені тим, що сміття забруднює місто.

Свої рішення учні заносять у таблицю, ставлячи + чи – у відповідній клітинці.

1	2	3	4	5	6	7	8

Після читання тексту вони ще раз оцінять ці твердження.

⁷ Хрестоматія сучасної української літератури. 1–2 клас. — Львів. : Вид-во Старого Лева. — С. 27.

У кожного є дім.

Пташки живуть у гніздах. Звірі — у норах. Риби — у річці чи в морі. Бджоли — у вулику. Мурахи — в мурашнику.

А равлик навіть носить свою хатку із собою!

Книжки мешкають у книгарнях, у бібліотеках, на книжкових полицях осель.

Зорі — на небі. Люди — в будинках.

А сміття живе на смітниках і в сміттярках. Це його оселя, і воно її дуже любить. Йому там затишно і зручно. Тому сміття дуже засмучується, коли люди необачно кидають його там, де заманеться. Тоді воно стає вуличним сміттям. Сміттям-безхатком.

День і ніч воно зажурено вештається містом або вздовж сільської дороги. І навіть — страшно подумати! — лісом.

Блукає, скиглить-шелестить, кидається під ноги перехожим, ніби прибудний пес. І тихенько просить: «Допоможіть мені дістатися до рідного смітника!»

Але люди його чомусь не чують... Байдуже минають, інколи ще й невдоволено нарікаючи: «Скільки бруду розвелось! Яке в нас засмічене місто!»

А нещасне сміття тиняється хідниками та клумбами, парками і дитячими майданчиками, солодко мріючи про затишну сміттярку...

Карусель

Мета методу

Цей метод найбільш ефективний для одночасного залучення всіх учасників до активної роботи з різними партнерами. Його застосовують:

- для обговорення спірних запитань;
- для розвитку вміння учнів аргументувати свою позицію;
- для збирання інформації з певної теми;
- для інтенсивної перевірки обсягу та глибини наявних знань.

Метод доречно використати в основній частині уроку з метою активізації пізнавальної діяльності під час осмислення матеріалу. Застосовуючи його, можна досягти узагальнення наявних в учнів знань, активізації й перетворення їх у загальногрупове надбання.

Як організувати роботу

Розставте стільці для учнів у два кола (за наявності простору запросіть учнів класу вишикуватись у два кола, стоячи). Учні, які сидять/стоять у внутрішньому колі, розташовані спиною до центра, а ті, які в зовнішньому, — обличчям до центра. Таким чином, кожний/кожна сидить/стоїть навпроти іншого. Внутрішнє коло нерухоме, а зовнішнє — рухоме: щоразу за сигналом учителя всі його учасники пересуваються (пересідають/переходять) на один стілець/позицію праворуч, опиняючись перед новим партнером/партнеркою (співрозмовником).

Кожний учень має змінити певну (не менше 5) кількість партнерів чи пройти все коло, виконуючи поставлене завдання.

Варіанти застосування методу:

1) обговорення спірного запитання із призначеної позиції (наприклад, учасники зовнішнього кола посідають позицію так, а внутрішнього — ні);

2) кожний учасник/учасниця, який сидить/стоїть у зовнішньому колі, має аркуш з конкретним запитанням (темою) й під час переміщення збирає максимум інформації, аспектів, поглядів, аргументів із зазначеної проблеми.

Наприкінці відбувається заслуховування окремих відповідей, обговорення того, які питання виявилися складними, продуктивними чи, навпаки, швидко вичерпалися й чому, як працювали партнери тощо.

Кластер

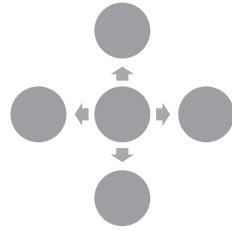
Мета методу — навчання графічної організації матеріалу, що дає змогу зробити наочними думки, що виникають при зануренні в ту чи іншу тему, у процесі читання тексту, пошуку взаємозв'язків між окремими поняттями, спільно дослідження інформаційного поля теми.

Метод доречно використати у вступній частині уроку з метою активізації пізнавальної діяльності, актуалізації знань учнів та фокусуванні на темі уроку. В основній частині уроку учні можуть за допомогою кластера систематизувати поняття з тексту. Також — під час підсумкової частини уроку задля узагальнення знань.

Організація діяльності

Метод передбачає виділення смислових одиниць тексту і графічне оформлення їх у певному порядку у вигляді грона.

Правила роботи дуже прості. Малюємо модель сонячної системи: зорю, планети та їхні супутники. У центрі зоря — це наша тема (вихідне поняття), довкола неї планети — великі смислові одиниці, які потрібно з'єднати прямою лінією із зорею, у кожній планеті свої супутники, у супутників — свої.

Учням під час використання методу може бути надана така інструкція.

1. Посередині чистого аркуша (класної дошки) напишіть ключове слово або речення, яке є «серцевиною» ідеї, теми.
2. Довкола «накидайте» слова або пропозиції, що відображають ідеї, факти, образи, що підходять для даної теми (модель «Планета та її супутники»).

По ходу записів, що з'явилися, з'єднуйте слова прямими лініями з ключовим поняттям (у кожного із «супутників» теж з'являться «супутники», нові логічні зв'язки).

Результатом роботи буде структура, яка графічно відображає наші міркування, визначає інформаційне поле даної теми.

Працюючи над кластерами, необхідно дотримуватися таких правил:

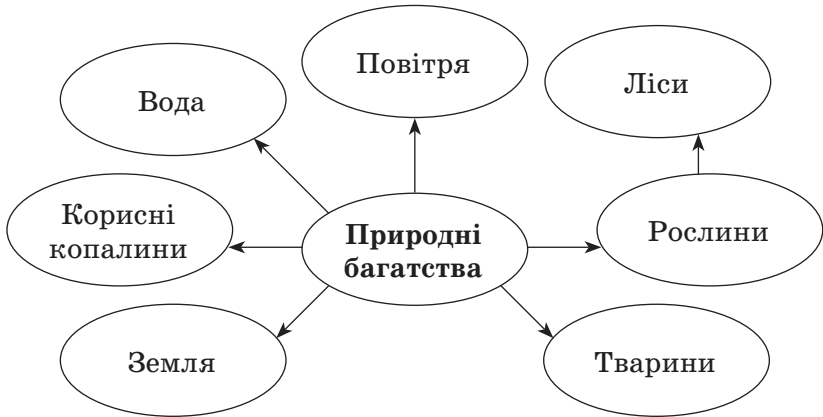
- не боятися записувати все, що приходить на думку. Дати волю уяві та інтуїції;
- продовжувати роботу, поки не скінчиться час або ідеї не вичерпаються;
- спробувати побудувати якомога більше зв'язків;
- не діяти за наперед визначеним планом.

Приклад використання такого методу на уроці з предмета «Я у світі» 4 класу за темою «Як усім світом охороняти природні багатства». Метою використання кластера у цьому випадку є актуалізація знань учнів — не тільки пригадати, а й установити зв'язки між поняттями, які пригадують учні.

Робота за цим методом може бути такою.

Запропонуйте учням подумати, що таке «природні багатства»? Запишіть це словосполучення посередині дошки.

Потім запросіть учнів називати те, що, як вони вважають, стосується цієї теми. Все, що учні називають, запишіть до схеми, уточнюючи зв'язки між поняттями. Учні, найімовірніше, назвуть таке:

«Кошик ідей»

Мета методу — актуалізація опорних знань, мотивація пізнавальної діяльності, сприяння вдумливому читанню тексту.

Метод доречно використати у вступній частині уроку, коли необхідно з'ясувати все, що знають або думають учні з обговорюваної теми уроку. Якщо потрібно знайти рішення якоїсь часткової проблеми, то він годиться для основної частини уроку.

Організація діяльності

На дошці вчитель малює зображення кошика, у який умовно буде зібрано все те, що учні разом знають із виучуваної теми.

Обмін інформацією проводиться за такою процедурою:

Крок 1. Вчитель ставить пряме запитання про те, що відомо учням із тієї чи іншої проблеми/теми. Можна запропонувати, аби спочатку кожен згадав і записав у зошиті все, що знає сам, за 1–2 хвилини. А потім перейти до загального обговорення.

Крок 3. Вчитель записує думки, які виникли в учнів. Все назване коротко у вигляді тез записується вчителем до «кошика ідей» (без коментарів), навіть якщо ці думки

помилкові. Сюди ж, у «кошик», можна «складати» факти, думки, імена, проблеми, поняття, що стосуються теми уроку. Зазвичай продуктивним буде в нижню частину «кошика» складати (записувати на дошці) відомі учням факти, а у верхню — ідеї, думки. Далі в ході уроку ці розрізнені у свідомості дитини факти або думки, проблеми чи поняття можна пов'язати в логічні ланцюжки.

Наприклад, перед читанням вірша Івана Андрусяка «Тринадцятий трамвай»⁸ учитель запитує: «Що ви знаєте про трамвай?» і записує всі названі слова у зображення кошика, а потім ставить ще одне запитання про те, чому автор, на їхню думку, назвав вірш «Тринадцятий трамвай», і продовжує «заповнювати кошик» ідеями.

«Тринадцятий трамвай»

Мозковий штурм

Мета методу — навчання висловлювати гіпотези щодо вирішення конкретної проблеми, сприймати думку іншої людини, порівнювати й оцінювати власну та іншу думку.

Метод доречно використати у вступній та основній частинах уроку, коли потрібно зібрати якомога більше ідей довкола проблеми від усіх учнів протягом обмеженого часу.

Організація діяльності

Крок 1. Після презентації проблеми та чіткого формулювання проблемного запитання (його краще записати на дошці) запропонуйте всім висловити ідеї, коментарі, навести фрази чи слова, пов'язані з цією проблемою.

⁸ Хрестоматія сучасної української літератури. 3–4 клас. — Львів. : Вид-во Старого Лева. — С.18.

Крок 2. Коли учні висловлюють ідеї, записуйте всі пропозиції на дошці чи на великому аркуші паперу в порядку їх виголошення без зауважень, коментарів чи запитань.

Зверніть увагу учнів на такі моменти.

1. Під час «висування ідей» не пропускайте жодної. Якщо ви будете судити про ідеї й оцінювати їх під час висловлювання, учні зосередять більше уваги на відстоюванні своїх ідей, ніж на спробах запропонувати нові й більш досконалі.

2. Необхідно заохочувати всіх до висування якомога більшої кількості ідей. Варто підтримувати й фіксувати навіть фантастичні ідеї. (Якщо під час мозкового штурму не вдасться одержати багато ідей, це може пояснюватися тим, що учасники піддають свої ідеї цензурі — двічі подумують перед тим, як висловлять.)

3. Кількість ідей заохочується. В остаточному підсумку кількість породжує якість. У таких умовах учасники штурму мають можливість пофантазувати.

4. Спонукайте всіх учнів розвивати або змінювати ідеї інших. Об'єднання або зміна раніше висунутих ідей часто веде до висунення нових, що перевершують первинні.

У класі можна повісити такий плакат:

А. Кажіть усе, що спаде вам на думку.

В. Не обговорюйте і не критикуйте висловлювання інших.

С. Можна повторювати ідеї, запропоновані будь-ким.

Д. Розширення запропонованої ідеї заохочується.

Крок 3. На закінчення обговоріть та оцініть запропоновані ідеї.

Наприклад, перед читанням на уроці казки: героями казки, яку зараз читатимемо, будуть рак і лисиця. Які риси цих тварин можуть бути описані в казці?

Незакінчене речення

Мета методу: оперативне залучення учнів до діяльності, взаємодія, актуалізація опорних знань чи мотивація навчальної діяльності, можливість ґрунтовніше працювати над формою висловлення власних ідей, порівнювати їх з іншими, вільніше міркувати щодо запропонованих тем, відпрацьовувати вміння говорити коротко, але по суті й переконливо.

Метод застосовується у вступній та підсумковій частинах уроку.

Організація діяльності

Крок 1. Визначивши тему, з якої учні висловлюватимуться по черзі або з використанням уявного мікрофона, вчитель формулює незакінчене речення і пропонує учням уголос закінчувати його. Кожний наступний учасник обговорення має починати свій виступ із запропонованої формули. Учениці та учні працюють із відкритими реченнями, наприклад: «На сьогоднішньому уроці для мене найбільш важливим відкриттям було...» Або: «Завдяки цій інформації можемо зробити висновок, що...» Або: «Ми так вирішили тому, що...» тощо.

Крок 2. Вчитель надає слово першому/першій із бажаючих. Вислуховують кількох осіб (кількість залежить від поставленого завдання та дидактичної мети цієї діяльності).

Крок 3. Наприкінці обговорення слово може взяти вчитель (якщо вважає за потрібне) і висловити свою думку чи підсумувати висловлювання учнів.

Цей прийом часто поєднується з «мікрофоном» чи з обговоренням у загальному колі.

Обговорення питання у загальному колі

Мета методу: з'ясування певних положень, повернення уваги учнів до складних або проблемних питань у навчальному матеріалі, мотивація пізнавальної діяльності, актуалізація опорних знань тощо.

Метод доречно використати у будь-якій частині уроку.

Організація діяльності

Крок 1. Поставте учням запитання. Воно має бути зрозумілим для всіх до початку обговорення. Запропонувавши метод уперше, поясніть, що до обговорення можуть приєднатися якомога більше учасників.

Крок 2. Учні і учениці висловлюються за бажанням. Обговорення триває, доки є охочі висловитися. Вчитель наприкінці може висловити свою думку чи підсумувати висловлювання учнів.

Вчитель має заохочувати всіх до рівної участі. Ключем до ефективності обговорення великою групою є те, як педагог ставить запитання. Уникайте закритих запитань, тобто таких, на які можна відповісти коротко («так» або «ні»). Саме відкриті запитання, які починаються з «як», «чому», «який», потребують від учнів високого рівня мислення. Заохочуйте всіх учнів та учениць до висловлення своїх ідей.

Те, як учитель реагує на запитання та коментарі, є вирішальним у створенні навчальної атмосфери. Демонструйте увагу до всіх, дякуючи кожному учневі за запитання та висловлювання. Це стимулюватиме присутніх ділитися цінною інформацією.

Не дозволяйте будь-кому домінувати під час обговорення. Обмежити це можна, сказавши: «А тепер давайте послухаємо, що скаже хтось інший або інша» або «Я хотіла (хотів) би, щоб усі мали можливість сказати своє слово».

Не слід забувати, що велика кількість загальнокласних обговорень утомлює, тож не варто зловживати цією методикою.

Одним словом

Мета методу

Простий і незатратний по часу метод дає змогу стимулювати рефлексивну діяльність учнів в умовах жорсткого регламенту, поставити емоційну крапку в уроці.

Метод застосовується у підсумковій частині уроку з метою рефлексії.

Організація діяльності

Наприкінці уроку вчитель вивішує аркуш паперу (формат А1) і просить учнів відзначити те, що найбільше сподобалось їм на уроці: зміст, методи, атмосфера, власна діяльність, результати тощо.

Обраний момент учні мають назвати одним словом, яке змістовно розкривало би зроблений вибір. Вчитель фіксує це слово на папері і за необхідності просить учнів його прокоментувати.

Опорні слова

Мета методу — навчити учнів відокремлювати істотну інформацію від несуттєвої, змістовно скорочувати текст для його засвоєння.

Метод доречно використати в основній частині уроку для розуміння та запам'ятовування змісту тексту.

Організація діяльності

Крок 1. Вчитель ставить перед учнями завдання типу: «Читаючи текст, застосуйте метод опорних слів. Випишіть ті слова (словосполучення), які ви вважаєте ключовими для кожної ідеї тексту. Деякі слова або фрази є в тексті головними — такими, що розкривають смисл тексту, тобто опорними. Опорними словами є, як правило, іменники, дієслова, прислівники. Опорними словосполученнями є стійкі словосполучення, складні терміни, назви розділів, методів та ін.

Крок 2. Вчитель має пояснити учням, щоб відокремити суттєву інформацію від несуттєвої, їм потрібно послідовно поставити перед собою запитання: «Про що цей текст?», «Що саме про це сказано?» і «Яким словом (словосполученням) це можна позначити/назвати?».

Крок 3. Учні мають виписати опорні слова. Одне слово має бути опорою для однієї думки.

Крок 4. Далі, вчитель пропонує, працюючи в парах, переказати одне одному зміст тексту, спираючись на виписані слова, та оцінити, наскільки точно ваш партнер/партнерка переказали текст.

Наприклад, читаючи вірш «Пінгвіни»⁹ Тетяни Мельник, учитель пропонує учням виписати опорні слова (не більше 5–6).

У сніжній Антарктиді, немов на кораблі,
живуть собі пінгвіни: великі та малі.
Птахи ці не літають, вони, як вартові:
поважно походжають по крижаній землі.
Бо там, у Антарктиді, зима — то звична річ,
а ще у Антарктиді найдовша в світі ніч.
І холодно пінгвінам, коли мороз і віхола!
Та нудитись птахам аж зовсім-зовсім ніколи.
У них свої розваги: хокей та ковзани,
туди-сюди ганяють на ковзанці вони!
А як вони потомляться, стають у коло всі:
малята й немовлята, мамусі й татусі!

⁹ Хрестоматія сучасної української літератури. 1–2 клас. — Львів. : Вид-во Старого Лева. — С. 73.

Після обговорення варіантів опорних слів учнів учитель пропонує їм відкоригувати перелік. Опорними словами можуть бути приблизно такі: пінгвіни, походжають, холодно, розваги, коло.

Наприкінці вчитель запрошує когось із учнів/учениць переказати зміст вірша, дивлячись лише на опорні слова.

Плюс-мінус-цікаво

Мета методу — навчання різнобічно оцінювати зміст або результати уроку, рефлексувати хід власного навчання.

Метод застосовується у підсумковій частині уроку, коли потрібно надати учням змогу сформулювати своє ставлення до процесу навчання.

Організація діяльності

Вчитель пропонує учням записати свої враження від тексту (від уроку) в таблицю.

Плюс (+)	Мінус (–)	Цікаво
Сюди записується все, що сподобалося на уроці: інформація і форми роботи, які викликали позитивні емоції, корисність тощо	Сюди записується все, що не сподобалося, наприклад здалося нудним, викликало неприйняття, залишилось незрозумілим	Сюди записуються, наприклад, цікаві факти, про які дізналися, запитання, що з'явилися, роздуми тощо

Після завершення бажаючи можуть представити свої оцінки класові.

Припущення на основі запропонованих опорних слів (термінів)

Мета методу: навчання учнів слухати або читати активно, аналізуючи текст; формулювати і обґрунтовувати власні припущення щодо розвитку подій (чи думок автора) у тексті.

Метод застосовується на уроці під час актуалізації — аби привернути увагу учнів до змісту тексту, який вони будуть читати або слухати.

Організація діяльності

Крок 1. До початку уроку виберіть п'ять-шість слів із тексту, які вказують на ключові поняття, важливі події або головних персонажів.

Запишіть ці слова на дошці та скажіть учням, що ці слова трапляться в розповіді або в тексті.

Крок 2. Запросіть учнів у парах подумати над словами і скласти одне-двоє речень, у яких були би поєднані усі ці слова/терміни. Речення мають коротко передавати уявлення учнів про зміст тексту, який вони будуть читати чи слухати (три-чотири хвилини).

Крок 3. Через три або чотири хвилини запропонуйте тільки кільком парам розповісти свої придумані історії. Вислухайте їх, але не говоріть, чи схожі вони на те, що має бути почуте.

Крок 4. Запросіть учнів уважно слухати те, що їм буде прочитано або розказано, та запропонуйте порівняти з тим, що вони щойно придумали. Запитайте, що навело їх на більш-менш подібні думки/образи — до прочитаного/прослуханого тексту.

Наприклад, під час роботи з віршем Анатолія Качана «Рідні береги»¹⁰ запропонуйте учням передбачити, що буде змістом вірша, у якому знайдемо такі слова: «маяк, серце, сльоза, теплохід».

Об'єднайте учнів у пари та запросіть їх протягом 2–3 хв скласти речення про зміст цього вірша із запропонованими словами.

Вислухавши декілька (4–5) варіантів передбачень, запропонуйте прочитати текст вірша:

Коли акацій м'яйський цвіт
Запах на березі крутому,
З далеких мандрів теплохід
Вертався поночі додому.
За бортом — хвилі вороні
І море в темряві гуркоче.
Та ось, як вогник у вікні,
Маяк заблимав серед ночі.

Він випромінював тепло,
До себе кликав крізь негоду.
І дужче битись почало
Залізне серце теплохода.
Світив цей вогник-рятівник
І моряку біля штурвала,
Але дивитися в той бік
Сльоза солона заважала.
Бо то мигав для моряка,
Манив на берег батьківщини
Не просто вогник маяка,
А перший вогник України.

¹⁰Хрестоматія сучасної української літератури. 3–4 клас. — Львів. : Вид-во Старого Лева. — С. 44.

Порівняльна («концептуальна») таблиця

Мета методу — навчити учнів систематизувати великий обсяг матеріалу, розвивати вміння аналізувати й порівнювати різні об'єкти та явища.

Метод доречно використати під час основної частини уроку.

Організація діяльності

Цей метод передбачає порівняння двох чи більше об'єктів. Таблицю можна будувати так: по горизонталі записується те, що має порівнюватися, а по вертикалі — різні риси та властивості, за якими це порівняння відбувається.

Лінії порівняння (рис)	Об'єкт порівняння	Об'єкт порівняння
1		
2		

Основний сенс використання прийому в технології розвитку критичного мислення полягає в тому, що лінії порівняння, тобто характеристики, за якими учні порівнюють різні явища, об'єкти й інше, формулюють самі учні. Хоча на початку застосування такої таблиці вчителю варто самому запропонувати критерії, за якими порівнюватимуться різні об'єкти.

Для того, щоб у будь-якій групі ліній порівняння не було забагато, можна запропонувати такий спосіб: записати на дошці абсолютно всі пропозиції учнів щодо ліній, а потім попросити їх визначити найбільш важливі. «Важливість» необхідно аргументувати. Таким чином ми уникнемо надмірності. І зроблять це самі учні. Категорії порівняння можна виділяти як до, так і після читання тексту.

Наприклад, на уроках з української мови у 3 класі учням можна запропонувати порівняти частини мови за такою таблицею:

Лінії порівняння (рис)	Іменник	Прикметник
На яке запитання відповідає		
Що називає		
Чи змінюється за родами та числами		
Чи може бути власною назвою		

«Риб'яча кістка» або «Фішбоун»

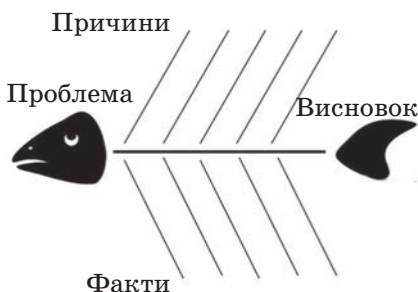
Мета методу — навчити учнів аналізувати текст, розрізняючи факти і думки, причини і наслідки, робити висновки на основі проведеного аналізу.

Метод застосовується під час роботи з текстами в основній частині уроку під час читання або осмислення прочитаного.

Організація діяльності

Цей різновид графічного організатора вчитель малює на дошці під час обговорення.

У голові скелета записується проблема, спірні питання, які розглядаються на уроці. На самому скелеті є верхні й нижні кісточки. На верхніх зазначаються причини виникнення проблеми, на нижніх — виписуються факти, що підтверджують наявність сформульованих причин. Або на верхніх — прояви проблеми, а на нижніх — причини цих проявів. Інший варіант: думки та факти, які їх підтверджують чи спростовують. Головний принцип полягає в тому, що верхній та нижній ряди записів мають бути логічно пов'язані.

«Хвіст риби» містить висновок із міркувань.

Метод потребує постійного заохочення учнів до пошуку в тексті фактів та думок, зв'язків між ними.

Наприклад, після читання тексту казки Біссета Д. «Дракон Комодо» вчитель пропонує проаналізувати текст за допомогою методу «риб'яча кістка». У голові записуємо спірне запитання: чи можливо було налагодити з драконом дружні стосунки? Далі просимо учнів визначити факти, що пов'язані зі стосунками між людьми і драконом. Доречно зверху записувати факти, а знизу — причини. (Факт: жителі боялися дракона; причина: він вивергав вогонь... Факт: дівчинка поговорила з драконом; причина: вона його не боялась...). А висновок, якого можуть дійти діти: «якщо домовлятись, а не ворогувати, можна налагодити дружні стосунки».

Жив-був на світі дракон. Звали його Комодо.

Він умів вивергати вогонь, і тому всі навколишні жителі його боялися. Зачувши його кроки, усі розбігалися і ховалися.

А кроки його було дивно не почути, тому що Комодо носив відразу три пари взуття — адже у драконів шість ніг! — і всі шість черевиків разом, та ще кожен черевик окремо, жахливо скрипіли.

Та ось одного разу Комодо зустрів дівчинку Сьюзі, яка його нітрохи не злякалася.

— Навіщо ти вивергаєш вогонь? — запитала вона. — Ти ж усіх лякаєш!

— Ну, — відповів дракон, — я... хм... я не знаю. Якось не думав про це. А що, більше не треба лякати?

— Звісно, не треба, — сказала Сьюзі.

— Гарзд, не буду, — пообіцяв Комодо.

Вони попрощалися, і Сьюзі пішла додому. Вже стемніло, але ліхтарник Чарлі чомусь не запалював вогнів, і перехожі не знали до пуття, куди їм іти.

Виявляється, Чарлі навіть не вставав у цей день із ліжка. Він дуже втомився напередодні ввечері і не встиг ще як слід відпочити. Він міцно спав і жував уві сні бутерброд.

А мер міста, сер Вільям, дуже сердився. Він не знав, як запалити вуличні ліхтарі.

І тут Сьюзі прийшла в голову вдала думка. Вона побігла назад, до печери Комодо, і привела дракона в місто. Вони удвох обійшли всі вулиці; дракон вивергав вогонь і запалював поспіль усі ліхтарі.

Жителі міста дуже зраділи. З тих пір вони зовсім перестали боятися дракона. І щороку, коли ліхтарник Чарлі їхав у відпустку, вони звали Комодо запалювати на вулицях міста ліхтарі.

Робота в парах

Мета методу — розвиток навичок спілкування, формулювання своєї думки, вислуховування та сприймання думки іншої людини, навичок домовлятися — доходити спільного рішення, порівнювати й оцінювати власну та іншу думку.

Метод застосовується на всіх етапах уроку, коли потрібно дати час учням подумати, обмінятися ідеями з партнером і лише потім озвучувати свої думки перед класом.

Організація діяльності

Крок 1. Запропонуйте учням завдання, поставте запитання для невеликої дискусії, аналізу ситуації, виконання пізнавального завдання. Після пояснення запитання або наведених фактів дайте їм 1–2 хвилини для обдумування

можливих відповідей або рішень індивідуально. Наприклад, «Що ви знаєте про збереження природних багатств?»

Крок 2. Об'єднайте учнів у пари, визначте, хто з них висловлюватиметься першим/першою, і попросіть обговорити свої ідеї одне з одним. Краще відразу визначити час на висловлення кожного в парі й спільне обговорення. Це допомагає звикнути до чіткої організації роботи в парах. Вони мають досягти згоди щодо відповіді.

Крок 3. По закінченні часу на обговорення кожна пара представляє результати роботи, обмінюється своїми ідеями та аргументами з усім класом. За потреби це може бути початком дискусії або іншої пізнавальної діяльності.

Під час роботи в парах можна швидко виконати вправи, які за інших умов потребують великої затрати часу. Серед них доцільно назвати такі:

- Обговорити короткий текст, завдання.
- Узяти інтерв'ю і визначити ставлення партнера до заданого читання, відео чи до іншої навчальної діяльності.
- Зробити критичний аналіз чи редагування письмової роботи одне одного.
- Підсумувати урок.
- Розробити разом запитання до викладача.
- Проаналізувати проблему, вправу чи дослід разом.
- Протестувати одне одного.
- Дати відповіді на запитання вчителя.
- Порівняти записи, зроблені у класі.

Наприклад, працюючи з віршем «Рідні береги»¹¹, можна запропонувати учням обговорити в парах таке питання: «Які слова розкривають основну думку вірша? Чому ви так вважаєте?»

Робота в малих групах

Мета методу — навчити учнів гуртової співпраці для вирішення складних проблем, що потребують колективного розуму. Використовується тільки в тих випадках, коли задача потребує спільної, а не індивідуальної роботи.

Метод доречно використати під час основної частини уроку.

¹¹ Хрестоматія сучасної української літератури. 3–4 клас. — Львів. : Вид-во Старого Лева. — С. 44.

Організація діяльності

Крок 1. Вчитель пропонує учням об'єднатися у групи. П'ять-шість осіб — це оптимальна верхня межа для проведення обговорення в рамках малої групи.

Крок 2. Вчитель має переконатися в тому, що учні сидять по колу — «пліч-о-пліч, око-в-око». Усі члени групи мають добре бачити одне одного.

Крок 3. Учнім варто нагадати (повідомити) про ролі, які вони розподіляють між собою і виконують під час групової роботи:

Спікер (керівник групи). У процесі роботи групи він:

- зачитує завдання групі;
- організовує порядок виконання;
- пропонує учасникам групи висловитися по черзі;
- заохочує групу до роботи;
- підсумовує роботу;
- визначає доповідача.

Секретар. Під час роботи групи він:

- веде короткі й розбірливі записи результатів роботи групи;
- як член групи має бути готовий висловити думки групи у ході підсумків чи допомогти доповідачу.

Посередник. Під час роботи групи він:

- стежить за часом;
- заохочує групу до роботи.

Доповідач:

- чітко висловлює думку групи;
- доповідає про результати роботи групи.

Необхідно бути уважним до питань керування у групі та забезпечити неодмінний розподіл ролей демократичним шляхом у кожній групі.

Ролі в малих групах розподіляються для того, щоб дати можливість кожному учневі ясно зрозуміти його внесок в успіх групи. Виконання цих ролей сприяє тому, аби згодом навчити кожного учня всіх навичок і настанов, що дають змогу стати продуктивним членом групи, який уміє співпрацювати з іншими. Ці ролі також допомагають опанувати цінні навички співробітництва.

Важливо, щоб учитель надавав учням іншу роль щоразу, коли вони працюють у групах. Це можна зробити так, аби зберегти ті ж самі номери, але давати цим номерам інші

ролі, коли учні беруть участь у груповій діяльності. Саме завдяки праці в кожній ролі вони набувають навичок для більш повної участі в роботі групи. Кожною такою роллю тренується один з аспектів того, що має робити людина, яка вміє співпрацювати у групі.

Крок 4. Кожна група отримує конкретне завдання й інструкцію (правила) щодо організації групової роботи. Інструкції мають бути максимально чіткими. Мало ймовірно, що група зможе сприйняти більше одної чи двох, навіть дуже чітких, інструкцій за один раз.

Крок 5. Коли групи працюють, учитель слідкує за їхньою роботою та за часом. За потреби може надавати групам необхідну допомогу. Додатково треба подумати, чим зайняти групи, які справляться із завданням раніше за інших.

Крок 6. Групи представляють результати роботи. Важливими моментами групової роботи є опрацювання змісту і представлення групами результатів колективної діяльності. Залежно від змісту та мети навчання можливі різні варіанти організації презентації роботи груп.

Крок 7. По завершенні представлення результатів групової роботи варто обговорити її з точки зору навчальних результатів та питань організації процедури групової діяльності.

Готуючи групову роботу, обов'язково подумайте про те, як ваше слухне заохочення оцінки впливає на застосування методу роботи в малих групах. Забезпечте нагороди за групові зусилля.

Будьте готові до робочого гомону, характерного для методів інтерактивного навчання.

Приклад групової роботи:

Учням на уроці з природознавства, 4 клас, тема «Євразія», для роботи малих груп пропонується завдання: «Скласти рекламу для України, щоб люди з інших континентів відвідали наш материк». Презентація результатів роботи груп відбувається послідовно.

Учням на уроці «Я у світі» (4 клас), тема «Як усім світом охороняти природні багатства», пропонується у групах обговорити приклади того, «як діти вашого віку можуть брати участь у збереженні природних ресурсів». У цьому випадку презентація результатів відбувається методом «коло ідей» — по одному прикладу від кожної групи по колу,

не повторюючись, і так декілька разів, поки всі приклади не вичерпаються.

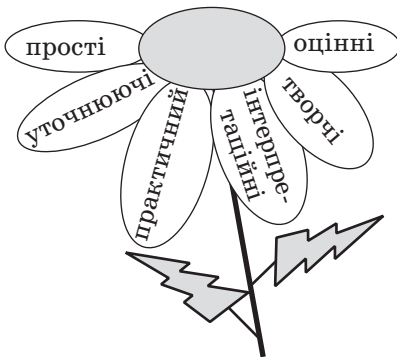
Ромашка запитань (Блума)

Мета методу — навчити усвідомленого та цілеспрямованого формулювання запитань різного типу.

Метод доречно використати у вступній частині уроку, коли учні формулюють запитання, а потім шукають на них відповіді, використовуючи матеріал підручника або інших джерел інформації.

Організація діяльності

«Ромашка» складається із шести пелюсток, кожна з яких містить запитання певного типу. Тобто шість пелюсток — шість запитань:

1. Знаннєві (прості) запитання — у відповідь на них потрібно назвати якісь факти, згадати і відтворити певну інформацію: «Що?», «Де?», «Коли?», «Як?»

2. Уточнювальні запитання (на розуміння) зазвичай починаються зі слів: «Тобто ти кажеш, що...?», «Якщо я правильно зрозумів, то...?»,

«Я можу помилятися, але, по-моєму, ви сказали про...?» Мета їх — надання учневі можливостей для зворотного зв'язку щодо сказаного вчителем (або написаного в тексті). Іноді їх ставлять для отримання інформації, наявної в повідомленні, але непрямо.

3. Практичні запитання спрямовані на встановлення взаємозв'язку між теорією і практикою: «Як можна застосувати...?», «Що можна зробити з...?», «Де ви в звичайному житті можете спостерігати...?», «Якби ви були на місці героя оповідання...»

4. Інтерпретаційні (синтезні) запитання зазвичай починаються зі слова «Чому?» і спрямовані на встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Наприклад: «Чому листя на деревах восени жовтіють?» Якщо відповідь відома, воно з інтерпретаційного стає знаннєвим. Отже, запитання

даного типу спрацьовує «тоді, коли у відповіді наявний елемент самостійності».

5. Оціночні запитання спрямовані на з'ясування критеріїв оцінки тих чи інших подій, явищ, фактів. «Чому щось добре, а що погано?», «Чим той урок відрізняється від іншого?», «Як ви ставитеся до вчинку головного героя?» і т. д.

6. Творчі запитання найчастіше містять частку «б», елементи умовності, припущення, прогнозу: «Що змінилося б...», «Що буде, якщо...?», «Як, на ваш розсуд, розвиватиметься сюжет в оповіданні після...?»

Організація роботи за цим методом така:

Крок 1. Учитель готує «ромашку» за кількістю учнів/пар/груп, які формулюватимуть запитання.

Крок 2. Учням пропонується обрати одну з пелюсток та сформулювати запитання саме вказаного на ній типу до тексту (теми), з яким працюємо на уроці.

Крок 3. Складається список запитань, на які учні мають знайти відповіді, працюючи на уроці.

Наприклад, метод можна використати під час роботи з оповіданням В. Сухомлинського «Наїлися, встали і пішли»¹².

На «пелюстках ромашки» варто підготувати запитальні слова/вислови:

«Хто...?» «Що...?»

«Якщо я правильно зрозумів/ла...?»

«Якби ви були на місці героя оповідання...?»

«Чому...?»

«Що змінилося б...?»

«Чи правильно...?»

Синквейн

Мета методу — навчити учнів знаходити в інформаційному матеріалі найбільш суттєві елементи, робити висновки та коротко їх формулювати.

Метод застосовується на етапі рефлексії порції навчального матеріалу або підсумків уроку.

Організація діяльності

«Синквейн» — від фр. *n'yat'*. Деякі кажуть, що у вільно-му перекладі це означає «п'ять натхнень», або «п'ять удач».

¹² Тагліна О. В., Іванова Г. Ж. Я у світі: підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. — Харків : Вид-во «Ранок», 2015. — С. 38.

Синквейн — це незвичайний вірш, написаний за певними правилами.

Вчитель пропонує учням, підсумовуючи урок або після опрацювання тексту, написати синквейн до основного поняття уроку або тексту.

1. Перший рядок — поняття, якому присвячений вірш, зазвичай іменник.

2. Другий рядок — два прикметники, що визначають цей іменник і описують ваше уявлення про нього.

3. Третій рядок — трое дієслів, які показують, «що робить» поняття або що з ним відбувається.

4. Четвертий рядок — фраза із чотирьох слів, що передає ваше ставлення до поняття (може бути у формі запитання-звернення).

5. П'ятий рядок — підсумок, фінал: одне-двоє слів, якими людина висловлює свої почуття, асоціації, пов'язані з даним поняттям.

Наприклад:

Канікули

Світлі, незабутні.

Відпочиваємо, розслабляємося, любимо.

Щасливий час, бажаний для усіх.

Щастя.

«Товсті» та «тонкі» запитання

Мета методу — навчити учнів розрізняти закриті й відкриті запитання і стимулювати роботу над ними.

Метод доречно використати на будь-якому з трьох етапів уроку: на стадії актуалізації — це запитання до вивчення теми; на стадії основної частини уроку — спосіб активної фіксації запитань у процесі читання чи слухання; під час рефлексії — демонстрація розуміння засвоєного.

Організація діяльності

«Тонкі», або закриті, — запитання, що вимагають конкретної відповіді з одного-двох слів. «Товсті», або відкриті, — запитання, що не мають однозначної відповіді, вимагають роздумів, залучення додаткових знань, умінь аналізувати.

Запропонуйте учням, читаючи текст, сформулювати до нього «товсті» та «тонкі» запитання. Попросіть записати їх до таблиці.

Далі об'єднайте учнів у пари для відповідей на запитання та представлення найцікавіших класові.

Таблиця «товстих» і «тонких» запитань

Товсті	Тонкі
З яких частин складається?	Хто?
Як пояснити, чому...?	Що?
У чому відмінність...?	Коли?
Що буде, якщо...? Що, якщо...?	Де?
У чому причина?	Чи правильно...?
Які наслідки?	Може...?
	Буде...?
	Чи згодні Ви...?

У процесі роботи з таблицею у праву колонку записують запитання, що потребують простої відповіді. У ліву колонку — запитання для детальної, розгорнутої відповіді.

Наприклад, для опрацювання тексту Бірманської казки «Як серед птахів виникла дружба»¹³ запропонуйте учням, читаючи текст, сформулювати до нього «товсті» та «тонкі» запитання.

У давні часи птахи не дружили між собою. При зустрічі вони завжди сперечалися:

— Я кращий за тебе, — наполягав один.

— Ні, неправда, — відповідав другий, — я кращий за тебе.

І починали битися...

Якось Фазан зустрів Ворона. Йому не хотілося сперечатися, і він сказав:

— Вороне, ти кращий за мене.

Ворон був не тільки здивований, а й задоволений тим, що сказав Фазан.

І він відповів ввічливо:

— Ні, Фазане, це ти кращий за мене.

Птахи сіли собі рядком і почали розмовляти. Потім Фазан сказав:

— Ти мені подобаєшся, Вороне. Давай разом жити.

— Згоден, Фазане, — відповів Ворон.

¹³ Науменко В. О. Літературне читання : укр. мова для загальноосвіт. навч. закл. з навчанням укр. мовою : підруч. для 3-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Віра Науменко. — К. : Генеза, 2014. С. 18–19.

Так почали вони жити удвох на великому дереві. Минали дні. Дружба між обома птахами дедалі міцнішала.

Інші птахи зацікавлено спостерігали за Вороном і Фазаном і були дуже вражені, що обидва живуть разом довгий час і ніколи не сваряться.

Нарешті птахи вирішили випробувати їхню дружбу.

Коли Ворона не було вдома, вони прийшли до Фазана і спитали:

— Фазане, як ти можеш жити із цим нікчемним Вороном?

— Не говоріть так, — відповів Фазан. — Ворон кращий за мене і робить мені честь, що живе зі мною на одному дереві.

Наступного дня птахи прийшли до Ворона, коли не було Фазана.

— Вороне, чому ти живеш із цим нікчемним Фазаном? — спитали вони.

— Не слід так говорити, — відповів Ворон. — Фазан кращий за мене і робить мені честь, що живе зі мною на одному дереві.

Птахи були дуже вражені таким ставленням Ворона і Фазана один до одного, і вони запитали самих себе:

— А чому ми не можемо бути такими, як Фазан і Ворон? Чому ми не можемо дружити замість того, щоб сваритися і битися?

З того дня і виникла дружба й повага між усіма птахами.

«Чи вірите ви, що...»

Мета методу — навчити давати оцінку твердженню, порівнювати й аналізувати, знаходити підтвердження своєї позиції в тексті.

Метод доречно використовувати у вступній та в основній частинах уроку. У вступній частині він доречний для актуалізації опорних знань та мотивації пізнавальної діяльності. В основній — постає складовою роботи з текстом, сприяє вдумливому читанню тексту.

Організація діяльності

У кожного учня на парті (або на дошці) таблиця. Вчитель читає запитання, а учні ставлять у першому рядку під номером запитання послідовно «плюс», якщо згодні з твердженням, і «мінус», якщо не згодні.

Запитання дібрані такі, щоб на деякі без читання тексту можна було відповісти і «вірю», і «не вірю», але в тексті має бути інформація про це.

Другий рядок таблиці заповнюється у підсумковій частині уроку, коли припущення учнів підтверджуються або ні.

Наприклад, для роботи з текстом уривку Сашка Дерманського «Мрія Маляки» 14 таблиця може бути така:

Чи вірите ви...

1. Що дівчину можна назвати Малякою	2. Що дорослі дуже довірливі	3. Що на Землі живуть дракони	4. Що дівчина може покататись на драконі	5. Що дівчина може намалювати дракона на гарматі	6. Що діти дуже люблять своїх учителів	7. Що дівчина може мріяти про бабусине серце

Читання в парах / запитання в парах

Мета методу — сприяти мисленню різних видів, а вся діяльність у сукупності спрямована на покращення розуміння тексту учнями, навчити розуміння основної думки тексту та формулювання запитань.

Метод доречно використати в основній частині уроку з метою ефективного опрацювання тексту, підвищення уваги учнів під час читання тексту і сприяння його розумінню.

Організація діяльності

Крок 1. Доберіть інформативний текст розумної довжини. У ньому мають бути короткі абзаци (не більше трьох речень у кожному), або треба розбити його на короткі розділи.

Крок 2. Якщо цей метод є новим для учнів, потрібно спочатку продемонструвати його:

а) прочитайте вголос абзац. Поясніть, що це одна із двох ролей при виконанні цього завдання;

б) поставте два запитання за текстом і попросіть учнів відповісти на них. Поясніть, що це друга із двох ролей при виконанні цього завдання.

¹⁴Хрестоматія сучасної української літератури 3–4 клас.

Крок 3. Запросіть учнів об'єднатися в пари. Поясніть, що один/одна з них прочитає перший абзац (або відзначений вами уривок), як ви показали. Іншого/іншу з пари попросіть поставити запитання до цього уривка. Після того, як вони це зроблять, перевірте виконання завдання, попросивши кількох учнів виголосити свої запитання. Якщо необхідно, зробіть коментарі, підказавши, як можна поліпшити запитання.

Крок 4. Коли учні зрозуміють, як виконується таке завдання, попросіть їх продовжувати роботу самостійно — читати і ставити запитання за текстом — абзац за абзацом. Нагадуйте їм про необхідність мінятися ролями після читання та обговорення кожного абзацу.

Наприклад, під час роботи з текстом¹⁵ учитель читає перший абзац:

Холодильники містять небезпечний для природи газ фреон. Фінське підприємство переробило вже близько 300 тисяч холодильників з метою утилізації цього газу. Після переробки більшість матеріалів повертається у промисловість як вторинна сировина або енергія.

Потім він ставить такі запитання:

Чому в холодильниках використовується небезпечний газ? Навіщо після переробки повертати матеріали знову у виробництво?

Другий та третій абзац учні опрацювають, читаючи в парах.

Вироби з пластику, який широко використовується в побуті й техніці, не можна переплавити для нового використання, їх утилізація полягає в розмелюванні або розчиненні в дорогих і токсичних реактивах. Американські вчені виявили, що довговічний пластик може повністю розкладатися грибом «біла гниль», яка зазвичай розвивається на деревині.

У Німеччині вважають, що утилізація сміття — справа кожного громадянина. У цій країні не лише ретельно сортують сміття, а й здають для повторного використання упаковки, помічені емблемою із «зеленою крапкою». Німецька влада стимулює виробників створювати продукти, які, перетворюючись на сміття, завдають споживачам мінімум турбот.

¹⁵ Тагліна О. В., Іванова Г. Ж. Я у світі : підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. — Харків : Вид-во «Ранок», 2015. — С. 127–128.

Читання із зупинками

Мета методу — навчати учнів слухати або читати активно, використовувати своє знання жанру для того, щоб знати, чого варто очікувати від тексту. Метод підвищує допитливість учнів та їхню готовність учитися. Також це може зменшити ту відстороненість або несміливість, яку деякі учні почувують щодо письмових текстів. Наприклад, їм може бути цікаво прослухати розповідь, написану професійним письменником; водночас учні демонструють, що вони теж здатні вигадувати історії.

Метод доречно використати під час основної частини уроку — щоб розповісти або прочитати усьому класу якесь оповідання, зупиняючись, аби попросити учнів висловлювати припущення, а потім обговорювати з ними, якою мірою їхні припущення виявилися справедливими. Матеріалом для використання прийому «Читання з зупинками» слугує розповідний текст. Розмір тексту не перевищує п'яти сторінок.

Організація діяльності

Вчитель для використання цього методу добирає текст із непомітною, на перший погляд, прихованою проблемою. Текст також має містити певний розвиток подій.

Неодмінна умова для використання цього прийому — знайти оптимальний момент у тексті для зупинки. Ці зупинки — своєрідні штори: по один бік міститься вже відома інформація, а по інший — абсолютно невідома інформація, яка здатна серйозно вплинути на оцінку подій.

Крок 1. Обговоріть назву твору. Чому саме так називається твір? Що, як здається учням, може відбутися в оповіданні з такою назвою? Хтось спробує зв'язати свої припущення з іншими творами цього самого автора, хтось проведе аналогію з фольклорними текстами, а хтось — із подіями свого життя.

Крок 2. Попросіть учнів прочитати текст до першої зупинки. Коли вони дочитають до цього місця, попросіть їх згадати своє припущення і сказати, що ж відбулося насправді. Під час зупинок учитель ставить запитання, які спонукали б учнів до критичного мислення («Що змусило героя вчинити саме так?», «Як далі розгортатимуться події?», «Які почуття викликав цей уривок тексту?» і т. д. Останнім має бути поставлено запитання «Що буде далі і чому?»).

Після першої або другої зупинки можна використовувати прийом «Дерево передбачень». На «стрілочках» — лініях з'єднання — школярі записують пояснення своїм версіям, у такий спосіб вони вчаться аргументувати свою точку зору, пов'язувати свої припущення з даними тексту.

Крок 3. Після закінчення роботи з текстом учитель пропонує обговорити весь текст, його головну ідею, думки та почуття, які він викликав.

Прикладом такої роботи з текстом може бути опрацювання оповідання І. Роздобудько «Дикі образи дикобраза».

Вчитель ставить запитання: «Про що може бути твір із такою назвою?».

Потім пропонує прочитати першу частину.

В одному прадавньому лісі жило маленьке звірятко — Невідомо-Хто.

Воно мало таку ніжну й тонку шкіру, що на сонці крізь неї просвічувалося тремтливе серденько. Крапля дощу чи листок, що зривався з дерева й падав на Невідомо-Кого, завдавали йому неабияких прикроців. І тому Невідомо-Хто весь час ховалося у своїй нірці під жмутком торішнього листя.

Вчитель запитує:

— Чи справдились передбачення? Що саме?

— Хто насправді є героєм оповідання?

— Що буде далі?

І пропонує прочитати наступну частину:

Одного разу Невідомо-Хто вирішило: «Не можу так більше жити!» — і вийшло на прогулянку. На межі лісу й поля воно побачило зграю мишей і зраділо: миші були дуже схожі на нього. Тільки мали хутряні шубки й були страшенно прудкі. Невідомо-Хто втішилося, що зустріло друзів. Але миші хором сказали:

— Ти не з нашого племені. Ми не хочемо тебе знати!

Вчитель запитує:

— Чи справдились передбачення? Що ж таки відбулося?

— Що буде далі?

І пропонує прочитати наступну частину:

Невідомо-Хто повернулося до своєї нірки й запорпалося носом у листя. Тієї ночі воно погано спало, увесь час крутилося уві сні, чухало спинку й пописувало. А коли настав

ранок, Невідомо-Хто зі здивуванням помітило, що на ньому виросла... голка.

— Ось хто я тепер — єдиноріг! — зраділо Невідомо-Хто й пішло до єдинорогів.

Єдинороги були великі й суворі. Вони кресали копитами:

— Геть! Ти — не з нашого племені! Краще не потрапляй нам під ноги — розтопчемо!

І Невідомо-Хто знову заховалося у нірку. І знову погано спало...

Вчитель запитує:

— Чи справдились передбачення? Що було неочікуваним?

— Чи вийде Невідомо-Хто ще раз із нірки?

— Що буде далі в розповіді?

І пропонує прочитати наступну частину:

А під ранок біля тої голки з'явилася ще одна...

— Тепер я — справжній олень! — подумало Невідомо-Хто і вирушило до оленів.

Але красені-олені навіть не почули, що до них хтось гукає!

Наступної ночі біля тих двох голок виросла третя. Це було дуже схоже на корону.

— Я, мабуть, принц! — вирішило Невідомо-Хто й пішло шукати своє королівство.

Але його гнали звідусіль. У звірів був свій цар — лев, у птахів — орел, у риб — кит. І всі сміялися із незграбного шукача трону.

Вчитель запитує:

— Чи справдились передбачення?

— Як ви думаєте, чим закінчиться ця історія?

І пропонує прочитати наступну частину:

А після кожної ночі, впродовж якої Невідомо-Хто ображено сопіло і зітхало, з'являлися нові й нові голки, більші за самого себе вдвоє. Йому було важко носити своє колюче й гостре вбрання, але тепер уже ніхто не наважувався образити його. Дуже вже грізно стирчали голки!... І тепер, коли у Дикобраза питають, чому він так одягнений, він сумно хитає головою і каже: «О, це все — від диких образ...»

Читання з маркуванням тексту «Інсерт»

(від англійських слів: I — interactive, N — noting,
E — effective, S — system, R — reading
and T — thinking)

Мета методу — активізувати процес сприйняття інформації та підвищити його ефективність через системну розмітку тексту під час читання та обдумування. Метод допомагає усвідомлювати текст, виділяти в ньому відоме, невідоме, цікаве, «сортувати» матеріал.

Метод застосовується в основній частині уроку під час роботи з текстами, щоб допомогти учням аналізувати текст у процесі читання і використовувати результати цього аналізу залежно від навчальних завдань: виділення головного, розуміння логіки тексту, привернення уваги до понять, зв'язків тощо.

Організація діяльності

Крок 1. Заздалегідь визначте текст або його фрагмент для читання з позначками. Текст має містити різноманітну інформацію.

Метод полягає у тому, що учні, працюючи з текстом, одночасно маркують (наприклад, ставлять позначки олівцем на полях) його окремі частини залежно від завдання, поставленого вчителем.

Проводячи маркування, учні розділяють інформацію, що є в тексті, наприклад, так:

- + знаком «плюс» позначають, що вже відомо;
- знаком «мінус» — те, що є новим;
- ! «знаком оклику» — те, що є цікавим і неочікуваним;
- ? «знаком питання» — те, що незрозуміло, там, де виникло бажання дізнатися більше.

Цей прийом зобов'язує учня не просто читати, а вчитуватися у текст, відстежувати власне розуміння змісту або сприйняття будь-якої іншої інформації. На практиці учні часто пропускають те, що не зрозуміли, а в нашому випадку маркувальний знак «питання» зобов'язує їх бути уважними і позначати незрозуміле.

Після прочитання тексту можна попросити учнів заповнити таблицю, де значки стануть заголовками колонок (тобто кількість колонок таблиці відповідає кількості значків маркування). У таблицю коротко заносяться відомості з тексту.

Таблиця маркування

+	!	—	?
Я це знав/знала	Це для мене абсолютно неочікуване	Це нове або суперечить тому, що я знав/знала	Я хочу знати про це більше

Для використання цього методу вчитель має:

- заздалегідь визначити текст або його фрагмент для читання з позначками;
- пояснити або нагадати учням правила розставляння маркувальних позначок;
- чітко визначити час, відведений на роботу, і стежити за регламентом;
- знайти форму перевірки та оцінки виконаної роботи.

Важливим етапом роботи є обговорення результатів маркування тексту або записів, занесених до таблиці. Зазвичай учні без зусиль зауважують, що відоме вони знайшли у прочитаному, і з особливим задоволенням повідомляють, що нового і несподіваного для себе дізналися з того чи іншого тексту. При цьому бажано, щоб учні посилалися на текст, іноді цитуючи його.

Наприклад, під час читання тексту Оксани Караванської «Вишиванка» (уривок)¹⁶ доречно запропонувати учням, читаючи текст, поставити позначки +, —, !, ?.

У багатьох українських родинах вишиванка передається від покоління до покоління. І в тебе, можливо, є сорочка, яку ти успадкувала від мами, а твоя мама — від своєї мами, твоєї бабці, а бабця — від своєї мами... Якщо ж такої родинної історії в тебе нема, її можеш започаткувати ти!

Вишиванка, що є родинною реліквією, зазвичай вишита вручну. Важливо знати, хто саме вишивав цю сорочку, бо вона здатна роками зберігати в собі енергетику, яку заклала вишивальниця. Добра енергетика вишиванки буде тобі оберегом.

У давнину найбільшою цінністю було мати таку вишиванку, якої нема ні в кого. Тому жінки й вигадували все нові й нові узори та орнаменти. А також додавали все більше

¹⁶Хрестоматія сучасної української літератури. 3–4 клас. — Львів : Вид-во Старого Лева. — С. 131.

барв. Багатство і поєднання кольорів робило вишиванку унікальною.

Традиційна українська вишиванка буває різною. Особливості техніки вишивання залежать від регіону, в якому народилася сорочка. В Україні таких регіонів понад п'ятнадцять. Ось найкологічніші з автентичних вишивок:

Гуцульська. Така вишиванка рясно зашита, має геометричний рисунок. А ще в ній обов'язково є помаранчева барва.

Буковинська. Ці сорочки вирізняються квітковими мотивами. Вони теж рясно зашиті. До того ж їх часто вишивають бісером.

Бойківська. Найпоширеніші мотиви таких вишиванок — квіткові й рослинні. Вишивка найбільше нагадує природні лінії.

Подільська. Це важкі, найрясніше зашиті сорочки. Вирізняє їх діагональна смужка.

Зазвичай їх зашивають вовною, що додає подільській вишиванці об'єму. А ваги додають бісер і пацьорки.

Полтавська. Особливість сорочок цього регіону — вишивка білим по білому. Цю вишивку часто підкреслюють мережкою. Такі вишиванки — легкі й повітряні.

Чорно-червона вишивка набула популярності тоді, коли кольорові нитки були дефіцитом і жінки вишивали сорочки тими нитками, які мали, — найчастіше червоними та чорними. Такі вишиванки стали настільки поширеними, що втратили свою унікальність.

Щоб вишиванка мала сучасний вигляд, не завжди варто доповнювати її іншими елементами класичного українського строю — коралями, крайкою, віночком тощо.

Варто мати не лише родинну вишиванку, яку одягаєш переважно на великі свята, а й ще одну — сучасну.

Це дуже модно! Тому це може бути машинна вишивка або ж «вишиваний» принт.

Вишиванка дуже пасує до джинсів. Це так по-сучасному!

За свідченням давньогрецького історика Геродота, вишивкою був прикрашений ще одяг скіфів (VII–III ст. до н. е.).

Шість «чому?»

Мета методу — навчання побудови ланцюжка запитань для аналізу теми, пошуку нового.

Метод застосовується в основній та підсумковій частині уроку.

Організація діяльності

Метод полягає у послідовному запитанні до партнера «Чому?», в англійській мові слово «Why?» (звідси і назва методу), на кожну репліку партнера. Звісно, шістьма запитаннями «Чому?» (Why?) не завжди можна обмежитися, тому назва стратегії «6 W» є досить умовною. Але побудова такого ланцюжка питань корисна, тому що це дає змогу дізнатися про, здавалося б, відому тему, дуже багато нового, те, про що раніше ми ніколи й не замислювалися.

Учитель пропонує учням побудувати ланцюжок запитань, працюючи в парах, використовуючи метод «6 чому?»

Наприклад:

Чому потрібно ходити до школи?

Щоб учитися.

Чому потрібно вчитися?

Щоб бути грамотним.

Чому потрібно бути грамотним?

Щоб багато знати.

Чому потрібно багато знати?

Щоб отримати хорошу роботу.

Чому потрібна хороша робота?

Щоб багато заробляти.

Шість капелюхів (за Д. Боно)

Мета методу — «розкласти думки по полицках», відокремити логіку від емоцій, бажане від дійсного, фантазії від фактів. «Одягаючи» один із капелюхів, учень/учениця обирає собі мислення певного типу. Шість капелюхів дають змогу вміло диригувати цілим оркестром думок, керувати мисленням.

Метод доречно використати для заміни всіх методів підсумкової частини як за часом (до 10–15 хв), так і за змістовим наповненням.

Організація діяльності

Учитель пояснює учням суть застосування методу і «роль» учня (групи учнів), які «вдягнуть» капелюх одного з кольорів. У початковій школі вчитель може виготовити і роздавати учням відповідні капелюхи щоразу під час

застосування методу. Колір кожного капелюха пов'язаний із його призначенням.

Білий капелюх. Цей колір неупереджений, об'єктивний. У безпристрасній манері викладені цифри, факти та об'єктивна інформація. Вдягнувши білого капелюха, учень уподібнює себе до комп'ютера.

Червоний капелюх. Такий колір символізує гнів, лють, радість і взагалі почуття, емоції. Ось і учень у червоному капелюсі має висловити свої емоції щодо теми. Мислення цього типу відкриває перед людиною широкі простори для відвертого висловлення своїх думок.

Чорний капелюх. Колір похмурий, недобрий. Чорний капелюх покриває собою все погане — те, що страшилося людських очей. Власник чорного капелюха зайнятий пошуками того, що в даному явищі негативне, несправедливе, помилкове, може призвести до небажаних наслідків.

Жовтий капелюх. Цей колір сонячний, життєствердний. Жовтий капелюх сповнений оптимізму, під ним живе надія й позитивне мислення. Учень у жовтому капелюсі виносить позитивну оцінку явищам чи подіям, що обговорюються.

Зелений капелюх. Це колір свіжого листа, достатку і родючості. Зелений капелюх символізує творчий початок і розквіт нових ідей. Учень, який його вдягає, спрямовує потік своїх думок на пошуки альтернатив, нових рішень, можливого розвитку подій.

Синій капелюх. Такий колір холодний. Синій капелюх символізує контроль і організованість. Учень у синьому капелюсі підсумовує все сказане і визначає напрям подальшого обговорення, якщо це потрібно.

Далі вчитель ставить відкрите/проблемне запитання, ймовірно пов'язане з тим, як пройшов урок і яких результатів досягли, або з опрацюванням матеріалом. Педагог розподіляє «ролі» між учнями/групами за допомогою капелюхів. Учня надається час для обдумування відповідей. Потім відбувається загальне коло, де презентуються всі шість поглядів з обговорюваного питання.

Наприкінці треба обов'язково обговорити з учнями враження від методу і, зокрема, чим відрізнялись думки та як вони збагатили уявлення про предмет обговорення.

Як пов'язаний метод із частиною уроку

Тільки правильно розуміючи і використовуючи потенціал кожної із частин уроку, можна оптимально дібрати методи. Ігнорування цього породжує багато помилок у практиці вчителів. Вибір методів навчання з інструментарію технології розвитку критичного мислення залежить від завдань тієї чи іншої частини уроку. Деякі методи є більш багатофункціональними і використовуються в різних частинах уроку, деякі — лише в одній. Проілюструємо ці думки ще однією таблицею¹⁷.

Таблиця

Розподіл методів розвитку критичного мислення згідно з частинами уроку

Частина уроку	Методи	Примітки
ВСТУПНА	Кластер. Бортовий журнал. Дерево передбачень. Асоціативний куц. Таблиця «З-Х-Д» (Знаємо — Хочемо дізнатися — Дізналися): 1 та 2 колонки. Мозковий штурм. Робота в парах. Кошик ідей та ін.	Методи цієї частини передбачають завдання, що займають мінімум часу для виконання. Не передбачають коментування чи виправлення помилок учнів; іноді (як «З-Х-Д») лише починаються в цій частині
ОСНОВНА	Формулювання визначення поняття через найближчий рід та вид. Читання в парах і узагальнення в парах. Читання з позначками. Картографування тексту чи інформації (майнд-меппінг). Опорні слова. Карта понять. Бортовий журнал. Т-таблиця. Концептуальна таблиця та ін.	Названі методи оптимальні для першого етапу цієї частини уроку: читання й узагальнення в парах, формулювання визначення поняття, всі методи роботи з текстом та ін. Решта методів — для другого етапу, бо потребують від учнів обізнаності з матеріалом — кубування, ПРЕС та ін.

¹⁷ Перелік методів у таблиці не є вичерпним і не повністю збігається з тими, що описані у відповідних розділах посібника.

	<p>«Тонкі» і «товсті» запитання. Дискусія. Робота в парах та в малих групах. Займи позицію. Кубування. Коло ідей. ПРЕС. Запитаймо одне одного. Кластер. Навчаючи — вчуся. Запитай в автора. Таблиця «З-Х-Д» («Знаємо — Хочемо дізнатися — Дізналися»): третя колонка та узагальнення. Дискусія та ін.</p>	
ПІДСУМКОВА	<p>Синквейн. ПМЦ («плюс», «мінус», «цікаво»); Обговорення у загальному колі. Аркуші самооцінювання. Подвійний щоденник. Лінія оцінки та ін.</p>	<p>На цьому етапі, окрім названих, застосовуються також методи само- і взаємооцінки, як-от: Мішень, Одне слово, Смайлики та ін.</p>

Що треба враховувати, обираючи методи для уроку

Ще декілька дружніх порад, як добирати методи до уроку. У досвідченого вчителя — великий набір інструментів; звісно, вибір того чи іншого методу потребує врахування кількох чинників.

1. Зміст матеріалу і результатів, які вчитель хоче отримати, — знання, уміння чи ставлення? Якщо ви чекаєте засвоєння знань — підійдуть методи повторення: опитування, тести, взаємоперевірка, перечитування чи перегляд та ін. Якщо уміння — вам потрібно організувати діяльність, у якій учні вправлятимуться, аби сформувати або розвинути уміння. Формування ставлень чи емоцій учнів потребує дискусії, обговорення, постановки дилем чи спірних запитань та ін.

2. Готовність учнів до інтерактивної взаємодії — роботи в парах, зміни партнерів по спілкуванню, відповідального

виконання завдання у команді, дотримання правил та ін. Така готовність не виникає автоматично, а формується поступово. Починати її розвивати в учнів потрібно якомога раніше з початкових, нескладних форм взаємодії (робота в парах, потім — у трійках), докладно пояснюючи учням послідовність дій. А після завершення обов'язково організувати обговорення успіхів та невдач цієї діяльності.

3. Ваш стиль викладання. Адже метод має бути комфортним для вас особисто. Наприклад, якщо для вас контроль є менш значущим, оберіть варіант розширеної взаємодії між учнями, коли вони працюють самостійно більшу частину уроку, навіть не презентуючи проміжні результати роботи. І навпаки — якщо ви надаєте перевагу контролю, варто застосовувати більш структуровані методи навчання, стежити за діяльністю учнів поетапно, наприклад, ставлячи їм чіткі, виконувані за певний час завдання, які можна перевірити.

4. Нарешті, у процесі вибору методу потрібно враховувати час, який потрібен для організації роботи; особливості організації освітнього простору (насамперед розташування меблів) та наявність джерел інформації (доступ до Інтернету, книжки або роздавальні матеріали).

Головне пам'ятати: ми не прагнемо вразити когось яскравим методом чи прийомом, не прагнемо розважити учнів. А виходимо тільки з бажання зробити процес навчання більш ефективним — результативним.

Розділ III

ЯК НАВЧАТИ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОЦІ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Якою є структура і методика (технологія) уроку з розвитку критичного мислення

Одним із найважливіших етапів переходу до технології розвитку КМ учнів буде внесення системних змін в організацію навчання на уроках. **Міжпредметна технологія проведення уроку з розвитку критичного мислення**, яка, залежно від предметного наповнення і дидактичних завдань уроку, може набувати різних характеристик (тип уроку: набуття

нових знань чи формування умінь тощо; зміст: математичний, природознавчий, мовно-літературний та ін.).

Структура уроку з розвитку критичного мислення учнів передбачає побудову уроку із трьох основних частин: вступної, основної та підсумкової.

Вступна частина уроку (зазвичай до 7 хв), яку в технології розвитку критичного мислення почасти називають *викликом*, є етапом актуалізації опорних знань і уявлень учнів та мотивації їх до навчання.

Під *актуалізацією* розуміємо необхідність пошуків в пам'яті учнів опорних знань та життєвих уявлень, які треба лише «дістати» з їхнього тривалого забуття.

Слово «актуалізація» підказує, що необхідно зробити щось невідкладним, потрібним на час цього уроку. Опорними такі знання учнів є тому, що на них, як на фундаменті, на опорі, базуються наступні знання, оскільки наше мислення є асоціативним. Це надважливо з психологічної точки зору, адже знання стають міцнішими й більш осмисленими, якщо їх набувають у контексті того, що людина вже знає та розуміє. І навпаки — інформація швидко втрачається, якщо запропонована учню без контексту або без зв'язку з тими знаннями, які в нього були.

Крім того, таке звернення до вже засвоєного матеріалу посилює увагу учнів до теми, проблеми, будить їхню зацікавленість (а що нового я можу дізнатися з цього приводу?), тобто виконує мотиваційну функцію.

Мотивація до навчальної діяльності — це друге завдання вступної частини уроку. Оскільки більшість учителів, напевно, чули від учнів: «Навіщо мені потрібно вчити вашу (будь-яка назва предмета?)», то важливість цього завдання безсумнівна. Діти мають усвідомити потрібність, персональну значущість того, чого можна навчитись на конкретному уроці.

Отже, на цьому етапі методи і завдання, які пропонуємо учням, сприяють тому, щоб вони разом з учителем:

- освіжили наявні в них знання, уявлення, уміння, пов'язані з опрацьовуваною темою;
- провели інвентаризацію цих знань і уявлень (у тому числі помилкових);
- зосередили увагу на новій темі;
- створили контекст для прийняття нових ідей;

— сформували позитивне ставлення, зацікавленість до процесу навчання.

Під час цього етапу, як і протягом усього уроку, важливо, щоб учитель говорив якомога менше, а надавав слово учням. Роль учителя полягає в тому, аби стати провідником, стимулювати учнів до роздумів, уважно вислуховувати їхні міркування. Процес активного пригадування того, що вони знають з опрацьовуваної теми, змушує їх аналізувати власні знання й уявлення. Це дає змогу визначити рівень власних знань і уявлень, до яких можуть бути долучені нові. Спеціальними методами, що сприяють розв'язанню цих завдань, окрім запитань учителя, можуть бути кластер, асоціативний куш, мозковий штурм та ін.

Наприкінці вступної частини уроку вчитель має оголосити, представити тему уроку та очікувані навчальні результати. Це стимулює усвідомлення учнями власних цілей навчання, допомагає розумінню змісту їхньої діяльності, тобто того, чого вони мають досягти в результаті уроку і чого від них очікує вчитель.

Наведемо кілька прикладів.

Наприклад, на уроці «Що об'єднує родину» з предмета «Я досліджую світ» у вступній частині варто застосувати кластер. Для цього вчитель пише на дошці (папері) посередині слово «родина» і запитує учнів, які думки виникають, коли вони чують це слово. Всі думки учнів учитель записує на дошці довкола ключового слова. Після того, як варіанти вичерпуються, потрібно об'єднати лініями запропоновані учнями слова у групи відповідно до певних ознак, виокремити і назвати кожну групу. Зазвичай учні пропонують групу слів, пов'язаних із членами родини (тато, мама, братик, сестричка...) і характеристики стосунків у родині (порозуміння, турбота тощо), речі, що об'єднують родину (свята, дім тощо). Під час об'єднання варто стимулювати учнів до роздумів, які слова доцільно поєднати і чому. Після завершення схеми потрібно запитати учнів, що ж ми знаємо про родину і про що хотіли б дізнатися ще: це й буде початком мотивації до уроку.

На уроці з предмета «Я у світі» (4-й клас) із теми «Як зберігати природні багатства разом» учитель пропонує учням пригадати, які вони знають природні багатства, і проводить мозковий штурм із цього питання, фіксуючи відповіді учнів на дошці.

Наприкінці цієї частини уроку вчитель має оголосити, представити тему уроку та очікувані навчальні результати. Це допомагає забезпечити розуміння учнями змісту їхньої діяльності, тобто того, чого вони повинні досягти в результаті уроку і чого від них чекає вчитель.

Формулювання очікуваних результатів уроку (тобто тих, які ми традиційно називаємо дидактичною метою уроку) є іншим, аніж ми можемо побачити це у значній кількості наявних методичних чи дидактичних посібників. Оскільки це є принциповий момент навчання з розвитку критичного мислення, розглянемо його більш ґрунтовно.

Формулювання результатів уроку, з метою сприяння успішності навчання учнів, має відповідати таким вимогам:

- висвітлювати результати діяльності на уроці учнів, а не вчителя, і сформульованим таким чином: *«Після цього уроку учні зможуть...»*;
- чітко відображати рівень навчальних досягнень, очікуваний у підсумку уроку. Зокрема, передбачати: обсяг і рівень засвоєння знань учнів, що буде забезпечений на уроці; обсяг і рівень розвитку навичок і умінь, досягнутих після уроку; розвиток (формування) емоційно-ціннісної сфери учня, яка забезпечує формування переконань, характеру, вплив на поведінку тощо. Останній компонент навчальних результатів, якого можна прагнути на окремому уроці, це — визначення, усвідомлення або формування емоційно наповненого ставлення учнів до тих явищ, подій, процесів, що є предметом вивчення на уроці. Отже, результати мають бути сформульовані за допомогою відповідних дієслів. Наприклад, знання: пояснювати, визначати, характеризувати, порівнювати, відрізнити тощо; уміння і навички: дискутувати, аргументувати думку, дати власну оцінку, проаналізувати тощо; ставлення: сформулювати та висловлювати особисте ставлення до..., пояснювати своє ставлення до...;
- щоб було зрозуміло, як можна виміряти такі результати після досягнення їх, наприклад: якщо після вашого уроку учні вмітять «пояснювати суть явища та наводити приклади подібних явищ» — це легко перевірити і виміряти в оціночних балах, урахувавши, скажімо, точність і повноту пояснення та кількість наведених прикладів;

- бути стислим, ясним і абсолютно зрозумілим для учнів, для самого учителя, для батьків учнів та для інших учителів, а також для директора школи або завуча, котрі має перевіряти ваш урок із погляду на те, чи досяг він очікуваних результатів;
- нарешті, оскільки мова йде про розвиток критичного мислення учнів, результати уроку мають передбачати просування дітей на шляху оволодіння мисленнєвими операціями високого рівня.

Так, формулювання результатів учителем під час проектування уроку є обов'язковою і важливою процедурою. У пропонованій моделі навчання будування технології навчання можливе тільки за умови чіткого визначення майбутніх освітніх результатів. Правильно сформульовані, а потім досягнуті й перевірені результати — 90 відсотків вашого успіху.

Але досягнення результатів у цій моделі прямо залежить від усвідомлення учнями неодмінної потреби їхньої колективної діяльності. Отже, вони теж мають розуміти, для чого прийшли на урок, до чого їм треба прагнути і як перевірятимуться їхні зусилля. Найкращий стимул — коли після вашого уроку учень не тільки знає, розуміє, чого він досягнув, а й чого він хотів би, мав би досягти на наступному уроці з вашого предмета, чого він узагалі хоче від вас і вашого курсу для свого життя.

Для того, щоб почати з учнями спільний процес руху до результатів навчання, в цій частині інтерактивного уроку потрібно:

- назвати тему уроку або попросити когось із учнів прочитати її;
- якщо назва теми містить нові слова або проблемні питання, звернути на це увагу учнів;
- оголосити очікувані результати усно або за вашим записом на дошці, зробленим заздалегідь. Пояснити необхідне, якщо мова йде про нові поняття, способи діяльності тощо;
- нагадати учням, що наприкінці уроку ви будете перевіряти їх, наскільки вони досягли належних результатів. Якщо це важливо, треба також пояснити учням, як ви оцінюватимете їхні досягнення.

Після такого початку уроку вчитель організовує активну діяльність учнів з дослідження, осмислення матеріалу, пошуку відповідей на раніше поставлені питання, постановки нових запитань і пошуку відповідей на них, що становить **основну частину уроку (до 27–35 хв)**. Головним завданням цієї частини є конструювання учнями знань і навичок, формування власного ставлення до теми.

На цьому етапі уроку з розвитку критичного мислення учні з допомогою вчителя:

- порівнюють свої очікування з тим, що їм реально пропонують вивчити;
- ставлять запитання щодо нового змісту;
- експериментують, пробують зробити що-небудь із того, чого навчаються на практиці, виходячи з наявних у них уявлень, знань, умінь, незалежно від того, чи є вони достатніми;
- аналізують набутий досвід;
- переглядають свої очікування й висловлюють нові;
- виявляють головне, осмислюють теоретичні ідеї, концепції;
- відстежують хід власних думок;
- роблять висновки щодо змісту матеріалу;
- пов'язують зміст уроку з особистим досвідом;
- відпрацьовують уміння і стратегії мислення.

У цій технології, коли учень долучається до сприйняття нової інформації або ідей у процесі читання тексту, перегляду фільму, прослуховування лекції вчителя, він вчиться відстежувати своє розуміння нового й не ігнорувати прогалини в ньому, записуючи у вигляді запитань те, що не зрозумів, аби з'ясувати в майбутньому. Подальше відпрацювання й закріплення учнями нових знань і способів діяльності на цьому етапі уроку відбувається за допомогою різноманітних методів і прийомів організації їхньої активної самостійної роботи.

Обов'язковими є два елементи розвитку критичного мислення: індивідуальний пошук учнів і обмін ідеями в групах чи загальному колі, причому особистий пошук мусить неодмінно передувати обміну думками. Серед ефективних методів цієї частини уроку: читання в парах і узагальнення в парах, читання з визначенням опорних слів, читання з маркуванням, «тонкі» і «товсті» запитання та ін.

Проілюструємо сказане прикладами.

У вступній частині уроку у другому класі з теми «Цінності»¹⁸ під час опрацювання тексту «Чашка» за оповіданням Олени Лободи вчитель пропонує учням розглянути ілюстрацію на с. 18 підручника і, працюючи в парах, подумати, яку історію вони могли би придумати, де фігурувала б чашка. Вислухавши кілька історій, він повідомляє, що сьогодні на уроці читатимуть зовсім іншу історію.

В основній частині він пропонує метод «Подвійний щоденник». Для цього учні мають робити під час читання записи на окремому аркуші, розділивши його навпіл у вигляді таблиці нижче.

<i>Про що йдеться в тексті</i>	<i>Що мене вразило, схвилювало</i>

Учитель читає текст фрагментами (3 смислових частини) і зупиняється після кожного з них, щоб учні зробили короткі записи й озвучили їх. Наприклад:

<i>Рядки з тексту</i>	<i>Власні міркування</i>
<i>Захар побачив чашку з написом «Найкращому синові» і дуже захотів її мати</i>	<i>Чашка була дуже гарна, він вважав себе найкращим сином</i>

Таке читання триває 15–20 хв. Після цього можна переходити до обговорення з учнями смислу тексту.

На уроці з літературного читання у 4 класі з вивчення фрагменту твору Марка Твена «Том Соєр» можна використати метод «Читання в парах/запитання в парах» для роботи з біографічними відомостями про Марка Твена та «передбачення за опорними словами» під час читання уривку з твору «Чудовий маляр».

На уроці «Як зберегти природні багатства» (4 клас, «Я у світі») в основній частині уроку учням пропонується опрацювати текст підручника¹⁹ за методом: «Читання в парах/запитання в парах». Для учнів, які мають поставити до кожного з абзаців відкриті запитання, пропонуємо питальні слова (по два до кожного з абзаців: 1) чому...? Як...? 2) навіщо...? Яким чином...? 3) який висновок можна зробити про участь громадян...? Чи важливо... і чому?

¹⁸ За підручником: Волощенко О. В., Козак О. П., Остапенко Г. С. Я досліджую світ : підруч. для 2 кл. закл. загал. серед. освіти. Частина II. — К. : Світич, 2019.

¹⁹ Тагліна О. В., Іванова Г. Ж. Я у світі : підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. — Харків : Вид-во «Ранок», 2015. — С. 127–128.

Після опрацювання змісту першого абзацу вчитель перевіряє, як учням вдалося поставити запитання і відповіді на них. Він запрошує до запитань та відповідей 3–4 пари учнів. Щодо 2–3 абзаців, то вчитель просить учнів представити найбільш цікаві, на їхню думку, запитання чи такі, на які вони не знайшли відповідей, і вислуховує ще кілька пар учнів.

На цю роботу відводиться до 15 хв.

Коли учні зрозуміли ідеї уроку й виконали вправи для формування вмінь, слід перейти до **підсумкової частини уроку** (до 10 хв). Її завданнями є узагальнення, систематизація (але не відтворення!) вивченого й рефлексія учнів щодо процесу та результатів навчальної діяльності. Цей третій етап уроку — найважливіша фаза для розвитку критичного мислення, що є рефлексивним за своєю природою. Учні мають подумати про те, що вони дізналися, чого навчилися, запитати себе, що це для них означає, як це змінює їхнє бачення і як вони можуть це використовувати.

На цьому етапі учні разом з учителем:

- узагальнюють та інтерпретують основні ідеї уроку;
- обмінюються думками та висловлюють особисте ставлення до окремих положень матеріалу чи уроку в цілому;
- оцінюють набуті знання і вміння;
- ставлять перед собою додаткові запитання;
- планують застосування вивченого.

Саме на цьому етапі учні вдосконалюють важливе уміння — резюмувати інформацію, викладати складні ідеї, переказувати почуття й уявлення кількома словами, співвідносити нову інформацію зі своїми сталими уявленнями, тобто свідомо пов'язувати нове з уже відомим. Методами розвитку критичного мислення на цьому етапі можуть бути синквейн, бортовий журнал, дискусія, шкала думок та ін.

Наприклад, використовуючи метод обговорення в загальному колі, учитель може запропонувати учням відповіді на запитання:

- Чи набули ви сьогодні нового досвіду, якого саме?
- Які нові знання ви здобули на уроці?
- Про що ви хотіли б дізнатися більше?
- Які думки, почуття викликала у вас ця робота?

У заключній частині уроку «Як зберегти природні багатства» вчитель запрошує учнів до обговорення в малих групах

питань: «Чи можуть діти вашого віку брати участь у збереженні природних ресурсів? Як саме? (наведіть не менше 2-х прикладів)». По завершенні учні презентують результати методом «Коло ідей», а вчитель складає на дошці перелік дій для дітей цього віку щодо збереження природи.

Наприкінці уроку педагог запрошує учнів, використовуючи «уявний мікрофон», закінчити речення: «Оберіть один із наведених шляхів збереження природних багатств або придумайте свій і скажіть: «Тепер я буду... Тепер я можу...»

Якщо метою вчителя є побудова уроку з метою розвитку критичного мислення учнів, варто пам'ятати, що КМ — це неупереджене дослідження предмета або проблеми. Процес навчання (будова уроку) починається з визначення того, що ми вже про це знаємо, та чого належить навчитись, які запитання постають перед нами у зв'язку з темою уроку. Потім слід перейти до вільного виявлення учнями фактів і розгляду варіантів розв'язання проблем, а наприкінці — до заснованого на фактах осмислення власної позиції щодо відповідей на поставлені запитання. У процесі дослідження матеріалу особлива увага приділяється аналізу інформації і джерел, із яких вона надходить, порівнюються інформація, зокрема й упередження, і забобони як учня, так і однокласників, і фахівців, виробляються основи для власних суджень.

Що таке реконструювання традиційного уроку в урок розвитку критичного мислення

Запровадження технології розвитку критичного мислення учнів потребує від педагогів трансформації всіх аспектів шкільного життя: як ми формулюємо правила діяльності учнів на уроці і як вводимо їх у дію, як ставимось до наших учнів, як закликаємо їх ставитись одне до одного, як удосконалюємо їхні читання, письмо, говоріння і слухання, як ми конструюємо навчальне середовище для них у класі й поза ним. Головне — усвідомлення того, яким чином ми все це робимо.

Очевидно, що критичне мислення може перетворитись на базову цінність у школі тільки за умови, якщо воно стало основною цінністю в нашому житті. Тож, аби стати майстром у навчанні КМ, ми маємо стати прибічниками критичного і рефлексивного міркування щодо життя — і власного,

й інших людей навколо. Ми маємо перетворитись у людей, які щодня активно практикують КМ.

Основна ідея перетворення, реконструювання уроку з будь-якого предмета в урок розвитку критичного мислення полягає у тім, що це можливо тільки за умови відповідного професійного розвитку вчителя і його спеціальної діяльності зі змін у плані-конспекті уроку. Саме з обдумування того, яким буде урок, які будуть його етапи і зміст під кутом зору критичного мислення починаються системні зміни у нашій професійній діяльності.

Кожен з уроків, який ми проводимо, може, а поступово і має бути реконструйований в урок розвитку критичного мислення учнів.

Реконструювання уроку в критичний передбачає:

- формулювання вчителем (залежно від теми і навчального матеріалу) завдань із розвитку КМ учнів;
- внесення змін у структуру і методику уроку (вони будуть описані нижче);
- добір і використання методів і стратегій КМ, описаних у розділі 2, залежно від сформульованих завдань уроку.

Приклади уроків, що ви їх побачите в останньому розділі посібника, допоможуть вам зрозуміти сутність кожного з наведених кроків.

Приступаючи до власних спроб реконструювання уроків з різних предметів початкової школи, ви можете довільно слідувати таким рекомендаціям:

- уважно прочитайте пропоновані методи і приклади, які їх супроводжують, для того, щоб чітко уявляти собі потенціал, можливості і обмеження (особливості) застосування кожного методу;
- прочитайте матеріал 2–3 уроків учителів-практиків, що подані як зразки, та порівняйте їх з аналогічними (за темою і змістом) власними традиційними уроками. Установіть відмінності:
- напишіть критичні зауваження до прочитаного вами власного уроку;
- переробіть свій урок на основі ваших міркувань;
- ще раз перегляньте прочитаний урок-зразок і спробуйте знайти в ньому можливості, де ще можна використати методи розвитку КМ учнів;

- доберіть кілька методів і придумайте власні приклади їх використання на ваших уроках;
- складіть список запитань щодо вашої роботи, а потім обговоріть їх із колегами чи експертами.

РОЗДІЛ IV

ПРИКЛАДИ УРОКІВ З РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗАСОБАМИ РІЗНИХ ПРЕДМЕТІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У поданих нижче конспектах уроків із різних предметів для початкової школи ви побачите описану нами структуру уроку з розвитку критичного мислення. До кожного з уроків учителі сформулювали:

- завдання (очікувані результати уроку з обов'язковим внесенням у цей перелік спеціальних завдань із розвитку критичного мислення учнів);
- орієнтовні плани змісту уроку (відповідно до чинної програми);
- перелік необхідного обладнання і підручників, що використовуються під час уроку;
- приблизний регламент уроку: подані максимальні часові межі його частин, що можуть варіюватися залежно від складу учнів та їхньої підготовки;
- детальний опис діяльності учнів і вчителя під час уроку з особливою увагою до методів розвитку критичного мислення;
- додатковий варіант діяльності учнів в основній чи в підсумковій частинах уроку, якщо клас працює у швидкому темпі.

Конспекти уроків 1–3 класів загалом побудовані за освітніми програми Нової української школи. Уроки 4 класу — за чинними програмами початкової школи.

У подані конспекти не завжди внесені обов'язкові для початкової школи руханки та домашні завдання, їх ми залишаємо на власний розсуд учителів-практиків.

УРОКИ З РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У 1 КЛАСІ

МАТЕМАТИКА

ТЕМА УРОКУ: ЧИСЛО Й ЦИФРА 0. ПОСЛІДОВНІСТЬ ЧИСЕЛ ВІД 0 ДО 10. РОЗВ'ЯЗАННЯ ВИРАЗІВ²⁰

*Підготувала старша вчителька
Одеської ЗОШ № 57 I–III ступенів
Одеської міської ради Одеської області
Гончарова О. К., учитель вищої категорії*

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- визначати місце 0 у числовому ряді;
- відтворювати послідовність чисел у межах 10;
- читати і записувати числа у межах 10;
- утворювати число 0 різними способами;
- порівнювати числа різними способами;
- оцінювати зміни власного рівня знань.

План змісту уроку

1. Як пишеться і де розташовується на числовому промені число 0.
2. Які властивості має число 0.
3. Як число 0 порівнюється з іншими числами.

Обладнання: презентація, роздаткові картки, матеріал для дрібної моторики. Підручник: Корчевська О., Козак М. Математика 1 клас, Зошит з друкованою основою. Корчевська О., Козак М. Математика 1 клас, 1 частина. — Тернопіль : Вид-во «Підручники і посібники», 2018.

Регламент уроку

1. Вступна частина — до 10 хв.
2. Основна частина — до 20 хв.
3. Заключна частина — до 5 хв.

²⁰ Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти, розроблена під керівництвом О. Я. Савченко, 2018 р.

Організація пізнавальної діяльності учнів

I. Вступна частина

Урок починається з розминки за запитаннями:

- Скільки сонечок на небі?
- Скільки очей у сови?
- Скільки уроків фізкультури?
- Скільки пір року?
- Скільки навчальних днів у тижні?
- Скільки кінцівок у мурашки?
- Скільки нот у музиці?
- Скільки планет у Сонячній системі?
- Скільки літер у слові «школярки»?

Правильні відповіді вчитель записує на дошці або демонструє на слайді.

Далі він пропонує учням продовжити речення, початок якого записаний на дошці: «Запис, який ми отримали — це...» (*натуральний ряд чисел*), і запитує учнів: *які завдання ти можеш створити для однокласників, використавши натуральний ряд чисел?*

Переходячи до актуалізації опорних знань, учитель пропонує шістьом учням попрацювати з індивідуальними картками за рівневими завданнями (учень самостійно обирає завдання за рівнем складності, позначеним кольором: жовтий — найпростіші завдання, зелений — більш складні, червоний — найскладніші завдання. За бажанням учень може виконати всі завдання. Час роботи: 2 хв)

Індивідуальна робота з рівневими картками

Завдання 1

○ 2 ○ 4 5 ○ ○ ○ 9
○ 8 7 ○ ○ ○ 3 ○ 1

Завдання 2

>, <, =

2 ○ 5 3 ○ 9
6 ○ 1 7 ○ 4

Завдання 3

1 + 3 = 2 + 3 =
4 - 2 = 2 + 2 =
3 + 2 = 5 - 4 =

Решта класу колективно працює за такими завданнями:

**Колективна робота із цифровими картками
або із числовими віями**

- Покажи число, наступне за числом 6. Попереднє до числа 7?
- Яке число більше на 1, ніж 7?
- Збільш 5 на 1.
- Зменш 10 на 1.
- Які завдання можете запропонувати з поданими виразами? (*прочитати, розв'язати, порівняти*).
 $3 + 5$ $7 - 1$
- Прочитайте по-різному.
- Порівняйте. Чи можна, не розв'язуючи ці вирази, поставити знак? Чому?
- Як зручніше розв'язати вираз: $3 + 5$? Чому? ($5 + 3$, тому що до більшого числа зручніше додати менше).

На завершення вчитель створює проблемну ситуацію, послідовно запитуючи:

- *Який математичний знак можна ще поставити між виразами? (+, -)*

$$3 + 5 \qquad 7 - 1$$

- *Що ми отримаємо, якщо використаємо знак «-»?*

$$3 + 5 - 7 - 1 = (0)$$

Він зазначає, що сьогодні досліджуємо число 0, і запрошує учнів до складання «Картки бажань» за запитанням: *Що ви хотіли б дізнатися про число 0?* (Учні висловлюють свої думки-бажання, учитель записує їх) — приблизно у такий спосіб.

Орієнтовні запитання до вивчення:

- *Як правильно називається?*
- *Як пишеться?*
- *Де міститься на числовому промені?*
- *Які має властивості?*
- *Як порівнювати з іншими числами?*

У цей момент уроку варто обговорити з учнями і пояснити критерії оцінки, за якими вони оцінюватимуть себе наприкінці уроку:

Учень/учениця:

- вказує місце 0 у числовому ряді;
- читає і записує число 0;
- виконує віднімання рівних чисел.

Основна частина

На початку опрацювання нового матеріалу вчитель пропонує учням розглянути малюнок підручника і скласти розповідь за ним, наприкінці поставивши запитання. (Відповідь учнів має бути такою: «У Андрійка було три цукерки. Він пригостив двох друзів і одну з'їв сам. Скільки цукерок залишилось у Андрійка?»).

Вчитель запитує: *Яку відповідь ви дасте на це запитання? (Жодної цукерки не лишилося).*

Далі запрошує учнів попрацювати в парах. Вони працюють у парах за наступним малюнком підручника, запитуючи:

$$5 - 5 =$$

— *Як записати це за допомогою цифри?*

Переходячи до написання цифри 0, учитель об'єднує учнів у четвірки і пропонує їм викласти (мушлі, каштани, сухі макарони, гудзики, камінчики, бісер тощо).

Потім учні мають записати рядок цифри 0 у зошиті з друкованою основою.

Вчитель пропонує учням опрацювати усно завдання 2, 3 на с. 42 підручника.

Завдання 2. Розгляньте числовий промінь. Де розташовано 0 на числовому промені? Як отримали число 0? Що можна сказати про число 0 відповідно до його місця на числовому промені? (*Число 0 менше наступних чисел, тобто найменше у числовому ряді*).

Завдання 3. Запиши ряд чисел ..., ..., ..., 3, 4, ..., ..., 7, 6, ..., 4 ..., ..., 1, ...

На основі виконання завдань учитель узагальнює цей етап роботи: «У ряді чисел 0 стоїть перед числом 1, але не належить до натурального ряду чисел. Повторюючи висновок учнів, учитель розміщує 0 на демонстраційному числовому промені у класі.

Пояснюючи останню частину нового матеріалу, вчитель пише на дошці (на слайді): $0 < \square$ і запитує:

— *Що це за запис? (Це нерівність).*

— *Які числа, на вашу думку, можуть стояти у «віконечку»? (Діти практично перевіряють числа натурального ряду і доходять висновку, що всі числа натурального ряду більші за 0).*

Висновок, який мають зробити учні: число 0 менше числа 1.

Потім учитель запрошує учнів попрацювати в зошиті з друкованою основою за такими завданнями:

Завдання № 2: порівняння чисел.

Завдання № 3: складання виразів із 0 за числовим променем (с. 42).

Завершується опрацювання нового матеріалу самостійною роботою учнів над порівнянням виразів.

<p>ПОРІВНЯЙ ВИРАЗИ:</p> <p>>, <, =</p> <p>2 - 2 ... 2 - 0</p> <p>8 + 0 ... 0 + 6</p> <p>9 - 0 ... 10 - 1</p>
<p>Придумай і розв'яжи 2 вирази із числом 0.</p> <p>_____</p>

Підсумкова частина

Вчитель повертає учнів до картки бажань і запитує:

- Що ви сьогодні хотіли дізнатися про число і цифру 0?
- Що дізналися?
- Чи на всі питання знайшли відповідь? (Ні.)

Вчитель зауважує, що деякі відповіді шукатимемо на наступному уроці.

Учням пропонується оцінити себе за відомими їм критеріями, відображеними у картці самооцінювання, і розказати про це класові.

Я вмю писати цифру 0	
Я вмю порівнювати число 0	

Наприкінці вчитель запрошує учнів до складання колективного синквейна, послідовно ставлячи запитання і записуючи відповіді дітей. Наприклад, ця робота може мати такий вигляд:

<p><i>Яке число і цифру сьогодні досліджували?</i></p> <p><i>Який нуль?</i></p> <p><i>Що з ним можна робити?</i></p> <p><i>Що ви можете сказати про значення нуля?</i></p> <p><i>Що таке 0 у математиці?</i></p>	<p>Нуль</p> <p>Пустий, круглий</p> <p>Писати, порівнювати, додавати</p> <p>Нуль не означає нічого</p> <p>Число, цифра</p>
--	---

Для роздумів учням пропонується пошукове самостійне завдання:

Знайдіть у навколишньому світі предмети, які схожі на нуль, і намалюйте їх.

Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ. ЯК Я ПІЗНАЮ НАВКОЛИШНІЙ СВІТ

*Підготувала заступниця директора
Харківської приватної спеціалізованої школи
«Харківський колегіум»
Пилипчатіна Л. М.*

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- *пояснювати, що означають слова «пізнавати навколишній світ»;*
- *розповідати, як людина пізнає світ, і наводити приклади з власного життя;*
- *використовувати* запитання як інструмент пізнання навколишнього світу;
- *аналізувати* ілюстрації за допомогою запитань вчителя і власних запитань;
- *співпрацювати в парах, зокрема складати разом запитання і переказувати інформацію, почуту від партнера/партнерки;*
- *висловлювати* власне ставлення щодо пізнання самого/самої себе;
- *оцінювати* власну діяльність на уроці.

План змісту уроку

1. Як працюють запитання, коли ми пізнаємо світ.
2. Як пізнавати світ у діяльності.
3. Як і чому треба пізнавати себе.

Обладнання: Підручник Т. Гільберг, С. Тарнавська, О. Гнатюк, Н. Павич. Я досліджую світ. Частина 1. — К. : «Генеза», 2018.

Регламент уроку

1. Вступна частина — 3–4 хв.
2. Основна частина — до 30 хв.
3. Підсумкова частина — 2–3 хв.

Вступна частина

Вчитель запитує учнів, *що означає слово «пізнавати»? Коли і що вони пізнають у своєму житті? Як вони це роблять? Якими власними інструментами користуються? Якщо людина пізнає навколишній світ, то про що вона дізнається?* Він звертає увагу учнів на те, що на с. 26 є визначення слова «навколишній світ» і воно приблизно таке, як вони сформулювали.

Вчитель оголошує тему уроку й очікувані результати.

Основна частина

Вчитель запитує в учнів: *«Коли вам потрібно щось дізнатися від батьків чи від інших людей, із якими словами ви звертаєтеся до них?»* Він просить назвати 3–4 питальних слова і записує їх на дошці: *Що?, Де?, Коли?, Чому?*

Далі вчитель пропонує дітям звернутись до с. 26 підручника і, працюючи в парах протягом 2 хв, поставити запитання до кожного зображення. Учні розподіляють зображення між трьома групами: 1) фото верхнього ряду; 2) фото другого ряду; 3) фото третього ряду. Попросіть їх використати у запитаннях різні питальні слова.

Під час перевірки результатів учитель просить пари учнів, які працювали над одним і тим самим зображенням, наводити приклади запитань із різними питальними словами. Так він отримує до кожної картинки 3–4 запитання, і в роботі бере участь значна кількість дітей.

Якщо в учнів однакові запитання, варто попросити їх формулювати інші безпосередньо під час опитування.

Наприкінці вчитель запитує учнів, *чим відрізняються запитання з різними словами? Чому важливо ставити різні запитання про один і той самий предмет? Чому важливо ставити якомога більше запитань, коли намагаєшся*

щось пізнати? Як і де можна знайти відповіді на власні запитання?

Всього на цю роботу відводиться до 10 хв.

Вчитель зазначає, що людина пізнає світ, не лише запитує і шукає відповіді на запитання в інших людей, чи в книжках, чи в Інтернеті. Часто люди намагаються знайти відповідь на запитання щось роблячи, у власній діяльності.

Він запрошує учнів послідовно роздивитись ілюстрації на с. 27 під рубрикою «Як діти пізнають світ за допомогою діяльності». До кожного зображення для обговорення у загальному колі пропонуються два запитання:

- Що роблять діти?
- Про що, на їхню думку, можна дізнатись під час такої діяльності?

Вчитель просить учнів навести кілька прикладів власної діяльності, під час якої вони пізнають світ, і пояснити, які об'єкти довкілля можна пізнати під час такої діяльності (до 5 хв).

Далі він зазначає, що будь-яка професія неодмінно пов'язана з пізнанням навколишнього світу, і просить, як приклад, роздивитись відповідні зображення на с. 27 підручника. Для обговорення у загальному колі до картинок він ставить такі запитання:

- Людей якої професії зображено?
- Чому ви так думаете?
- Чи доводилось вам бачити їх у житті?
- Що вони роблять?
- Про що дізнаються під час роботи?

На цю роботу відводиться до 4–5 хв.

Вчитель зауважує, що щасливе життя людини, її успіхи залежать не лише від того, наскільки уважно і послідовно вона пізнає все, що її оточує. Дуже важливо пізнавати себе.

Він пропонує учням роздивитись ілюстрації на с. 28 зверху і запитує:

- Кого зображено на цих картинках?
- Що робить кожна дитина?
- Чи є у всіх зображених дітей щось спільне?
- А що у них відмінне?

Вчитель об'єднує дітей у пари і просить їх розповісти одне одному про себе:

- *Чим вони захоплюються?*
- *Що вміють робити найкраще?*

Варто попередити учнів про необхідність слухати партнера/партнерку уважно і розповісти класу, що дізналися про сусіда/сусідку. На розповідь кожного і кожної в парі відводиться по 1 хв. (Треба подати сигнал, коли час добігає кінця.) Вислуховується 5–6 пар, а іншим варто сказати, що тепер вони знають про своїх однокласників більше і мають змогу знайти собі друзів за спільними інтересами (до 5 хв).

Учитель виразно читає уривок із поезії Василя Симоненка і запитує учнів:

- Як ви розумієте слова вірша?
 - Про що поет хоче сказати (нагадати) всім нам?
- Потім запитує:
- Чому для людини важливо знати себе краще?
 - Як ви можете дізнатися про себе більше?
 - Про які ваші головні якості ви знаєте?
 - Що ви хотіли б дізнатися? Що хотіли б розвинути?

Підсумкова частина

Наприкінці вчитель запрошує учнів пригадати свою роботу на уроці як діяльність із пізнання навколишнього світу й оцінити її за допомогою одного з 3-х смайликів: «дуже задоволений», «задоволений» і «хочу працювати краще». Він запрошує кількох учнів прокоментувати свої оцінки.

УКРАЇНСЬКА МОВА, НАВЧАННЯ ГРАМОТИ. ТЕМА УРОКУ: ЗВУК [Г], БУКВА Гґ

***Підготувала вчителька початкових класів
Харківської приватної спеціалізованої школи
I–III ступенів «Харківський колегіум»
Стародуб Н. В.***

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- *розрізняти звуки [г] та [гґ];*
- *читати слова з буквою Гґ;*
- *наводити приклади слів з буквою г;*
- *характеризувати звуко-буквений склад слів;*
- *висловлювати передбачення;*
- *обговорювати матеріал, працюючи в парах, групах;*
- *висловлювати й обґрунтовувати власну думку.*

План змісту уроку

1. Спостереження за вимовою звука [ґ].
2. Ознайомлення з буквою Гґ.
3. Вправи з читання.
4. Слухання й обговорення казки «ґава-ледарка».

Обладнання: набори малюнків із зображенням ґави, ґудзиків, аґрусу, шість цеглин Lego.

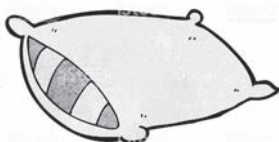
Регламент уроку

1. Вступна частина — 5–7 хв.
2. Основна частина — 30 хв.
3. Заключна частина — 3–5 хв.

Організація пізнавальної діяльності учнів

Вступна частина

Вчитель починає урок з актуалізації знань і пропонує учням пригадати, працюючи в парах із малюнками, як поділяються приголосні звуки на тверді та м'які. (Учні мають приклеювати запропоновані звуки у два стовпчики, є «пастка» — звук [у] голосний.)

[с][т][н'] [с'] [н] [п'] [д'] [у] [л]

Далі вчитель запрошує учнів попрацювати з картинкою «Голосні звуки» і повторити їх. Потім на двох картинках визначити: який звук перший у кожному слові?

Знайди слово –

караць
кора
лось
сонце
юшка
коса

Знайди слово – підпис до малюнка

музеї
Україна
колос
солома
какао
тополя

Педагог показує малюнок ґави і каже: «До нас завітала пташка. Ось вона. Подивіться, яка вона гарна!

Ця пташка пропонує нам назвати її і визначити, яким звуком починається її назва. А допоможе нам у цьому віршик, повторіть його:

Я на уроці ґав не ловлю,
Українську грамоту дуже люблю».

Після повторення вчитель запитує:

- Яке нове слово ви побачили у віршику?
- Як ви гадаєте, що воно означає?
- З якого звука воно починається?

Вчитель наголошує, що саме цей звук і досліджуватимуть на уроці, і розповідає про очікувані результати.

Основна частина

Вчитель пропонує промовити назву пташки ґава і порівняти звуки з іменем Галя (діти порівнюють звуки [г] і [ґ]). Далі промовляється речення: У ґави Галі є намисто із ґудзиків, як ви думаете чому? (слово починається зі звука [ґ]).

Потім запрошує дітей дізнатися, які ще слова любить наша ґава, роздивившись картинки і повторивши слова за ними кілька разів.

ґринджоли

ґазда, ґаздиня

Далі вчитель переходить до читання учнями складів із буквою Ґ за картинкою.

За допомогою цеглинок ©LEGO «планшета» він пропонує визначити кількість букв і звуків в утворених за попередньою картинкою словах:

		ҒА	РОД
		ҒО	ВА
		А	ДЗИК
		ҒУ	ҒРУС БИ
		ҒРИ	

зелена цеглинка — кількість букв;
жовта цеглинка — кількість звуків.

5	_____	10
4	_____	9
3	_____	8
2	_____	7
1	_____	6

Після цього пропонує учням прочитати казку «Гаваледарка», застосувавши метод «Читання з зупинками». Оголосивши назву казки він запитує:

- Про кого піде мова у казці, яка має таку назву?
- Кого називають гавою?
- Що може відбуватися в цій казці?
- З чого почнеться казка?

І пропонує учням порівняти текст казки з висловленими передбаченнями.

Гаваледарка

Жили собі, були собі пан Гусак і пані Гуска. Старі вони же були й самотні, бо ні дочки у них, ні сина не було.

Пішли вони якомсь у ліс по гриби, ягоди. Гриби, ягоди збирають, а самі одне з одним розмовляють. Пан Гусак і каже:

— От якби нам знайти когось, щоб нам за дитину став, то у спокої свій вік доживали б.

А пані Гуска йому у відповідь:

— Добре, якби донечка. Вона і їсточки зварила б, і в хаті прибрала б, і нас старих доглядала б. А ми нею тішилися б та весь спадок залишили.

Так вони говорять між собою та мріють про доньку, про те, як би їм добре було на старості літ.

Далі вчитель робить зупинку і запитує учнів:

- Чи справдилися передбачення?
- Що було неочікуваним?
- У яких казках, що ви читали, герої мріяли про дітей?
- Хто може стати гусям гарною донечкою, чому?
- Що буде далі?

Потім продовжує читання.

А на дереві серед гілочок Гаваледарка сиділа, Гаваледарка ловила та й почувала розмову пана Гусака і пані Гуски. Стала вона думати-гадати, яка їй із цього вигода може бути. Адже у неї

ні двора, ні хати, а вже на носі зима і їсти треба буде шукати. От вона й вирішила на зиму тепле й ситне життя собі влаштувати.

Злетіла Гава вниз, сіла на пеньок та й стала сльозу з себе давити, плакати, примовляти:

— Бідна я, нещасна, нема мені де жити, нема кому пожаліти!

Почули те пан Гусак і пані Гуска, підійшли до Гави та й сказали:

— Іди до нас жити, будеш нам за доньку.

Вчитель робить зупинку і запитує учнів:

— Чи справдились ваші очікування?

— Що було неочікуваним?

— Як поведе себе Гава в господі гусаків?

— Чи стане їм Гава доброю донькою, про яку мріяли гуси? Чому?

— Що буде далі?

Потім продовжує читання.

День-два живе Гава у пана і пані, допомагає їм, воду носить, кашу варить, у хаті прибирає. А на третій день набридло їй працювати, бо не звикла до роботи. Не стала Гава вранці рано вставати, води носити, каші варити, в хаті прибирати. Мусили старі самі всю роботу робити. А Гава лежить на печі та радіє, що в теплі-добрі ще й нічого не робить. Цілий місяць розкошувала Гава, почала ще й вередувати:

— Принесіть те, подайте це, того не хочу, цього не буду!

Вчитель робить чергову зупинку і запитує учнів:

— Чи справдились ваші очікування?

— Що було неочікуваним?

— Що ви порадили б стареньким гусакам?

— Як гадаєте, чим закінчиться ця казка? Чому?

Потім продовжує читання.

Терпіли-терпіли пан Гусак і пані Гуска, а потім розгнівалися, стали гелготати, Гаву з двору проганяти:

— Ми доньку-помічницю хотіли мати, а не ледарку!

Вже зима суне, а Гава без дому вештається, бо щоб добре, ситно жити, треба працювати.

Далі вчитель робить зупинку і запитує учнів:

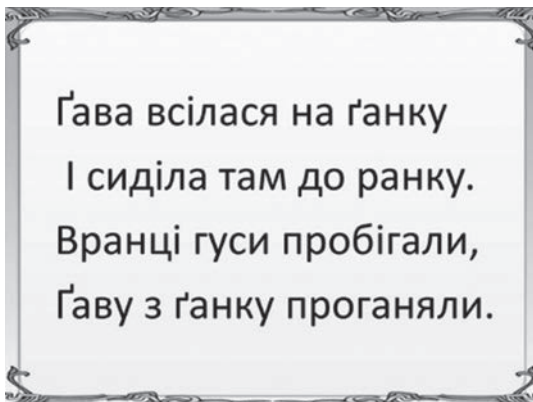
— Чи справдились ваші очікування?

— Що було неочікуваним?

— А як би ви вчинили на місці стареньких?

— Чому?

На завершення цієї частини уроку вчитель пропонує учням у малих групах опрацювати скоромовки (на вибір по одній).

Підсумкова частина

Вчитель пропонує учням пригадати вступний віршик і пояснити, що означає вислів «ловити гав»?

На його основі продовжити речення: «*Я на уроці гав не ловив і про літеру Г зрозумів, що...*» або «*Я на уроці гав не ловила і про літеру Г зрозуміла, що...*»

Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ

ТЕМА УРОКУ: МОЯ СІМ'Я, МОЯ РОДИНА

Підготувала вчителька початкових класів спеціалізованої школи «Тріумф» м. Києва Никишина Г. О., учитель вищої категорії

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- *розповідати про родину та її членів;*
- *пояснювати, які зв'язки існують між членами родини та як мають ставитися одне до одного члени родини;*
- *формулювати запитання;*
- *аналізувати зображення і робити власні висновки;*
- *висловлювати своє ставлення до матеріалу уроку.*

План змісту уроку

1. Уточнення понять «сім'я», «члени сім'ї».
2. Робота над поняттям «різні родини».
3. Стосунки в сім'ї та вчинки членів сім'ї.

Обладнання: Підручник: Жаркова І. І., Мельник П. А. «Я досліджую світ». Частина І. — К. : 2018. Робочий зошит Жаркова І. І., Мельник П. А. «Я досліджую світ». Частина І. — К., 2018.

Регламент уроку

1. Вступна частина — до 5 хв.
2. Основна частина — до 30 хв.
3. Заключна частина — до 5 хв.

Організація пізнавальної діяльності учнів

Вступна частина

Вчитель пропонує учням, працюючи в парі, визначити, яке слово зашифроване в ребусах і є темою їхнього уроку.

Він наголошує, що темою уроку буде «Моя сім'я», і запрошує учнів скласти асоціативний куш на слово «сім'я». Зазвичай учні називають членів родини, події, які відбуваються в родині, почуття, що ми переживаємо в родині. Усі слова вчитель фіксує на дошці та поєднує стрілками.

Насамкінець він зазначає, що сьогодні учні дізнаються ще багато нового про сім'ю, і ознайомлює їх з очікуваними результатами.

Основна частина

Для уточнення понять «сім'я», «члени сім'ї» вчитель пропонує учням розглянути зображення і визначити:

- *Чим вони схожі?*
- *Чим відрізняються?*
- *Кого з людей можна назвати сім'єю? Чому?*

Підсумовуючи, вчитель показує зображення (подане нижче), зазначає, що сім'я складається з рідних людей, які мешкають разом, — тата, мами, дітей. Можна ще сказати так: із батьків та дітей. І запитує:

- *Чи можна вважати бабуся і дідуся членами сім'ї? Чому?* (Бабусі й дідусі — це батьки ваших батьків. Якщо вони проживають разом зі своїми дітьми, мають спільний побут, вони теж є членами сім'ї.)
- *Хто ще може бути членом родини?* (Наприклад, якщо брат і сестра тата живуть разом з вами, то вони теж є членами родини.)

— А хто вони для вас?

Вчитель запрошує учнів до гри «Продовжте речення», пропонуючи учням речення:

— «Дочка моєї мами — то... моя сестра».

— «Найбільше пестить та ніжить свою дитину... мама».

— «Своїх онуків розуму навчає старенький... дідусь».

— «Твою матусю донечкою зве твоя... бабуся».

— «Син мого дідуся — ... мій тато».

— «Дочка моєї бабусі — моя... мама».

— «Тато мого тата — ... дідусь».

— «Онук чи онучка моєї бабусі — ... це я».

Вчитель пропонує учням роздивитись малюнок, який називається «Родини», і звертається до них: «Які запитання можна поставити до малюнка?» Він пропонує учням скористатися питальними словами: «Хто...? Що...? Скільки...? Де...? Кому...?» і сформулювати запитання.

Після вислуховування запитань учнів педагог пропонує їм подумати над запитаннями:

1. Яким чином це зображення пов'язано з темою нашого уроку?

2. Що буде, якщо черепашення житиме із жирафами? А якщо мама-слониха житиме з ведмежатами?

Узагальнюючи, він зазначає: «Родини бувають різні. У кожній родині свої звички. Але у всіх родинях тварин дорослі піклуються про малечу, привчають їх до самостійного життя».

Вчитель запрошує учнів до руханки «Сім'ї тваринок».

У мами левиці є... (левенята).	(Діти «трясуть гривкою»).
А у ведмедиці — ... (ведмежата).	(Ходять на місці, як ведмідь).
У мами зайчихи є... (зайченята).	(Стрибають на місці, як зайчик).

У качки — маленькі... (каченята).	(Махають руками, мовби крильцями).
У моїх батьків є... (я).	(Обіймають себе).
Щаслива і дружна наша... (сім'я).	

Вчитель запитує: *а як ви гадаєте, кого вважають найслухнянішою дитиною у природі?* Вислухавши відповіді, запропонуйте учням послухати однойменне оповідання.

Найслухняніша дитина

Найслухнянішими дітьми серед диких тварин вважаються дельфінята. У перший рік свого життя маленький дельфін не відпливає від матері більш як на три метри. Він в усьому наслідує її, повторює кожен рух і кожну зупинку. Так він учитись всього, що знадобиться у житті: добувати собі їжу, уникаючи небезпек, спілкуватися з іншими дельфінами.

Після читання вчитель запитує:

- Отож кого у природі вважають найслухнянішим?
- Чому?
- А яку людську дитину можна вважати слухняною? Чи потрібно бути слухняною дитиною для своїх батьків?
- Як ви розумієте вислів «Сім'я, мов сонечко», «Родина — це гніздечко»?

Узагальнюючи, вчитель зауважує: «Тато і мама дали вам життя, вони доглядали за вами, коли ви були ще зовсім маленькими, співали вам колискові, притискали до свого серця. Вони й зараз піклуються про вас, допомагають, турбуються, радіють вашим успіхам і сумують через невдачі. Ваші батьки виховують вас, привчають до праці і дуже-дуже люблять вас. Родина — найдорожче для кожного з нас. Щоб сім'я була щаслива, усі мають дотримуватися головного правила родини — піклуватися і допомагати».

Далі вчитель залучає учнів до групової роботи за завданням у підручнику на с. 41: *«Роздивіться малюнки і розкажіть, які вчинки дітей порадують членів сім'ї».*

Продовженням є парна робота учнів за завданням у зошитах на с. 24: *«Позначте, хто з дітей дбайливо ставиться до своїх рідних, а хто — ні. Чому ви так вважаєте?»*

На завершення вчитель запрошує учнів до індивідуальної роботи за завданням у зошиті на с. 25: *«Укажи, як у твоїй родині піклуються про дітей».*

Підсумкова частина

Вчитель запрошує учнів до колективного складання синквейна до слова «сім'я».

Він залучає учнів до обговорення у загальному колі за питаннями:

- *Чи був цей урок важливим для вас? Чому?*
- *Що ви розкажете про нього у власній родині?*

АНГЛІЙСЬКА МОВА

ТЕМА УРОКУ: Я ВМІЮ СТРИБАТИ

Підготувала аспірантка

Інституту педагогіки НАПН України

Ільчук І. Ю.

Очікувані результати

Після цього уроку учні зможуть:

- *аналізувати логічні ланцюжки, виявляючи зайві елементи;*
- *аналізувати речення з модальним дієсловом 'can' і вживати його в усному та писемному мовленні;*
- *порівнювати свої вміння з уміннями друга/друзів;*
- *оцінювати результати своєї роботи за поданими критеріями.*

План змісту уроку

1. Вивчення літер *Qq, Jj* алфавіту.
2. Ознайомлення з новою лексикою з теми та опрацювання її.
3. Ознайомлення та робота з граматичною структурою *'I can'*.
4. Відпрацювання нових лексичних одиниць та граматичної структури *'I can'* через виконання завдань.

Обладнання: Несвіт А. М. Англійська мова: підруч. для 1 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Алла Несвіт. — К. : Генеза, 2012. — 127 с.; плакат і картки з англійським алфавітом; картки з лексикою за темою «Actions»; пісня The Greetings Song (Maple Leaf Learning); пісня ABC Song (Super Simple Songs); набір карток «Actions»; листи з діаграмою Венна; папірці у вигляді пелюсток ромашки; картки із зображенням емоцій; папірці для самооцінки.

Регламент уроку

1. Вступна частина — до 4–5 хв.
2. Основна частина — до 25 хв.
3. Заключна частина — до 5 хв.

Організація пізнавальної діяльності учнів

I. Вступна частина

Вчитель розпочинає урок піснею-привітанням *The Greetings Song*, супроводжуючи спів відповідними рухами.

T. — *Let's sing The Greetings Song.*

P-s. — *(повторюють слова пісні за вчителем).*

Після привітання вчитель організовує етап актуалізації знань, що має на меті активувати засвоєну на попередніх уроках лексику та повторити вивчені літери алфавіту. Для цього на дошці він розташовує рядки зі словами і пропонує учням закреслити зайве слово в кожному рядку і пояснити свій вибір. Примірники із завданням при цьому отримують усі учні.

T. — *Read the words. Find and cross the odd word in each line. Explain your choice.*

<i>tree</i>	<i>flower</i>	<i>pen</i>	<i>sun</i>
<i>chick</i>	<i>egg</i>	<i>nest</i>	<i>mouse</i>
<i>doll</i>	<i>cup</i>	<i>spoon</i>	<i>plate</i>
<i>apple</i>	<i>plum</i>	<i>nut</i>	<i>banana</i>

P-s. — *(окремі учні читають рядки слів, обирають зайве та коментують свій вибір, решта учнів працюють самостійно у своїх примірниках, звіряючись із дошкою).*

<i>tree</i>	<i>flower</i>	<i>pen</i>	<i>sun</i>
<i>chick</i>	<i>egg</i>	<i>nest</i>	<i>mouse</i>
<i>doll</i>	<i>cup</i>	<i>spoon</i>	<i>plate</i>
<i>apple</i>	<i>plum</i>	<i>nut</i>	<i>banana</i>

Далі вчитель об'єднує учнів у пари. Завдання для них — обвести у словах відомі їм літери алфавіту і назвати їх одне одному у парі (часовий регламент — 2 хв).

T. — *In pairs circle and name the letters you know.*

P-s. — *(обводять та називають літери у словах).*

Після завершення роботи вчитель просить 2–3 пари назвати літери, які вони обвели, решта учнів у разі потреби доповнюють та/або виправляють помилки. Після цього вчитель разом з учнями співають пісню *the «ABC song»* для повторення алфавіту.

Далі вчитель наголошує на новій темі та очікуваних результатах уроку.

II. Основна частина

Основна частина уроку розпочинається з вивчення літер Qq та Jj алфавіту. Для цього вчитель вивішує на дошку картки із зображенням виучуваних літер (наведені справа) та називає їх. Учні повторюють за вчителем. Така робота триває доти, доки всі учні почнуть вимовляти літери правильно.

Далі вчитель малює літери у повітрі, учні повторюють.

T. — Write the letters in the air. Repeat after me.

P-s. — (учні малюють літери у повітрі, повторюючи за вчителем).

Потім він демонструє на дошці правильність написання літер і пропонує окремим учням вийти до дошки та повторити.

T. — Go to the board and write the letters. Follow me.

P-s. — (окремі учні пишуть літери на дошці, повторюючи за вчителем).

Після цього вчитель пропонує учням тренувати написання у зошитах, при цьому контролює роботу учнів та в разі необхідності допомагає у написанні літер.

T. — Write the letter in your copybooks.

P-s. — (прописують літери у зошитах).

Вчитель показує учням картки із зображенням слів, що починаються на літери Qq та Jj (наведені нижче). Він називає слова, учні повторюють.

T. — Look at the cards. Repeat after me.

P-s. — (повторюють за вчителем).

Вчитель запрошує окремих учнів до дошки та пропонує прочитати слова на картках і помістити під карткою з відповідною літерою.

T. — Read the words and put under the letters they begin with.

P-s. — (окремі учні читають слова на картках, розміщують під відповідними літерами, решта учнів у разі необхідності виправляють помилки).

На вивчення літер алфавіту відводиться 5–6 хв.

Після роботи з алфавітом учитель переходить до опрацювання нової лексики, використовує картки із зображенням дій для демонстрації нових слів (наведені нижче). Він називає слова, учні повторюють за ним доти, доки всі почнуть вимовляти слова правильно та чітко.

T. — *Look at the cards and repeat after me.*

P-s. — *(повторюють слова за вчителем).*

Вчитель демонструє картки. Окремі учні називають їх. Решта учнів повторюють.

T. — *Look and name the cards.*

P-s. — *(окремі учні називають картки, решта — повторюють).*

Далі учні продовжують роботу зі словами через гру у ша-ради. Вони обирають одне зі слів, що вивчалися на уроці, та мімікою і жестами зображають його. Інші учні — називають слово.

T. — *Let's play the charade game. Choose a word and show it with your body.*

P-s. — *(мімікою та жестами зображають слова, називають їх).*

Після опрацювання нової лексики вчитель переходить до роботи над модальним дієсловом 'can'. Для цього він пропонує учням відкрити підручники на с. 40, впр. 2. Учні дивляться на малюнки та повторюють речення за вчителем.

T. — Open your books at the p.40, ex.2. Look at the pictures and repeat after me.

P-s. — (повторюють речення за вчителем).

Учні мають здогадатися за малюнками про значення слова 'can'.

T. — Translate the word 'can'.

P-s. — (очікувані відповіді) Can — умію, можу.

Якщо учні помиляються у перекладі слова 'can', учитель коригує їхні відповіді. Він робить відповідний запис на дошці.

(На дошці) Can — уміти, могли.

Далі окремі учні читають та перекладають речення зі вправи самостійно вголос.

T. — Read and translate the sentences.

P-s. — (читають та перекладають речення).

На ознайомлення з модальним дієсловом 'can' відводиться до 3 хв.

Учитель знову звертає увагу учнів на картки із зображенням слів за темою. Завдання учнів — скласти речення, використовуючи слово 'can', та записати у зошит (часовий регламент — 2 хв).

T. — Use flashcards and make sentences with 'can'.

P-s. — (можливі відповіді) I can run. I can jump. I can write.

Після цього вчитель запрошує двох учнів до дошки. Один учень/учениця зачитує своє речення, а партнер/партнерка — записує його на дошці. Далі учні міняються завданнями у парі. Таку роботу слід провести з 4–5 парами.

T. — In pairs read the sentences and write them on the board.

P-s. — (у парах читають та записують речення на дошці).

Фізкультхвилинка

Вчитель разом з учнями промовляє вірш та виконує відповідні рухи

I can walk.

I can jump.

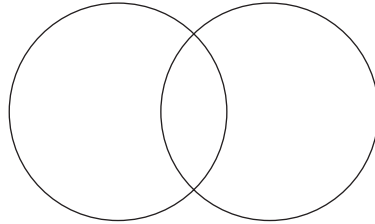
I can run.

I can stamp.

I can clap.

Учні продовжують роботу в парах. Вчитель роздає учням листи із порожньою діаграмою Венна та пропонує заповнити її інформацією про себе та свого партнера/ свою партнерку (часовий регламент — до 3–4 хв).

I can... (P1) I can... (P2)

T. — Fill in the Vienne diagram in pairs. What can you do? What can your friend do? Insert what do you both can do?

P-s. — (працюючи в парах, заповнюють діаграму).

Учні в парах презентують свої діаграми, порівнюють із діаграмами інших пар, обговорюють їх.

Якщо клас працює у швидкому темпі

Гра «Повтори, якщо правильно»

Вчитель демонструє картку із зображенням дії, називаючи її. Якщо вчитель називає картку правильно, то учні повторюють за ним, якщо ні — плескають у долоні.

III. Заключна частина

Заключна частина уроку присвячена систематизації та узагальненню знань за темою. Вчитель використовує метод «Мікрофон». Він малює квітку ромашку без пелюсток на дошці, у центрі якої робить напис «We can». Потім розкладає папірці на столі у вигляді пелюсток. Учні записують на пелюстках дії та розміщують їх на дошку, утворюючи квітку.

T. — What can you do?

P-s. — (можлива відповідь) I can read.

T. — Write 'read' on the paper and put it on the board.

На цю роботу слід відвести до 3 хв.

Наприкінці уроку вчитель переходить до рефлексії. Він роздає учням папірці для самооцінки та вміщує на дошку зображення різних емоцій. Учні малюють одну з емоцій на своїх папірцях та коментують свій вибір.

T. — Draw a sign on your papers and comment on your choice.

Часовий регламент для рефлексії — до 2 хв.

УРОКИ З РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У 2 КЛАСІ

МАТЕМАТИКА

ТЕМА УРОКУ: МНОЖЕННЯ З ЧИСЛАМИ 1 І 0²¹

*Підготувала старша вчителька
Одеської ЗОШ № 57 I–III ступенів
Одеської міської ради Одеської області
Гончарова О. К., учитель вищої категорії*

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- *використовувати* правила множення із числами 1 і 0;
- *перевіряти* правильність обчислень і *коментувати* їх виконання;
- *встановлювати* відношення рівності й нерівності між числами й числовими виразами;
- *застосовувати* правило порядку виконання дій у виразах без дужок;
- *використовувати* короткі позначення величин маси (кг) і *виконувати* з ними дії;
- *розв'язувати* прості й складені сюжетні задачі;
- *створювати* допоміжну модель різними способами;
- *планувати* розв'язування сюжетної задачі;
- *оцінювати* з допомогою вчителя правильність розв'язку задачі;
- *шукати* різні способи розв'язання задачі;
- *аналізувати, порівнювати, синтезувати* (складаючи правила та формулюючи висновки) й *оцінювати* результати власної діяльності.

План змісту уроку

1. Множення 1 та 0.
2. Розв'язання виразів.
3. Розв'язання простих і складених задач.

Обладнання: презентація, роздаткові картки, підручник: Корчевська О., Козак М., Математика 1 клас, Зошит з друкованою основою. Корчевська О., Козак М. Математика 2 клас. — Вид-во «Підручники і посібники», 2019.

²¹ Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти, розроблена під керівництвом О. Я. Савченко, 2018 р.

Регламент уроку

1. Вступна частина — до 7 хв.
2. Основна частина — до 35 хв.
3. Заключна частина — до 5 хв.

Організація пізнавальної діяльності учнів

І. Вступна частина

Вчитель просить учнів *розв'язати подані на слайді (на дошці) вирази, розташувати відповіді у порядку зменшення їх значення та прочитати слово, що утворилось.* (Шрек.)

$26 + 40$	- Е
$26 + 70$	- ?
$26 + 30$	- Р
$26 + 50$	- К
$26 + 10$	- Ш

Далі він показує малюнок і розповідає історію Шрека: «Баран Шрек — герой Австралії. Одного разу він утік із ферми і прожив у горах 6 років. А потім сам повернувся на ферму. Вважають, що вовки не змогли ним пообідати, оскільки його вовна стала такою густою, що вони не могли її прокусити. В Австралії навіть існує медаль барана Шрека».

Вчитель пропонує розглянути Шрека і визначити: *до якої цифри за формою подібний баран Шрек?*(0) А ще, зазначає вчитель, цей баран унікальний, і запитує: *Яким числом у математиці можна замінити слово «унікальний»?* (1.)

Вчитель оголошує тему й очікувані результати уроку, повідомляючи, що сьогодні на уроці вони:

- досліджуватимуть таємниці множення 1 і 0;
- удосконалюватимуть обчислювальні навички;
- знайдуть відповідь на питання: *Чи є у світі баран, який не боїться вовків?*

Він формулює критерії на урок для учня/учениці:

- використовувати правила множення на 1;
- використовувати правила множення на 0;
- правильно розв'язувати вирази;
- правильно розв'язувати і пояснювати розв'язання задач;
- пояснювати, чого навчає історія барана Шрека.

Основна частина

Вчитель просить учнів прочитати подані на слайді (дошці) числа: 16, 26, 36, 46, 56, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 76, 86, 96. Він пропонує, працюючи в парах:

1) поділитися враженнями від історії Шрека, використавши незакінчене речення: «Мене здивувало..., тому що..., отже...»;

2) пригадати, скільки років Шрек провів у горах;

3) записати усі двоцифрові числа, які можна утворити із цифрою 6. (Слайд із цифрами прибирається).

Продовжуючи, вчитель запитує:

- Якої помилки припускались, на вашу думку, вовки, коли бачили самотнього барана?
- Чи завжди можна визначити щось на око?
- Чи завжди все потрібно обчислювати і вимірювати?
- Чи можна виконати порівняння, не обчислюючи вирази? Як?

Потім він пропонує учням перевірити свої думки, виконавши завдання 1 та 2 зі с. 76 підручника:

1. Порівняй, не виконуючи обчислень.

$5 + 5 + 5 \bigcirc 5 \cdot 2$

$2 + 2 + 2 + 2 \bigcirc 2 \cdot 5$

$3 \cdot 4 \bigcirc 3 + 3 + 3$

$4 \cdot 3 \bigcirc 4 + 4 + 4$

2. Обчисли значення тих виразів, у яких додавання можна замінити множенням.

$12 + 12 + 12$

$6 + 6 + 6 + 6$

$2 + 4 + 24$

$26 + 26 + 24$

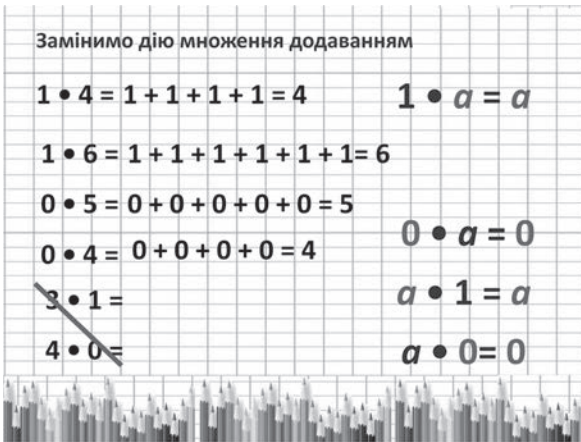
$5 + 5 + 4$

$3 + 3 + 3 + 3 + 3$

Вчитель об'єднує учнів у групи і пропонує їм: на основі картки (слайд або дошка) зіставити записи і формули, пояснити свій вибір (які вирази за якою формулою) та зробити висновок.

Під час презентації результатів роботи груп колективно формулюється і записується висновок: «При множенні будь-якого числа на 1 отримуємо це саме число. При множенні будь-якого числа на 0 отримуємо 0».

Вчитель запрошує учнів попрацювати в парах із завданням: запропонуйте одне одному для розв'язання вирази на множення і ділення на 0 і 1.

Під час руханки вчитель запрошує учнів потанцювати з баранчиком Шоном. <https://www.youtube.com/watch?v=Vmp-tDvUUBM>

Далі пропонує учням для самостійного виконання завдання 6 на с. 76 підручника:

1. Розв'яжіть вирази.
2. Використовуйте формули множення на 0 і 1.
3. Пишіть охайно і розбірливо.
4. Запишіть два вирази на дві дії на множення 0 і 1.

6. $3 \cdot 1$ $6 \cdot 0$ $5 \cdot 1 + 4$ $8 \cdot 0 + 2$

Після виконання він запрошує учнів до самоперевірки за чек-аркушем.

Чек-аркуш	так	ні
Вирази розв'язані правильно		
Вирази записані охайно і розбірливо		
Я використав/ла формули множення на 0 і 1		
Я склав/ла два свої вирази на дві дії, де є множення на 1 і 0.		

Далі вчитель пропонує учням перейти до роботи в групах для розв'язування простих задач. Групи працюють у режимі «задача нон-стоп», тобто кожна отримує набір карток із задачами, формуляр для відповідей і визначається час роботи 3 хв. Учні мають розв'язати всі задачі. Не має значення порядок виконання, яким способом вони це робитимуть.

Завдання групам: *розв'яжіть подані задачі та запишіть розв'язок виразом.*

Задачі.

1. Скільки у барана Шрека ніг? А скільки ніг у трьох баранів?

2. З одного барана зістригли 5 кг вовни. Скільки зістрижуть вовни з двох баранів?

3. Коли Шрека знайшли, з нього зістригли 27 кг вовни. На скільки більше зістригли вовни зі Шрека, ніж зі звичайного барана?

Після перевірки результатів групової роботи педагог запрошує учнів до розв'язування складеної задачі:

Із шерсті Шрека отримали багато вовняної пряжі. У його рідному містечку залишили тільки 100 м вовни. У музей поклали 18 м пряжі. Школі передали 25 м, а із залишку виготовили особливу тканину. Скільки метрів пряжі використали для виготовлення тканини.

Розв'яжи задачу двома способами. Склади у разі потреби модель розв'язання.

УМОВА	
Для музею – 18 м	} 100 м
Для школи – 25 м	
Для тканини – ? м	
1 спосіб	
$100 - 18 - 25 = 57$ (м) – залишок.	
2 спосіб	
$100 - (18 + 25) = 57$ (м) – залишок.	
Відповідь: 57 м вовни залишилось.	

На завершення вчитель запрошує учнів пояснити, чому, на їхню думку, баран Шрек став героєм для свого рідного містечка і всієї Австралії.

Підсумкова частина

Вчитель запрошує учнів до самооцінювання, використовуючи зображення на слайді. Як варіант учням можна запропонувати подвійний щоденник за такою формою.

Баран Шрек – це приклад того, що ніколи не треба здаватися. А ти не здавайся перед труднощами на сьогоднішньому уроці? Оціни як тобі працювалось.

Що я відкрив/відкрила на уроці?	Що я візьму із собою?

УКРАЇНСЬКА МОВА І ЧИТАННЯ²²
ТЕМА УРОКУ: ПИТАЛЬНІ РЕЧЕННЯ.
ЛОГІЧНИЙ НАГОЛОС У ПИТАЛЬНИХ РЕЧЕННЯХ.
М. ЛУКІВ ВІРШ «ПРОЛІСОК». РОБОТА З МЕДІА²³

*Підготувала старша вчителька
 Одеської ЗОШ № 57 I–III ступенів
 Одеської міської ради Одеської області
 Гончарова О. К., учитель вищої категорії*

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- *розпізнавати* речення за його основними ознаками;
- *складати і записувати* речення та невеликий текст (3-4 речення) за малюнком на задану тему;
- *перевіряти і вдосконалювати* власні тексти, усуваючи лексичні повтори;
- *пояснювати* значення більшості слів, ужитих у прямому та переносному значеннях;
- *розповідати* про свої загальні враження, почуття від прочитаного;
- *підтверджувати* свої думки фактами з тексту;
- *пов'язувати* зміст прочитаного зі своїми знаннями, а також власним емоційно-чуттєвим досвідом;
- *відповідати* на запитання за змістом прослуханого і ставити запитання до усного повідомлення;
- *сприймати* прості медіапродукти, *обговорювати* їх зміст і форму, *розповідати*, про що в них ідеться.

План змісту уроку

1. Питальні речення.
2. Словесне малювання, робота зі словом.
3. Діалог.
4. Робота з коміксом за системою запитань.

Обладнання: презентація, картки для групової роботи + розрізні картки «Портрет проліска», картки-пустографки коміксу для роботи в четвірках.

²² Інтегрований урок тривалістю 2 год.

²³ Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти, розроблена під керівництвом О. Я. Савченко, 2018 р.

Регламент уроків

1. Вступна частина — до 5 хв.
2. Основна частина — до 30 хв + 30 хв.
3. Заключна частина — до 5 хв.

Організація пізнавальної діяльності учнів

I. Вступна частина

Вчитель зазначає, що сьогоднішній урок буде присвячений темі «Речення», і пропонує пригадати, що ми знаємо про речення, за допомогою кластера. Він допомагає учням висловлювати думки, запитуючи:

- *Що таке речення?*
- *На які дві групи можна розділити речення?*
- *Які види речень за метою висловлювання ви знаєте?*
- *Які ознаки розповідного речення вам відомі?*

Далі учням пропонується інтерактивна справа «Види речень» Learningapps із завданням розподілити речення за метою висловлювання <https://learningapps.org/display?v=p15xz0k0k20>.

Якщо це завдання виконано правильно, учні можуть прослухати пісню «Проліски» (1 куплет і приспів) та обговорити:

- *Про що ця пісня?*
- *Що вам сподобалось у цій пісні?*
- *Що вас вразило?*
- *Які запитання були у проліска?*

Далі вчитель за допомогою слайда пояснює очікувані результати уроку та формулює критерії оцінювання.

Тема «Питальні речення. Логічний наголос»

Дізнаєтесь

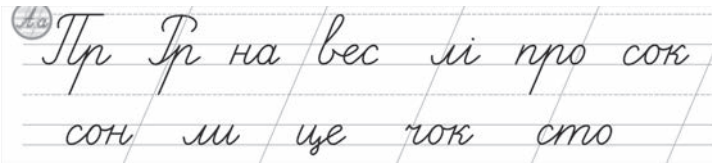
- про особливості побудови питальних речень, їх призначення;
- про важливість збереження першоцвітів.

Навчитесь

- будувати і правильно інтонувати питальні речення;
- працювати з медіаресурсами

Основна частина

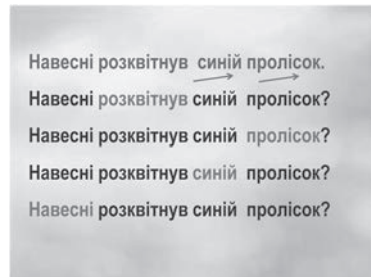
Вчитель запрошує учнів до каліграфічної хвилинки із завданням: «*Спишіть буквосполучення. Із поданих складів утворіть і запишіть слова*».

Потім пояснює новий матеріал приблизно таким чином: «Для чого (з якою метою), на вашу думку, люди ставлять запитання? Для людей запитання — це інструмент розуміння інших. Нам треба розібратись, яка особливість питальних речень за метою висловлювання та як оформлюється питальне речення на письмі.

Питання можна побудувати двома способами: 1) змінити інтонацію розповідного речення. Наприклад: «*Навесні розквітнув синій пролісок. Навесні розквітнув синій пролісок?*»

Ми отримали загальне уточнювальне запитання, де голосом виділяємо те, про що питаємо. Слово або словосполучення, виділене голосом, називається логічний наголос. Потренуємось робити логічний наголос. *Попрацюємо з підручником, вправа 313, с. 113*».

Після тренування вчитель зауважує, що другим способом є утворення питального речення за допомогою спеціальних питальних слів. Він об'єднує учнів у пари і пропонує завдання: «У парах по черзі поставте запитання до речень попередньої вправи. Номери 1 — ставлять запитання до першого речення. Номери 2 — ставлять запитання до другого речення. Можливо, вам допоможуть такі питальні слова: Коли...? Яка...? Що робив...? Хто...? Де...? Під якою...? Запишіть у зошит 2–3 питальних речення від пари.

Вчитель пропонує учням: «Вслухаємось у це слово: пролісок» і запитує:

— *Що ви чуєте у цьому слові?*

- Скільки приголосних звуків у слові? Скільки голосних звуків? Скільки складів? Який склад наголошений?
- До якої частини мови належить слово «пролісок»?
- Які спільнокореневі слова можна дібрати до нього?
- Якими словами можна замінити слово «пролісок» (Слово «пролісок» можна замінити словами, близькими за значенням: первоцвіт, проліс, просерень, підсніжка, скоролісок.)

Вчитель запрошує поглянути, яким побачила пролісок фотограф і художниця Наталія Шайкіна, і подумати, як можна намалювати його словами.

Він об'єднує учнів у групи, ставить завдання: *«Намалюйте пролісок і дайте відповіді на запитання: Які влучні слова-прикраси можна дібрати до проліска? З чим можна порівняти проліски? Як цікавіше розповісти про них? Чим особлива ця квітка? Чи можна назвати її ніжною? Тендітною? Стрункою? Уявіть, що промайнув легенький вітерець і дзвоники-проліски завели тиху розмову. Про що вони розповідають один одному? Чи є поряд їхні подружки-квіти? Які саме? Складіть словами портрет проліска. Запишіть 2–3 речення.»*

Свої відповіді учні відображають на малюнку.

Звуки і букви 8 букв, 8 звуків, 5 приголосних звуків, 3 голосних звука, 3 склади	ЧАСТИНА МОВИ ІМЕННИК
СПОРІДНЕНІ СЛОВА ліс, лісок, пролісочок, пролісковий	СІНОНИМИ цвітець, цвіт, цвіг ліс, цвіг серень, цвітіння, цвітіння лісок

ПРОЛІСОК

Після презентації результатів груп учитель пропонує учням приклад тексту про пролісок: «А ось такими побачив проліски маленький Джміль. Лісова квітка справляє незабутнє враження. Неначе клаптики голубої блакиті неба впади на землю і засиніли на лісових галявинах. За свою красу пролісок потерпає від людей — його квіти нещадно зривають. Ця рослина стала рідкісною. Тож я здивувався, побачивши її тут». (Уривок із журналу «Джміль»).

Учитель запрошує учнів послухати вірші і подумати: *«До якої квітки, на вашу думку, звертається автор вірша? Який заголовок можна дібрати до цього вірша? Як називається розмова автора і квітки? (Діалог.)*

Він об'єднує учнів у пари і пропонує прочитати цей вірш в особах. Після прочитання запрошує учнів розглянути цей вірш як мовознавцям:

- Скільки речень у вірші?
- Слова автора — це які речення за метою висловлювання?
- А слова квітки? Хто з них більше запитує?

Узагальнюючи, вчитель зазначає, що цей вірш є прикладом діалогу, де один мовець переважно запитує, а другий дає відповіді. Проте, щоб розмова була цікавою і змістовною, мають ставити запитання і давати відповіді обидві сторони. Він пропонує учням знайти у вірші і вписати до зошита питальні речення.

Продовжуючи урок, педагог зазначає, що запитання ставлять не тільки іншим, а й самим собі. Він запрошує учнів розглянути комікс і подумати: *«Які запитання мав собі ставити герой коміксу хлопчик Сергійко, щоб не трапилось біди?»*

Під час опрацювання коміксу учні мають відповісти на запитання:

- Що відбувається на першому (другому, третьому...шостому) малюнку?
- Як пов'язані ці зображення? Чому ви так гадаєте?
- Як ви ставитесь до вчинку дітей?

Пролісок

Чого ти, квітко, рано розвила?
У березні весна іще непевна...
А що робить, коли я щастя повна?
Я не цвісти не вміла, не могла.
Ну, а як знов хуртеча змете,
Завіє снігом сині виднокола?
А я чомусь не думаю про те,
Цвіту собі і тишу світ довкола.

М. Луків

Після обговорення запитань учитель пропонує учням об'єднатись у групи по 4 і виконати завдання: 1) озвучте комікс; 2) складіть 3 запитання, які могли б поставити собі діти.

Після презентації результатів роботи четвірок учитель нагадує дітям, що всі першоцвіти недарма занесені до Червоної книги України, там де хтось зірве квіточку, — нова вже не виросте. Він пропонує подумати про це і продовжити речення: «Тепер я буду...»

Підсумкова частина

Вчитель пропонує дітям повернутись до кластеру «Речення» і запитують:

— *Що ми можемо додати до нього в кінці уроку?* (Доповнюємо цей кластер відомостями про питальне речення).

Учитель запрошує учнів оцінити себе, опрацювавши аркуш самооцінювання.

Аркуш самооцінювання

Познач плюсом ті дії, які ти добре сьогодні виконав/ла:

- знаходжу у тексті питальні речення за їх ознаками;
- правильно інтую питальні речення;
- будує питальні речення;
- пояснюю роль питальних речень у побудові діалогу.

Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ

ТЕМА УРОКУ: ЯК ЖИВА ПРИРОДА

ЗУСТРІЧАЄ ВЕСНУ?²⁴

Урок-квест: учні у малих групах опрацьовують матеріал і завдання. За правильно виконане завдання отримують позначку в маршрутному аркуші. Такий урок можна проводити поза стінами класу.

Підготувала вчителька Одеської НВК №13

«Загальноосвітня школа I–III ступенів — гімназія»

Баландіна І. В., учитель вищої категорії

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- *називати пори року та відповідні їм місяці, явища в живій та неживій природі у різні пори року;*
- *розпізнавати зміни в живій та неживій природі;*
- *аналізувати тексти та візуальні джерела;*
- *ставити запитання;*
- *застосовувати знання про природу в навчальних і життєвих ситуаціях;*
- *оцінювати власну діяльність;*
- *співпрацювати в групах для досягнення спільних цілей.*

План змісту уроку

1. Як рослини зустрічають весну.
2. Як комахи і тварини зустрічають весну.
3. Що таке ланцюги живлення.
4. Як поводитись у природі навесні.

Обладнання: презентація, розрізний роздатковий матеріал для роботи в парах і групах; ілюстрації «Ознаки весняних місяців».

²⁴ В усіх програмах є ці теми, урок до підручника не прив'язаний.

Регламент уроку

1. Вступна частина — до 7 хв.
2. Основна частина — до 30 хв.
3. Підсумкова частина — до 5 хв.

Організація пізнавальної діяльності учнів

Вступна частина

Вчитель пропонує учням: *уявіть, що ваші очі — це дивовижні фотоапарати. Зараз ви побачите декілька слайдів. Але кожен слайд буде бачити всього 10 сек. Спробуйте прочитати і запам'ятати якомога більше інформації. Учням демонструється 5–6 слайдів, які ілюструють тему весни.*

Вчитель об'єднує учнів у пари і пропонує поставити протягом 1–2 хв одне одному запитання за побаченим, починаючи зі слів: Хто...? Де...? Скільки...? Коли...? Що...?, і визначити, яке поняття об'єднує всю подану інформацію.

Після презентації кількома парами результатів роботи вчитель зазначає, що на минулому занятті вони дізналися про ознаки весни у неживій природі, а сьогодні їй далі розкриватимуть таємниці природи навесні і знайдуть відповідь на запитання: «Як жива природа зустрічає весну?» Він оголошує очікувані результати уроку і пояснює порядок проходження учнями станцій.

Учитель повідомляє, що до початку подорожі треба пограти ще в одну цікаву гру: «Так»/«Ні» (у нього є схована гілка з листочками).

Порядок гри:

- *У мене для вас є сюрприз. Але вам треба відгадати, що це. Ви ставите мені запитання. А я відповідаю вам: так чи ні.*
- *Це живе?*
- *Його можна їсти?..*

Основна частина

Основна частина проводиться на ротаційних «станціях» «Рослини навесні», «Птахи повертаються», «Пробудження комах», «Тварини навесні», «Ланцюги живлення», «Правила поведінки у природі навесні». Пересуваючись за маршрутом, на кожній станції учні отримують завдання з інструкцією. Виконання завдань фіксується на спеціальному маршрутному аркуші (А-4).

Станція 1. «Рослини навесні»

Завдання

1. Опрацюйте текст.
2. Запишіть у маршрутному листі 4 ключових слова з теми.
3. Виконайте завдання з календарем.

Текст

Квітуча гілочка — це справжній символ весни. Не можна уявити весну без квітів. Ще не зійшов сніг, а вже на проталинах милують око зелена травичка і перші квіточки весни: проліски, першоцвіти, крокуси. Діти, пам'ятайте, першоцвіти внесені до Червоної книги. Люди їх нищать, коли збирають у букети. Із зірваних квіток не утворюються плоди і насіння, тому там, де була квітка, нова квітка не виросте. Першоцвіти — це краса Землі, давайте їй берегти.

Свято квіту підхоплюють дерева і кущі. Ледь пригріє весняне сонечко — дерева чутливо прокидаються. У них починається сокорух. Кожне дерево прокидається у свій час. Першими — клен гостролистий і береза.

Цікавий факт: бруньки набухають через 10 днів після початку сокоруху. Ще через 10–12 днів з'являються перші листочки, а через 7–10 днів — і перші квіти.

Завдання з календарем

Визначте за календарем: «Коли ж прокинулось дерево, з якого наша гілочка?» (Діти шукають відповідь, потім учитель дає роз'яснення.)

Пояснення вчителя (у разі необхідності). Розгляньте календар. Сьогодні у нас... число... місяць... На нашій гілочці є бруньки. Отже, відлічимо 10 днів назад. З'явилися листочки — це ще 12 днів назад, і є невеличкі квіточки — ще 7 днів. Отже, наше дерево прокинулось...

Станція 2. «Птахи прилетіли» (потрібен мобільний телефон або магнітофон для прослуховування звукозапису).

Завдання

1. Опрацюйте текст і послухайте спів пташок, переходячи за посиланням.
2. Попрацюйте з діаграмою. Запишіть у маршрутному листі, які пташки несуть найбільшу кількість яєць і які — найменшу.
3. Розв'яжіть природничі задачі.

Текст

Справжній прихід весни в народі визначали не за календарем, а з появою перших птахів.

Запис «Спів птахів» <https://www.youtube.com/watch?v=OHC0VfSAOM4>

— Що ви відчули, слухаючи спів пташок?

У кінці березня прилітають перші птахи: граки і шпаки. Серед шпаків першими повертаються самці. Знаходять шпаківню і починають співати. Цим співом вони приваблюють самочок і попереджують інших, що місце зайняте.

Ми ще чуємо спів шпака, коли самочка відкладає яєчка.

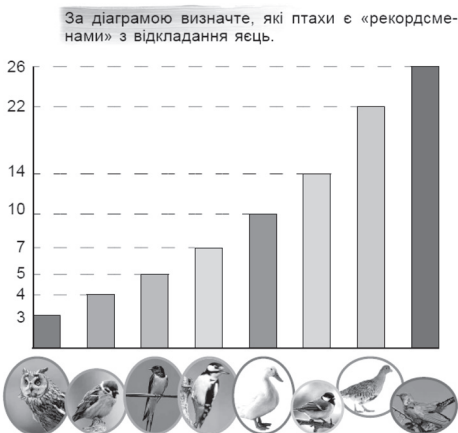
А от тільки вилуплюються пташенята — спів стихає, треба годувати малечу. Шпаки живляться комахами і черв'яками. Одне шпаченя за день з'їдає 7–10 комахок. А пташенят у гніздечку 6–7.

Майже одночасно зі шпаками прилітають і жайворонки. Цікаво, що жайворонки — одна з небагатьох пташок, яка співає в польоті.

Через кілька днів після жайворонків повертаються зяблики. Своїм співом вони заповняють ліс із поверненням самочок. У квітні повертаються додому журавлі, чаплі, лелеки. У середині квітня прилітає зозуля.

А от солов'ї, ластівки та іволги повертаються тільки у травні.

У квітні ліси і парки сповнені пташиним співом, а вже у травні настає час тиші, адже всі пташки турбуються про своїх пташенят. Ніколи їм пісні співати!

Завдання з діаграмою*

* Підручник Т. Гільберг, С. Тарнавська, О. Гнатюк, Н. Павич. Я досліджую світ. 2 кл. — К. : «Генеза», 2019.

Природничі задачі

1. Миколка з мамою вирішили ввечері піти послухати спів солов'я. Чи потрібно Миколці вдягти теплу куртку і рукавички? Чому?

2. На календарі 30 березня. Чи зможуть діти через три тижні записати, як кує зозуля? Чому?

3. Чи почуємо ми спів шпака у травні? Чому?

Станція 3. «Пробудження комах»

Завдання

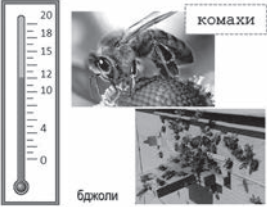
1. Опрацюйте текст і таблицю.

2. Попрацюйте з наочним посібником і запишіть відповіді на питання.

Текст

Якщо спостереження за птахами дає нам змогу визначити, наприклад, який місяць на календарі, то, спостерігаючи за комахами і плазунами, ми можемо з вами навчитися визначати температуру повітря. У цьому нам допоможе ось такий «Живий термометр».

0 °C	У снігу вже можна знайти стафілінід, хвостоніжок, серпук, усіляких личинок.	
+ 4 °C	У повітрі літають дзвонці комаровидні, всілякі мошки, у лісі з'являється трав'яна жаба.	
+ 10 °C	На листі й у траві з'являються червоні та чорні клопи, безкрилі сонечка.	

+12 °С	<i>Вилітають бджілки, які з пониженням температури повертаються до вуликів.</i>	 <p>комахи бджоли</p>
+ 15 °С	<i>Змії та ящірки гріються на камінні.</i>	 <p>плазуни ящірка змія</p>
+18 °С	<i>З'являються денні метелики та самочки джмелів.</i>	 <p>комахи метелик джміль</p>
+20 °С	<i>Виповзають слизняки, оживає діяльність усіх тварин.</i>	 <p>комахи слизняк равлик</p>

Природничі задачі:

А тепер потренуйтеся визначати температуру за комахами.

1. На землі ще де-не-де лежить сніг, а на сухому листі вже можна побачити сонечко. Чи є у цей час на небі сонечко? Яка температура повітря може бути у цей день?

2. Під час прогулянки у парку тато звернув увагу дітей на ящірку, що грілася на камінні. Назви найнижчу температуру повітря.

3. Учора температура впала до +4 °С. Чи зможуть діти провести спостереження за бджолами? Чому?

4. Синичка знайшла на снігу хвостоніжку. Яка температура повітря?

Станція 4. «Пробудження тварин»

Завдання

1. Опрацюйте текст.
2. Випишіть назви тварин, про яких іде мова у тексті.
3. Утворіть і запишіть у маршрутному листі назви тварин за зразком:

Кіт — кішка — кошеня

Текст

Весна — дуже важливий період у житті тварин. Це період відновлення сил після зими, час, коли тварини прокидаються від сплячки.

З початком весни у багатьох звірів зимове хутро рідшає, змінює забарвлення. Так, зайчик поступово стає сірим, а білочка — рудою.

А ще весна — період появи дитинчат.

Першою з'являється ведмедиця зі своїми дітками. Вони вже трішки підросли, адже з'явилися на світ ще у барлозі наприкінці лютого.

У березні народжуються дитинчата у зайчихи. Утворіть назву малечі.

Від народження вони спритні і пухнасті. Спочатку їдять молоко матері, через 5–6 днів уже починають їсти траву, а через декілька тижнів стають самостійними.

У цей самий час з'являється потомство у білки.

Чотири тижні очі в білченят закриті, та невдовзі вони вже добре триматимуться на гілках.

У лігві вовків народжуються сліпі, вкриті сірим пухом дитинчата, але пройде час і вони стануть небезпечними хижаками.

Водночас із вовчятами народжуються маленькі лисенята.

У кінці травня з'являється малеча у козуль, оленів та лосів.

Робота з таблицею

Доповни таблицю

ВІН	ВОНА	ВОНО
ведмідь	ведмедиця	ведмежа
заєць	зайчиха	зайчєня
вовк	вовчиця	вовчєня
лось	лосиха	лосєня

Станція 5. «Ланцюг живлення»**Завдання**

1. Прочитайте текст.
2. Опрацюйте малюнок.
3. Створіть власний ланцюг живлення, наклейте його у маршрутний лист.

Текст

Звірі, птахи, комахи і рослини утворюють у природі нерозривні ланцюги харчування.

Розгляньте ланцюг живлення:

Ланцюг живлення

листочок — гусінь — зозуля — куниця

З чого він починається? Ким завершується?

А тепер доповніть ланцюги живлення:

... — польова миша — ...

... — ... — щука

Створіть із поданих малюнків власний ланцюг живлення.

Станція 6. «Правила поведінки у природі навесні»
(потрібен гаджет для перегляду відеоролика).

Завдання

1. Прочитайте текст.
2. Перегляньте відеоролик.
3. Намалюйте у маршрутному листі знаки «Як правильно вести себе у природі навесні».

Текст

Весна — пора пробудження усієї живої природи. Пора співів і тиші. Пора появи малечі й турботи про неї. Тому, мандруючи у світі природи, пам'ятай:

- Ти у природи в гостях.
- Красива квітка красива тільки там, де вона росте.
- Усілякий гуркіт заважає і лякає тварин і птахів.
- Одиноке пташеня чи тваринка не загубились, вони навчаються бути самостійним.

Підсумкова частина

Урок завершується створенням «Галереї маршрутних листів»: групи вивішують свої напрацювання. Біля кожного маршрутного листа стоїть один учасник групи. Інші учасники протягом 1 хв ознайомлюються з роботою інших. Можуть поставити запитання щодо роботи та її змісту.

Вчитель запрошує учнів обговорити у загальному колі:

- *Які враження від роботи?*
- *Що було легко?*
- *Що було складно?*

Можна також організувати роботу учнів зі щоденником вражень за завданням:

Написати 1–2 речення за обраною темою:

Я пізнаю весну за...

Я сьогодні відкрив/відкрила, що навесні...

Я здивований/здивована, що...

АНГЛІЙСЬКА МОВА

ТЕМА УРОКУ: БІЛЯ МОРЯ

**Підготувала аспірантка
Інституту педагогіки НАПН України
Ільчук І. Ю.**

Очікувані результати

Після цього уроку учні зможуть:

аналізувати твердження за поданими критеріями;

синтезувати лексику з теми «At the seaside»;

структурувати інформацію у вигляді кластера та синквейна;

оцінювати свої результати роботи та результати роботи інших за поданими критеріями.

План змісту уроку

1. Ознайомлення з новою лексикою з теми та опрацювання її.
2. Робота з граматичною структурою ‘This is’.
3. Введення нових лексичних одиниць та граматичної структури ‘This is’ у практику усного та писемного мовлення через виконання завдань.

Обладнання

Несвіт А. М. Англійська мова: підруч. для 2 кл. загально-освіт. навч. закл. / Алла Несвіт. — К. : Генеза, 2012. — 16 с.; плакат із зображенням моря; набір карток для вивчення слів за темою; таблиця «Чи вірите ви, що..?»; листи А5; аудіо/відеозапис If You're Happy (Super Simple Songs); папірці з назвами морських створінь; таблиця для самооцінки (для кожного учня).

Регламент уроку

1. Вступна частина — до 5 хв.
2. Основна частина — 28 хв.
3. Заключна частина — до 8 хв.

Організація пізнавальної діяльності учнів

I. Вступна частина

Вчитель розпочинає урок із привітання.

Teacher. — Good afternoon, boys and girls. I am glad to meet you.

Pupils. — We are glad to meet you too.

T. — How are you today?

P-s. — (можливі відповіді) I am happy/I am sad/I am sleepy.

Потім переходить до актуалізації знань за темою. Для цього він записує на дошці ключові слова за темою, відомі учням із попередніх уроків. Окремі учні читають слова з дошки. Вчитель просить учнів за ключовими словами назвати тему уроку.

(На дошці) fish, crab, jellyfish, sea.

T. — Read the words on the board. Can you name the topic of our lesson today?

P-s. — (очікувані відповіді) The sea, sea animals.

T. — You are right. Today we will talk about the sea and sea animals. Our topic is «At the Seaside».

Далі вчитель оголошує очікувані результати уроку.

На привітання та актуалізацію знань відводиться 3–4 хв.

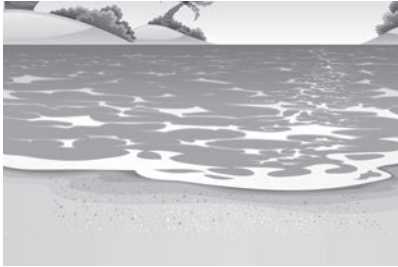
II. Основна частина

Основна частина уроку передбачає опрацювання нової лексики та граматичної конструкції 'This is'.

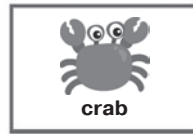
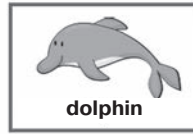
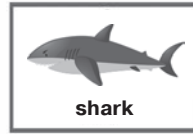
Роботу над новою лексикою вчитель розпочинає з презентації нових слів. Він вивішує на дошці плакат із зображенням

моря (наведений нижче) та розкладає на столі картки з новими словами (наведені нижче). Вчитель демонструє учням картки, називаючи слова з них. Учні повторюють за ним.

(плакат)

(картки)

Після презентації нової лексики вчитель знімає картки з плаката і запрошує двох учнів до дошки. Один учень називає слово, його партнер/партнерка — віднаходить відповідну картку і розміщує її на плакаті. Потім учні в парі міняються завданнями. Таку роботу можна провести з 4–5 парами учнів.

T. — Work in pairs. Go to the board. One of you says the word, another — sticks the card to the poster. Take turns.

P-s. — (працюють у парах, називаючи картки та розміщуючи їх на плакаті).

На опрацювання нового лексичного матеріалу слід відвести до 4 хв.

Після ознайомлення з новими словами вчитель вводить їх у речення. Він записує на дошці граматичну конструкцію 'This is' та наводить учням декілька прикладів її вживання, записуючи речення на дошці.

(На дошці) This is a shell. This is the sea.

Далі пропонує учням скласти власні речення та записати їх у зошит.

T. — Make your own sentences. Write them in your copybooks.

P-s. — (можливі відповіді) This is a crab. This is a dolphin.

Учні озвучують свої речення. Окремі учні записують свої приклади на дошці.

На роботу з граматичною конструкцією відводиться 3–4 хв.

Учні продовжують працювати з лексичним та граматичним матеріалом. Учитель пропонує їм відкрити підручник на с. 76, впр. 2. Він звертає увагу учнів на малюнок до тексту та підпис до нього. Спільно з учнями відпрацьовують вимову нового слова.

T. — Open your books at the p.76, ex. 2. Look at the picture. What's this?

P-s. — A claw.

T. — This is a claw. Repeat after me.

P-s. — (трічі повторюють нове слово за вчителем).

Перед початком роботи над текстом учитель роздає учням таблиці «Чи вірите ви, що..?» та пропонує прослухати твердження і зробити відповідні позначки у першому рядку таблиці («+», якщо учень згоден із твердженням, та «—», якщо учень не погоджується з твердженням).

Таблиця «Чи вірите ви, що..?»

1	2	3	4	5

T. — Listen to the statements attentively and put «+» sign in the first line if you agree with a statement and «—» if you don't.

Example statements

1) *Crabs have two eyes.*

2) *Crabs have got twelve legs.*

3) *Crabs can swim.*

4) *Crabs live in shells.*

P-s. — (слухають твердження та заповнюють таблицю).

Далі вчитель переходить до роботи над текстом. Він зачитує текст, учні слухають.

T. — Listen to the text. Follow in your books.

P-s. — (слухають текст, слідкують за вчителем).

Вчитель читає текст удруге, учні вимовляють речення вслід за ним.

T. — Listen to the text and repeat after me.

P-s. — (слухають текст, повторюють за вчителем).

Втретє учні читають текст самостійно ланцюжком, перекладаючи його. За потреби вчитель коригує вимову та переклад окремих слів.

T. — Read and translate the text in chain.

P-s. — (читають та перекладають текст ланцюжком).

Далі учні об'єднуються у пари. Вчитель роздає аркуші А4. Один учень читає текст, його партнер слухає та послідовно, відповідно до тексту, малює зображення краба. Потім учні в парі міняються завданнями.

T. — In pairs take turns to read the text and draw a crab on paper sheets.

P-s. — (в парах читають текст і виконують малюнки).

Учні порівнюють свої малюнки, перевіряють на відповідність із текстом.

T. — Compare your pictures.

P-s. — (порівнюють малюнки, коментують їх відповідність із текстом).

Після читання вчитель пропонує учням повернутися до таблиці «Чи вірите ви, що..?», прослухати твердження вдруге, після читання тексту, та зробити відповідні позначки у другому рядку таблиці («+», якщо учень згоден із твердженням, та «-», якщо учень не погоджується з твердженням).

T. — Take your «Do you believe that..?» tables, listen to the statements again and put «+»/»-« signs in the second line.

P-s. — (слухають твердження вдруге та ставлять відповідні позначки у другому рядку таблиці).

Після цього учні порівнюють перший і другий рядки своєї таблиці та коментують власні результати.

T. — Compare your answers before and after reading the text. Are they different?

P-s. — (порівнюють позначки у двох рядках таблиці та коментують свої результати).

На роботу з текстом відводиться до 6–7 хв.

Продовжуючи роботу з новою лексику, вчитель об'єднує учнів у групи по 3–4 особи та роздає аркуші А4 кожній із груп. Завдання — скласти кластер за зразком на дошці (час на роботу — 3–4 хв). Слід нагадати учням про правила роботи в групі: висловитися має кожен, хтось із учасників групи має слідкувати за часом та ходом виконання завдання.

Зразок кластера учні можуть побачити на дошці. *На дошці бачимо:*

T. — Look at the board. You can see a cluster pattern. Make a cluster in groups. Write what you can see at the seaside. You have 3 min.

P-s. — (працюючи в групах, створюють кластери).

Вчитель контролює та у разі потреби коригує діяльність груп. По завершенні роботи групи обирають свого представника та презентують власні кластери.

T. — Present your clusters.

P-s. — (представники груп презентують свої кластери, порівнюють їх).

Часовий регламент для презентації групових кластерів — 2–3 хв.

Після презентації кластерів учні далі працюють у групах. Учитель пропонує їм відкрити підручники на с. 77, впр. 6. Завдання — написати груповий мінітекст на тему «At the Seaside», використовуючи відповіді на запитання вправи та кластери. Часовий регламент — 3–4 хв.

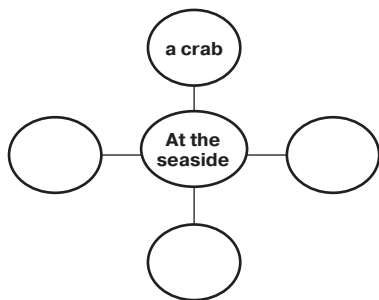
T. — Open your books at the p. 77, ex. 6. Read the task and the questions.

P-s. — (один з учнів зачитує завдання та запитання).

T. — In groups write the text «At the Seaside» answering the questions and using your clusters. You have 3 min. for your work.

P-s. — (складають текст у групах).

По завершенні кожна з груп обирає представника, який зачитує текст. Інші учні слухають та у разі потреби виправляють помилки, доповнюють.

Якщо клас працює у швидкому темпі

Гра «Я — шпигун»

Учитель пропонує учням знову переглянути текст, над яким вони працювали на уроці (с. 76, впр. 2), та обрати слово. Один з учнів називає першу літеру обраного слова, решта учнів називають слово цілком.

III. Підсумкова частина

Підсумкова частина уроку передбачає узагальнення та систематизацію знань, набутих на уроці. Для реалізації цієї мети вчитель пропонує учням написати синквейн про одного з морських створінь.

Учитель розкладає на столі папірці з назвами морських істот написом донизу та об'єднує учнів у групи по 3 особи. Вчитель пропонує кожній із груп обрати один папірець. Завдання — написати синквейн про обране морське створіння.

T. — In groups write cinquains about your sea creatures. Use the rules of writing of cinquains.

Вчитель пояснює учням правила написання синквейна, роблячи відповідні записи на дошці:

1 st line.....(object)
2 nd line.....(two words that describe the object)
3 rd line.....(three words that name the actions the object does)
4 th line.....(phrase that describes your attitude to the object)
5 th line.....(one word that express what you feel about the object)
E.g. Crab Red and slow Eats, crawls, pinches I like its strong claws Funny

На написання синквейна виділяється до 4 хв, після чого групи обирають свого представника та зачитують власні вірші. (Слова, яких бракує у словнику учнів, вони запитують у вчителя).

T. — Read your cinquains in front of the class.

P-s. — (представники груп зачитують синквейни).

Урок завершується рефлексією. Вчитель роздає листи для самооцінювання (зразок нижче) та пропонує учням оцінити свою роботу на уроці.

				
My mood at the lesson				
My work at the lesson				
My results after the lesson				

T. — Did you work well today? Draw '+' signs in the table. Comment on your choice.

P.s. — (ставлять позначку '+' у відповідних клітинках та коментують свій вибір).

Часовий регламент для рефлексії — 2–3 хв.

УРОКИ З РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У 3 КЛАСІ

МАТЕМАТИКА

ТЕМА УРОКУ: ТАБЛИЦЯ МНОЖЕННЯ НА 6²⁵

*Підготувала старша вчителька
Одеської ЗОШ № 57 I–III ступенів
Одеської міської ради Одеської області
Гончарова О. К., учитель вищої категорії*

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- *прогнозувати результат додавання і віднімання й перевіряти правильність обчислень;*
- *застосовувати в обчисленнях переставний закон множення;*
- *виконувати арифметичні дії з іменованими величинами;*
- *застосовувати правила порядку виконання під час обчислень значень виразів без дужок і з дужками;*
- *розв'язувати прості та складені сюжетні задачі;*
- *планувати розв'язання задачі та створювати її математичну модель;*
- *створювати допоміжну модель задачі різними способами;*
- *виконувати елементарні дослідження математичних залежностей із допомогою вчителя;*
- *вносити дані до таблиці;*
- *користуватись даними під час розв'язування практико-зорієнтованих задач;*
- *перевіряти й оцінювати власну діяльність.*

План змісту уроку

1. Таблиця множення на 6.
2. Периметр квадрата і як його будувати.
3. Розв'язування простих і складених задач.

²⁵ Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти, розроблена під керівництвом О. Я. Савченко, 2018 р.

Обладнання: презентація, роздаткові картки. Підручник: Корчевська О., Козак М. Математика. 3 клас. Тернопіль : Підручники, посібники, 2020.

Регламент уроку

1. Вступна частина — до 7 хв.
2. Основна частина — до 30 хв.
3. Підсумкова частина до 5 хв.

Організація пізнавальної діяльності учнів

І. Вступна частина

Для вдосконалення навичок швидкої лічби вчитель запрошує учнів *за 1 хвилину розв'язати вирази, записуючи тільки відповіді.*

Проводиться самоперевірка за допомогою інтерактивної гри за посиланням: <https://learningapps.org/display?v=p8fhnowtk17>

Вдосконалюємо знання таблиці множення		
Розв'язайте за 1 хвилину, запишіть тільки відповіді.		
$5 \cdot 2 =$	$9 \cdot 2 =$	$5 \cdot 2 =$
$1 \cdot 2 =$	$10 \cdot 2 =$	$4 \cdot 2 =$
$2 \cdot 2 =$	$2 \cdot 5 =$	$7 \cdot 2 =$
$4 \cdot 2 =$	$2 \cdot 9 =$	$6 \cdot 2 =$
$6 \cdot 2 =$	$8 \cdot 2 =$	$8 \cdot 2 =$
$2 \cdot 4 =$	$6 \cdot 2 =$	$4 \cdot 2 =$
$8 \cdot 2 =$	$7 \cdot 2 =$	$1 \cdot 2 =$

Далі вчитель показує учням зображення рідкісних рослин (хлібного дерева, дерева бальси, драконового дерева) і просить учасників груп: *«Розгляньте фотографії та прочитайте підписи під ними. Сформулюйте 2–3 запитання від групи».*

Вчитель зазначає, що в усіх виразах була наявна 6, і оголошує тему уроку, пояснює очікувані результати: *«Сьогодні ми дослідимо таблицю множення на 6; будемо вдосконалювати обчислювальні навички; знаходити периметр квадрата і як його будувати; розв'язувати прості і складені задачі; пошукаємо відповіді на ваші питання».*

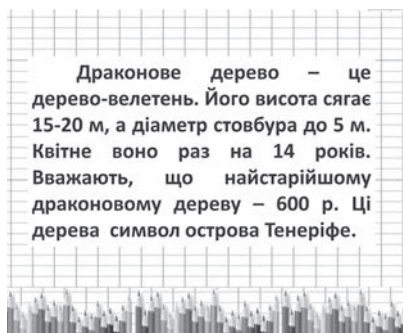
Далі разом з учнями він формулює критерії уроку.

Учень/учениця:

- пояснює, як утворилася таблиця множення на 6;
- розв'язує вирази з дією множення на 6;
- розв'язує прості задачі;
- розв'язує складені задачі;
- знаходить периметр квадрата і креслить його.

Основна частина

Вчитель запрошує учнів до читання в парах із завданням: 1) прочитайте інформаційну довідку. Перекажіть одне одному те, що почули, якщо треба задайте 1–2 питання за текстом співбесіднику; 2) визначте, у скільки разів висота драконового дерева більша за його діаметр; 3) запишіть вираз.

Після завершення роботи в парах учитель запитує:

Які вирази ви записали? ($20 : 5$ і $15 : 5$)

Як змінюються відповіді у таблиці множення на 5? Чому?

Учитель показує слайд і просить учнів сформулювати цю закономірність для множення на 6.

$6 + 6 = 12$	$6 \cdot 2 = 12$	$6 + 6 = 12$
$6 + 6 + 6 = 18$	$6 \cdot 3 = 18$	$12 + 6 = 18$
$6 + 6 + 6 + 6 = 24$	$6 \cdot 4 = 24$	$18 + 6 = 24$
$6 + 6 + 6 + 6 + 6 = 30$	$6 \cdot 5 = 30$	$24 + 6 = 30$
$6 + 6 + 6 + 6 + 6 + 6 = 36$	$6 \cdot 6 = 36$	$30 + 6 = 36$
$6 + 6 + 6 + 6 + 6 + 6 + 6 = 42$	$6 \cdot 7 = 42$	$36 + 6 = 42$
$6 + 6 + 6 + 6 + 6 + 6 + 6 + 6 = 48$	$6 \cdot 8 = 48$	$42 + 6 = 48$
$6 + 6 + 6 + 6 + 6 + 6 + 6 + 6 + 6 = 54$	$6 \cdot 9 = 54$	$48 + 6 = 54$

Вчитель пропонує учням: *користуючись цією закономірністю, не обчислюючи вирази, знайдіть їх значення.*

$6 \cdot 5 = 30$

$6 \cdot 8 = 48$

$6 \cdot 6 = \blacksquare$

$6 \cdot 7 = \blacksquare$

Далі учням пропонується робота з підручником у парах за завданням на с. 26 № 171: «Розгляньте таблицю множення на 6. Поясніть одне одному, як утворилася таблиця множення. Яку закономірність ви побачили?»

Для осмислення нового матеріалу учні мають довести, що $6 \cdot 4 = 4 \cdot 6$, скориставшись методом «ПРЕС».

Вчитель запрошує учнів до роботи з підручником над завд. 173 с. 26:

- Розв'яжи вирази.
- У разі потреби використуй таблицю множення на 6.

— Пиши охайно і розбірливо.
Додаткове завдання:
Склади і розв'яжи два власні вирази з дією множення на 6.

Виконання завдання учні перевіряють самостійно за чек-аркушем.

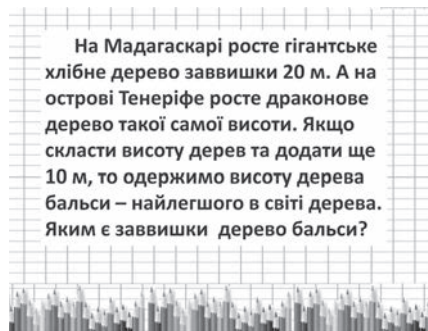
Чек-аркуш	Так	Ні
Вирази розв'язані правильно		
Вирази записані охайно і розбірливо		
Я використовував/ла таблицю множення на 6		
Я склав/ла власні вирази		

Вчитель запрошує учнів продовжити роботу з підручником — завд. 174 с. 26: обчислити периметр квадрата зі стороною 6 см.

Далі вчитель пропонує учням групове завдання з даними:

«Прочитайте інформаційну довідку. Обчисліть висоту дерева бальси і накресліть діаграму висоти цих дерев за допомогою відрізків.»

Додаткове завдання. Запишіть виразом розв'язання задачі.

Довжина колоди дерева бальси 48 дм. Майстер відрізав від неї 6 шматків по 6 дм. Яка довжина шматка, що залишився?

Для продовження групової роботи вчитель пропонує учням розв'язати задачу:

Додаткове питання:

Чи зможе господиня купити ще плодів драконового дерева (за смаком схожі на нашу черешню), якщо 1 кг їх коштує 35 аріарі?

У	мадагаскарки	
було	73 аріарі	
(гроші	на	
Мадагаскарі).	Вона	
купила	7 плодів	
хлібного дерева	по	
6 аріарі.	Скільки	
грошей	в неї	
залишилося?		

Підсумкова частина

Вчитель запитує:

- На які з ваших запитань ми знайшли відповіді?
- На які — ні? Чому?
- Як і де ми можемо знайти відповіді на них?

На завершення вчитель запрошує учнів визначити ступінь своїх досягнень за урок за допомогою 4 різнокольорових стікерів у чотирьох секторах Мішені (намальовані на дошці).

Домашнє завдання:

1-й рівень: № 178, 179 с. 27;

2-й рівень: скласти задачу, дібравши і використавши дані про хлібне, драконове дерево або дерево бальси.

ЧИТАННЯ

ТЕМА УРОКУ: СЛОВЕСНЕ МАЛЮВАННЯ ПРИРОДИ ОЛЬГА КОМОВА. «ХУДОЖНИК І КОРОВА»

*Підготувала вчителька початкових класів спеціалізованої школи «Тріумф» м. Києва
Никишіна Г. О., учитель вищої категорії*

Очікувані результати

Після цього уроку учні зможуть:

- *визначати* поняття «пейзаж»;
- *розпізнавати* пейзажі та портрети в текстах-описах;
- *використовувати* словесне малювання пейзажів у власному мовленні (3–5 речень);
- *аргументовано висловлювати* своє ставлення до вчинків персонажів казки «Художник і корова»;
- *оцінити художні засоби* виразності тексту опрацьованої літературної казки.

План змісту уроку:

1. Що таке малювання, зокрема словесне.
2. Які засоби використовує письменник для словесного малювання.
3. Що таке пейзаж.
4. Чи зможу я відтворити опис сільського пейзажу, поданий у різних частинах тексту.
5. Чи зможу я сам описати словами хоча б один із видів пейзажу.

Обладнання: картки з таблицею «Чи вірите ви, що...», презентація, підручник «Навчаємось читати. 3 клас», Н. О. Воскресенська, І. В. Цєпова, К. О. Воскресенська, 2014.

Регламент уроку

- Вступна частина — до 5 хв.
- Основна частина — до 30 хв.
- Заклучна частина — до 5 хв.

Організація пізнавальної діяльності учнів

Вступна частина

Вчитель запитує учнів:

- *Що означає слово «малювання»?*
- *Чи доводилось вам малювати?*
- *Як ви це робили?*

- *Як називають людей, які пов'язали своє професійне життя з малюванням?*
- *А чи знали ви, що можна малювати словами?*
- *Що можна зобразити за допомогою слів?*
- *Люди яких професій використовують слова для створення образів?*

Далі вчитель повідомляє тему уроку та актуалізує певні знання і поняття (словникова робота): «Сьогодні ми ознайомимося з твором Ольги Комової «Художник і корова». І маємо зрозуміти, чому він так названий. Однак, перш ніж ми почнемо ознайомлення із твором, я б хотіла запитати: *чи відомі вам значення слів, які художники використовують у своїй роботі? Як ви розумієте їх?»* (пише слова на дошці і разом з учнями з'ясовує їх значення).

Словникові слова: *бузковий, оксамитовий, етюдник, пейзаж, портрет.*

Основна частина уроку

Вправа «Чи вірите ви, що...» (12 хв)

Учитель пропонує учням ознайомитися із таблицею, яку вони отримали на персональних картках (можна покласти одну на парту або продемонструвати на екрані).

Учитель по черзі читає запитання, а учні ставлять у першому рядку під номером запитання послідовно «+», якщо згодний/згодна з твердженням, або «-», якщо не віриш, що таке може насправді бути.

Під блакитним небом, біля синього озера, на зеленому лузі пасеться корова	Белла — це ймення корови	Корова весь час милується своїм відображенням в озері або ж дивиться в люстерко	У корови нестерпний характер	Корови вміють читати	Всі красуні мусять бути прихлиливими	Художник вирощує овочі

Після того, як перший рядок таблиці заповнено, учитель може запитати:

- *Які твердження вас здивували, змусили задуматися?*
- *У яких відповідях ви вагалися?*

Надалі відбувається безпосереднє читання тексту учителем та учнями.

Ольга Комова. Художник та корова

Під блакитним небом, біля синього озера, на зеленому лузі паслася корова на ймення Белла. Белла була дуже гарною — білою з чорними плямами. Вона весь час милувалася своїм відображенням в озері або ж дивилася в люстерко.

— Ой, яка я красуня! — говорила Белла сама собі.

Усе б нічого, але в корови був нестерпний характер! Белла десь прочитала, що всі красуні мусять бути примхливими, і з того часу почала вередувати.

А за озером, у будиночку під черепичним дахом, жив Художник.

Він вирощував дивовижні овочі: жовтогарячу моркву, бузкові баклажани, червоні томати...

Одного сонячного дня Художник сидів перед чистим полотном на березі озера. Він дивився довкола й думав: «що б цікаве намалювати?»

Раптом Художник побачив, як на оксамитовому зеленому лузі пасеться біла з чорними плямами корова, а на шії в неї поблискує бронзовий дзвіночок.

— Який чудовий пейзаж! — вигукнув Художник. — Мов намальований! Нічого й вигадувати не потрібно!

По високій м'якій траві він підійшов ближче до Белли і ввічливо запитав:

— А чи дозволите Ви, шановна корово, намалювати Вас?

— Я завжди знала, що повз мою красу пройти неможливо! — самовдоволено відповіла Белла.

Вона підняла голову й прикрила вії, даючи зрозуміти, що згодна.

«Оце так! — подумав Художник. — А корова, виявляється, з характером!»

Він поставив етюдник, дістав фарби, пензлики й почав малювати. На полотні свіжо зазеленів луг, заграли кольорами барвисті квіти, і у правому кутку з'явилася корова.

— Почекайте! Почекайте! Це ж чому-у я така маленька? — промукала Белла. — Моїх чудових очей зовсім не видно!

— Річ у тім, що я малюю пейзаж, а не портрет! Тобто картину із зображенням природи, — спробував пояснити Художник. — А Ви, шановна, частина цього пейзажу.

— Неймо-овірно! — обурилася корова. — Ніякою частиною я бути не бажаю! Я хочу бути всім пейзажем одразу!

— А знаєте?! — образився Художник. — Ви вже не здаєтеся мені аж надто гарною! З отаким-от характером, о-ох!

Сказавши так, Художник набрав пензлем багато темно-зеленої фарби й, замість корови, намалював пишний квітучий кущ. Потім зібрав свої речі й пішов додому.

Після читання заповнюється другий рядок таблиці. Учитель уточнює, як змінилося ставлення дітей до тверджень, чому, на їхню думку, так сталося. Діти можуть вказати, що жанр твору — казка, тому деякі твердження в реальному житті дійсно не могли б бути правдою.

Учитель пропонує учням виконати завдання, працюючи в парах. Він послідовно ставить завдання одне за одним і перевіряє їх у кількох пар.

1) *Визначте і поясніть, як пов'язана подана палітра зі змістом казки. (Палітра кольорів: білий, бузковий, синій, блакитний, темно-зелений, зелений, жовто-гарячий, червоний, чорний.) Розташуйте кольори в тому порядку, в якому вони зустрічалися в тексті.*

2) *Поясніть, які дії корови змусили Художника подумати: «А корова, виявляється, з характером!». Промовити: «Ви вже не здаєтеся мені аж надто гарною! З таким-от характером, о-ох!».*

3) *Зайдіть і підкресліть, які слова-звернення використовує Художник до Корови. Зіставте значення слова «шановна» в різних ситуаціях.*

4) *Оцініть дії Художника наприкінці казки. Поміркуйте, що б було, якщо Художник намалював на картині лише Корову.*

5) *Сформулюйте на основі тексту поняття «пейзаж» і порівняйте його з іншим визначенням пейзажу, поданому після тексту, — що спільного і чим відрізняються. (Пейзаж — картина із зображенням природи. Пейзаж — зображення картин природи, місцевості, населених пунктів, де відбувається дія твору.)*

6) *Знайдіть у різних частинах тексту опис місцевості, де відбувається дія твору. Зберіть повну картину сільсько-го пейзажу.*

Вчитель показує учням кілька пейзажів (міський, парковий, архітектурний, морський) і пропонує завдання: *серед різних пейзажів, представлених на екрані, оберіть один та своїми словами (3–4 речення) змалюйте картину, щоб інші учні здогадалися, про який пейзаж йдеться.*

Учні за бажанням презентують роботи, інші відгадують, який із видів пейзажу обрав доповідач.

Міський

Морський

Парковий

- Наприкінці вправи варто поцікавитися у дітей:
- чи сподобалася гра-відгадування?
 - у яких випадках було простіше відгадати?
 - хто з «художників» приділив багато уваги кольорам, а хто — формам?
 - хто зосередився на «промальовуванні» деталей?
 - для якого художника слова були важливіші за емоції?

Підсумкова частина

Учитель пропонує учням оцінити власні результати, по черзі продовжуючи фрази: «Я не знав... А тепер я знаю...» або «Я не вмів... А тепер я вмю...».

Діти можуть сказати слова вдячності за урок друзям, учителю та пояснити за що. Важливо слідкувати, щоб у заключній частині уроку кожна дитина змогла висловитися, тому вчитель пропонує взяти слово «мовчунам».

На завершення вчитель може запропонувати учням додати до веселки колір, що відповідає їхньому настрою наприкінці уроку.

УКРАЇНСЬКА МОВА**ТЕМА УРОКУ: РОЗПІЗНАЮ І ДОБИРАЮ АНТОНІМИ²⁶****Підготувала старша вчителька****Одеської ЗОШ № 57 I–III ступенів****Одеської міської ради Одеської області****Гончарова О. К., учитель вищої категорії****Очікувані результати уроку***Після цього уроку учні зможуть:***«Взаємодіємо усно»**

- *слухати* репліки співрозмовника, уточнювати почуте в діалозі з огляду на ситуацію спілкування [З МОВ 1.1];
 - *сприймати* монологічне висловлення з конкретною метою [З МОВ 1.1];
 - *формулювати* розгорнуту відповідь на поставлене запитання [З МОВ 1.6];
 - *доводити* аргументовано свою думку [З МОВ 1.6].
- «Взаємодіємо письмово»**
- *дотримуватися* загальних правил письма [З МОВ 3.1];
 - *дотримуватися* пропорційної висоти, ширини, нахилу великих і малих букв та пунктуаційних знаків (!) у зошиті в одну лінійку [З МОВ 3.1];
 - *оформлювати* охайно письмову роботу в зошиті в одну лінію [З МОВ 3.1];
 - *дотримуватись* абзаців, полів зошита [З МОВ 3.1];
 - *створювати* письмове висловлення (розповідь, опис) на добре відому й цікаву тему, на основі вражень [З МОВ 3.1], [З МОВ 3.2];
 - *знаходити і виправляти* у власному тексті помилки, орієнтуючись на пам'ятку, підготовлену вчителем [З МОВ 3.3];
 - *обговорювати* письмові роботи у парі, у невеликій групі, визначати позитивні характеристики [З МОВ 3.3].

«Досліджуємо мовні явища»

- *добирати* до поданого слова 1–2 найуживаніші синоніми, антонім [З МОВ 4.1];
- *користуватись* навчальними словниками [З МОВ 2.5];
- *знаходити і пояснювати* роль синонімів, антонімів, багатозначних слів у тексті [З МОВ 4.1];

²⁶ Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти, розроблена під керівництвом О. Я. Савченко, 2018 р.

- доречно **використовувати** у власних висловленнях слова у прямому і переносному значеннях, синоніми, антоніми, багатозначні слова [З МОВ 4.2];
- **розпізнавати** слова з орфограмами і перевіряти їх [З МОВ 4.1].

План змісту уроку

1. Розпізнавання і добирання до слів антонімів.
2. Користування навчальним словником антонімів.
3. Порівняння антонімів та синонімів.

Обладнання: презентація, індивідуальні картки «З-Х-Д». Підручник: Пономарьова К., Гайова Л. Українська мова та читання. 3 клас, частина 1. — К. : УОВЦ «Оріон», 2020.

Регламент уроку

1. Вступна частина — до 8 хв.
2. Основна частина — до 25 хв.
3. Заключна частина — до 7 хв.

Організація пізнавальної діяльності учнів

Вступна частина

На початку уроку вчитель зазначає, що сьогодні триває мандрівка Україною, і наш шлях простягнувся до нової області. Він пропонує учням прочитати текст.

Текст

За низькими вершинами Карпат розкинулось Закарпаття. Цей край вирізняється своїм холодним кліматом. Адже гори захищають його від теплих вітрів. Центром Закарпаття є погане місто Ужгород. Воно лежить на берегах річки Уж.

Вчитель запитує:

- *Яке враження справив на вас цей текст?*
- *Про який регіон України ви дізналися?*
- *Що, на ваш погляд, у цьому тексті не так? Чому?*

Далі організовується робота з таблицею «З-Х-Д». Учитель запитує:

- *Що ви вже знаєте з теми «Значення слова»? (заповніть колонку «Знаю»).*

Учитель просить учнів поміркувати і сформулювати запитання, про що ще вони хочуть дізнатися, і записати їх у другу колонку «Хочу дізнатися».

Вчитель оголошує тему уроку й очікувані результати: мені б хотілося, аби після цього уроку ви змогли:

- *розпізнавати* і добирати до слів антоніми;
- *користуватись* навчальним словником антонімів;
- *застосовувати* у власному висловлюванні антоніми;
- *пояснювати* роль антонімів у тексті;
- *писати* охайно, розбірливо, грамотно;
- *оцінювати* власну діяльність за критеріями.

Разом з учнями він формулює критерії оцінки результатів уроку.

Учень/учениця:

- *впізнають* і *добирають* до слів антоніми;
- *користуються* словником;
- *використовують* антоніми у власному висловлюванні;
- *пояснюють* роль антонімів у тексті;
- *пишуть* охайно, розбірливо, грамотно;
- *співпрацюють* з іншими.

Основна частина

Вчитель пропонує учням, працюючи в парах, прочитати вірш, знайти і вписати протилежні за значенням слова. Вони мають провести дослідження за алгоритмом:

1. Прочитайте пари слів.
2. Як авторка вірша їх називає?
3. Зробіть висновок, що таке антоніми.

Є слова, як день і ніч —
прямо протилежні.
Слова великі і малі,
сідати і вставати,
холодний — теплий,
добрий — злий,
антонімами звати.

Валентина Бутрім

По завершенні роботи 2–3 пари мають прочитати свій висновок. Після цього вчитель пропонує учням перевірити свої висновки із правилом у підручнику на с. 29 і зазначити: *що збіглося? Що не записали? Що додали?*

Вчитель запрошує учнів пограти у гру «*Башта антонімів*»: один учень називає слово, інший учасник називає антонім до цього слова. У разі потреби він/вона можуть

скористатися словником. За кожну пару ставимо одну на одну цеглинка ©LEGO.

На завершення вчитель запитує: *що ви помітили? Чи можна дібрати до слова два або більше антонімів?*

Далі він запрошує учнів попрацювати з підручником, виконуючи впр. 2 на с. 29: *«Прочитайте ще раз текст, замінюючи слова у дужках антонімами. Запишіть отриманий текст. Що вийшло? Як тепер ставитесь до інформації у тексті? Яку роль, на вашу думку, відіграють антоніми у тексті?»*

За (низькими) вершинами Карпат розкинулось Закарпаття. Цей край вирізняється своїм (холодним) кліматом. Адже гори захищають його від (теплих) вітрів. Центром Закарпаття є (погане) місто Ужгород. Воно (лежить) на берегах річки Уж.

Вчитель пропонує учням прочитати легенду, застосувавши читання з маркуванням. Учні працюють за інструкцією:

— *Прочитайте легенду (2 хв).*

— *Позначте «+» — відоме вам; «-» — нове; «!» — неочікуване.*

— *Що було вам відомо?*

— *Що було новим для вас?*

— *Що було неочікуваним?*

— *Чи бачили ви цвітіння сакури? Де? Які враження на вас справило це явище?*

4. Прочитай легенду, яка зацікавила Читалочку.

Якось японці їхали з візитом до австрійського імператора і везли в подарунок саджанці сакури — японської вишні. Переночувати зупинилися в місті Мукачеві, що неподалік від Ужгорода. Уночі місцеві жителі викрали кілька саджанців. А потім продали в Ужгороді. Відтоді цвіте ця рослина в Ужгороді й Мукачеві. Радує рожевим кольором, хоч і не дає плодів.

Вчитель запрошує учнів самостійно виконати завдання: *«Випишіть виділені слова у першу колонку. Доберіть до цих слів антоніми зі впр. 4 на с. 29. У разі потреби скористайтеся*

словником антонімів». Потім він організовує взаємоперевірку результатів роботи та їх обговорення.

Для узагальнення нового матеріалу учням пропонується, працюючи в групах, порівняти слова-антоніми і слова-синоніми за допомогою таблиці.

ЛІНІЇ ПОРІВНЯННЯ	АНТОНІМИ	СІНОНІМИ

Потім відбувається перевірка роботи груп. Заповнена таблиця має такий вигляд:

Лінії порівняння	АНТОНІМИ	СІНОНІМИ
Яке має значення?	Протилежне	Близьке
Скільки можна дібрати до слова?	1	1 і більше
Яке значення мають у тексті?	Уточнюють мовлення	Уточнюють мовлення

Учитель пропонує учням повернутись до таблиці З-Х-Д і заповнити третю колонку таблиці З-Х-Д «Дізнався», запитуючи:

- *На які питання ви знайшли відповідь на сьогоднішньому занятті?*
- *Які питання залишилися?*

Підсумкова частина

Вчитель пропонує учням підсумувати урок, написавши «Письмо для себе». Для цього їм треба заповнити поданий бланк і під час запису кожного висловлювання використовувати антоніми і синоніми.

Письмо для себе

Розглянь фотоколаж. Прочитай прикметники, що описують Закарпатський край. Доповни власними.

Мальовниче

Чарівне

Загадкове

Обери тему

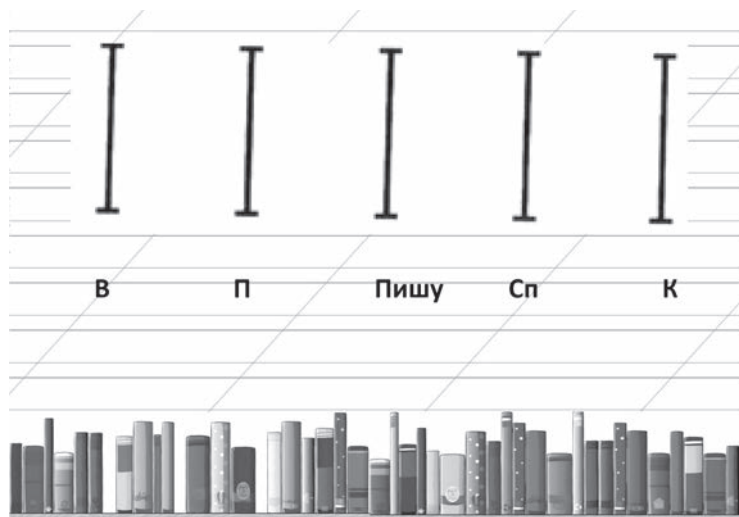
1. Що я знаю про Закарпаття?
2. Мандруючи Закарпаттям, я хочу відвідати....
3. Закарпаття - край неітучий

Напиши текст 3-4 речення на обрану тему.

Завершується урок самооцінюванням учнів за інструкцією:

Оціни свої досягнення на уроці за допомогою лінійок:

1. Впізнаю і використовую антоніми.
2. Пояснюю значення антонімів у мовленні.
3. Пишу охайно, розбірливо, грамотно.
4. Співпрацюю з іншими.
5. Користуюся словником (у разі необхідності).

Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ

ТЕМА УРОКУ: ГІРСЬКІ ПОРОДИ КОРИСНІ КОПАЛИНИ

*Підготувала учителька початкових класів
спеціалізованої школи «Тріумф»,
учитель-методист
Коберник І. М.*

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- *розповідати, що таке гірські породи та називати їх;*
- *розпізнавати та позначати назви тіл, які належать до гірських порід;*
- *розпізнавати гірські породи у твердому, рідкому і газо-подібному стані;*
- *знаходити необхідну інформацію (за завданням учителя) в підручнику та відео про гірські породи;*
- *виконувати завдання «продовж речення»;*
- *виконувати тестові завдання з метою перевірки вивченого;*
- *встановлювати відповідності між назвою гірської породи та станом, у якому вона перебуває;*
- *встановлювати відповідності між назвою гірської породи та сферою її використання людиною;*
- *характеризувати значення гірських порід у природі та для людини.*

План змісту уроку:

1. Що таке гірські породи.
2. Що таке корисні копалини і як вони з'являються.
3. Як люди використовують корисні копалини.

Обладнання: Презентація, картки із завданнями, підручник: Бібік Н. М., Бондарчук Г. П. Я досліджую світ: підруч. для 3 кл. загал. серед. освіти. — Харків : Вид-во «Ранок», 2020.

Регламент уроку

1. Вступна частина — до 5 хв.
2. Основна частина — до 27 хв.
3. Заклучна частина — до 8 хв.

Організація пізнавальної діяльності учнів

Вступна частина

Вчитель зазначає, що тема сьогоднішнього уроку пролунає у його вірші, та просить уважно його послухати:

*Ідемо в гості до природи,
Є в ній різна дивина:
В небі — зорі, в ріках — води,
У землі — гірські породи,
В полі — квіточка ясна.*

Він пропонує учням здогадатися, що буде темою уроку, за його питаннями:

- З чого зводять будинки?
- Де беруть камінь, пісок, глину?
- Без чого не поїде жодна машина?
- З чого роблять бензин, солярку?

Вислухавши відповіді учнів, учитель зазначає, що сьогодні на уроці стане відомо те, як називається одним словом камінь, пісок, глина, нафта, із чого вони складаються і як утворилися, яке значення мають у природі і для людей та як їх охороняти.

Основна частина

Учитель пропонує учням подивитись відеофрагмент <https://www.youtube.com/watch?v=cnxH0WY3KLk&t=61s> (із початку до 52 с.) і визначити, що називають гірськими породами. Гірські породи належать до живої чи неживої природи? Як утворюються гірські породи? Після обговорення він запрошує учнів виконати в парах тестове завдання:

«Що таке гірські породи?»

а) каміння, з якого складаються гори;

б) тіла, з яких складається поверхня Землі;

в) природні тіла, розміщені в надрах Землі або на її поверхні.

Після перевірки вчитель пропонує продовжити роботу в парах і виконати наступне завдання:

Визначте, які тіла належать до гірських порід?

— кам'яна сіль;

— глина;

— скло;

— бетон;

— кам'яне вугілля;

— пластмаса;

— вапняк;

— цегла;

— пісок;

— граніт.

Учитель зауважує, що гірські породи можуть бути різні на вигляд. Аби пригадати, які вони, можна відгадати загадки:

— Біла, як цукор. Поки руки нею не забрудниш, нічого не навчишся. (Крейда)

— Чорне, як ворон, а гріє, як Сонце. (Вугілля)

— Якщо зустрінеш на дорозі,

То зав'язнуть сильно ноги.

А зробити миску й вазу —

Вона знадобиться відразу. (Глина)

— З мене можна пам'ятник зробити,

Коли треба роздробити,

Я годжуся на бруківку,

Для спорудження домівки,

Я не мрамур, не магніт,

А такий собі... (Граніт)

— Під землею вогонь горить, а на плиті обід кипить.

(Природний газ)

— Він жовтенький і сипучий,

У дворі лежить у купі.

Якщо хочеш, можеш брати

І фортецю будувати,

Тільки воду мусиш мати. (Пісок)

— У воді народилась, на столі опинилась. (Сіль)

Вчитель пропонує перевірити набуті знання про гірські породи за допомогою незакінчених речень (усно):

Крейда, вугілля, глина, природний газ, пісок, сіль —

Це тіла _____ природи. Вони бувають тверді, рідкі та газоподібні. До твердих тіл належать мрамур, _____, _____. Найвідоміша рідка гірська порода — нафта, газоподібна — _____.

Вчитель пропонує учням за ілюстраціями розпізнати тверді гірські породи, рідкі та газоподібні.

1. Граніт

2. Пісок

3. Вугілля

4. Вапняк

5. Нафта

6. Природний газ

Він пояснює, що гірські породи — це природні скарби. Серед них є корисні копалини. І запитує: *Що означають слова «корисні» і «копалини»?* Зазначає, що корисні копалини — це природні багатства, які люди видобувають із надр (глибин) Землі або з її поверхні й використовують у господарстві. Скупчення корисних копалин називається родовищем.

Учитель пропонує учням дізнатись, як утворюються корисні копалини, прочитавши текст підручника «Утворення корисних копалин» на с. 38, і заповнити таблицю.

Копалина	Де утворюється	Як утворюється

1. Глибоко в надрах Землі за високої температури (граніт).

2. Після випаровування солоних озер і морів (кам'яна сіль).

3. У надрах Землі — з решток рослин, без повітря, за високої температури (кам'яне вугілля).

4. У надрах Землі — з решток рослин під дією бактерій (нафта і природний газ).

5. На дні морів із черепашок морських тварин (крейда, вапняк).

6. Під час руйнування гір (пісок, глина).

Вчитель запрошує учнів подивитися продовження відео <https://www.youtube.com/watch?v=cnxH0WY3KLk&t=61s> (з 52 с до 2 хв 51 с) і визначити, як люди використовують корисні копалини. Після обговорення він пропонує порівняти цю інформацію з текстом на с. 39 «Використання корисних копалин» і визначити, які ще факти є у тексті.

Він запитує:

- Які наслідки видобування людиною гірських порід?
- Чому до гірських порід треба ставитись ошадливо?
- У чому значення гірських порід для людини.

На завершення вчитель пропонує учням виконати завдання парами: *встановити відповідність між назвою гірської породи та сферою її використання людиною.*

А — гірська порода, яку використовують у будівельній сфері.

Б — гірська порода, яку використовують для писання на шкільній дошці.

В — гірська порода, з якої виготовляють грифель олівця.

Г — гірська порода, яку додають для смаку в різні страви.

Ґ — гірська порода, з якої діти споруджують «замки» на березі моря.

Д — гірська порода, яку використовують для архітектурних та скульптурних робіт.

Е — гірська порода (гладенька, відшліфована водою), яку ми бачимо на березі моря.

Є — гірська порода, з якої виготовляють посуд.

1. Крейда. 5. Галька.

2. Мармур. 6. Кухонна сіль.

3. Глина. 7. Графіт.

4. Пісок. 8. Граніт.

А	Б	В	Г	Ґ	Д	Е	Є

Підсумкова частина

Учитель пропонує учням написати синквейн до поняття «корисні копалини», спрямовуючи роботу учнів відповідними запитаннями. Синквейн може бути, наприклад, таким:

Корисні копалини.

Цінні, необхідні.

Допомагають, витрачаються, утворюються.

Корисні копалини — дарунок природи.

Багатство.

Учитель просить порівняти інформацію за темою уроку, записаною на початку уроку, з тією, яку учні отримали під час уроку, та зробити висновки.

Потім запрошує учнів перевірити досягнені ними результати за допомогою аркуша самооцінювання.

Аркуш самооцінювання

Оціни свої досягнення на уроці, підкресливши те, чого ти навчився/навчилась, різними кольорами (зелений — дуже добре, жовтий — добре, червоний — це треба попрацювати):

1) розповідаю, що таке гірські породи та називаю їх;

2) розпізнаю гірські породи у твердому, рідкому та газоподібному стані;

3) розповідаю, що таке корисні копалини та як вони з'являються;

4) пояснюю, як використовуються різні корисні копалини людиною;

5) пояснюю, чому треба використовувати корисні копалини ощадливо.

АНГЛІЙСЬКА МОВА

ТЕМА УРОКУ: ПОРИ РОКУ

*Підготувала аспірантка Інституту педагогіки НАПН України
Ільчук І. Ю.*

Очікувані результати

Після цього уроку учні зможуть:

- *синтезувати лексику з теми «Seasons»;*
- *аналізувати речення з граматичною структурою ‘It is’ та вживати її в усному та писемному мовленні;*
- *порівнювати пори року за поданими критеріями;*
- *формулювати відкриті й закриті запитання щодо пори року і відповідати на них;*
- *висловлювати та аргументувати своє ставлення до кожної пори року;*
- *оцінювати власні результати роботи та результати роботи інших за поданими критеріями.*

План змісту уроку

1. Ознайомлення з новою лексикою та опрацювання її з теми.
2. Робота з граматичною структурою ‘It is’.
3. Введення нових лексичних одиниць і граматичної структури ‘It is’ у практику усного та писемного мовлення через виконання завдань.

Обладнання

Несвіт А. М. Англійська мова: підруч. для 3 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Алла Несвіт. — К. : Генеза, 2013. — 174 с.; картки із зображеннями пір року та погоди; текст «Seasons», порівняльна таблиця за текстом; аудіо/відеозапис Teddy Bear Turn Around song (English nursery rhymes); плакати I agree/I disagree; папірці для самооцінки.

Регламент уроку

1. Вступна частина — до 3–4 хв.
2. Основна частина — 27–30 хв.
3. Заклучна частина — до 5–6 хв.

Організація пізнавальної діяльності учнів

I. Вступна частина

Урок починається з привітання.

Teacher. — *Good afternoon, boys and girls.*

Pupils. — *We are glad to meet you too.*

T. — *How are you today?*

P-s. — *(можливі варіанти відповіді) I'm fine. I'm good. I'm sleepy. I'm sad.*

З метою актуалізації знань за темою вчитель вивішує на дошці картки із зображенням чотирьох пір року та просить спочатку окремих учнів, а потім увесь клас хором назвати їх. Далі учням пропонується вправа «Допиши вірша». На дошці заздалегідь записані рядки вірша. Вчитель звертає увагу учнів на вірш та виразно його читає. Учні слідкують за вчителем, читаючи мовчки.

T. — *Look at the poem about seasons. Listen and read the poem in silence after me.*

P-s. *(слухають учителя, читаючи вірш мовчки).*

На дошці:

Spring is green,

Summer is bright,

Autumn is yellow,

Winter is white.

Вчитель просить окремих учнів підкреслити у вірші прикметники.

T. — *Find and underline adjectives in the poem.*

P-s. — *(підкреслюють прикметники).*

Далі вчитель об'єднує учнів у пари і дає завдання різним парам відповідно до чотирьох пір року «*Summer*», «*Autumn*», «*Winter*», «*Spring*» (по 2–3 пари на кожну пору року). Завдання для пар — продовжити рядок про свою пору року, додавши ще 2–3 прикметники, що її описують. Час на виконання завдання — до 3 хв. Потім пари презентують результати роботи. Хтось із учнів або вчитель можуть записувати згадані слова на дошці чи на великому аркуші паперу.

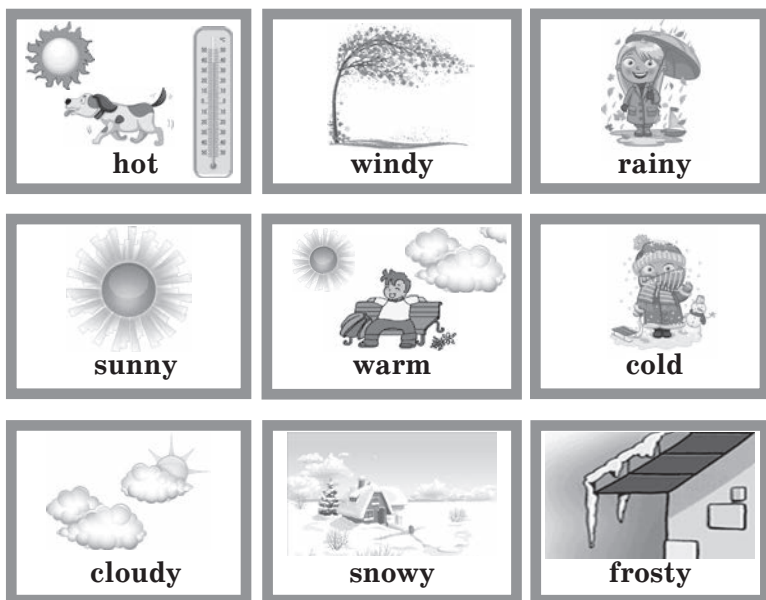
T. — *In groups continue the line about your season with 2-3 adjectives. You have 3 min. for your work.*

P-s. — *(можливі варіанти відповідей) Spring is green, pretty, warm... Summer is bright, sunny, hot, favorite... Autumn is yellow, orange, rainy, cool... Winter is white, snowy, cold...*

Вчитель зазначає, що на цьому уроці вони продовжать опанування теми «Пори року», й оголошує очікувані результати.

II. Основна частина

Для опрацювання нової лексики вчитель використовує картки (наведені нижче). Він вивішує їх на дошці та, по черзі вказуючи на кожну з карток і підписи до них, називає їх. Учні хором повторюють за вчителем. Таким способом з учнями доцільно прочитати слова тричі.

T. — Look at the pictures and repeat after me.

P-s. — (повторюють за вчителем).

Далі з метою вправлення у вимові нових слів учитель пропонує учням пограти в гру «Шпигун» у парах. Один/одна з учнів у парі називає першу літеру будь-якого з нових слів, його партнер/партнерка має назвати слово цілком. Потім учні в парі міняються завданнями. Слід попросити учнів слідкувати за вимовою одне одного.

T. — Let's play «I spy» game in pairs. One of you will say the first letter, another — the whole word. Pay attention to your pronunciation.

P-s. — (в парах називають літери та слова, вправляючись у вимові слів).

На таку роботу з новими словами відводиться до 5 хв.

Для опрацювання з учнями граматичної конструкції *'It is'* вчитель використовує вправу 1b на с. 10 підручника. Він просить одного з учнів прочитати й перекласти речення зі зразка.

T. — Open your books at the p. 10 and look at the ex. 1b. Read and translate the example.

P. — (читає та перекладає зразок) It is hot and sunny in summer.

Далі вчитель повертає учнів на початок речення та зазначає, що коли говорять про погоду або вказують на пору року, то починають речення з *'It is'* або скороченого *'It's'*. Пояснюючи, вчитель робить відповідні записи на дошці.

(На дошці) It is summer. = It's summer.

It is hot in summer. = It's hot in summer.

T. — When we talk about seasons and weather, we use 'It is' or it's short form 'It's'.

Учні продовжують роботу з правилом, виконуючи вправу. Їхнє завдання — доповнити речення. Робота проводиться з окремими учнями, інші працюють самостійно.

T. — Complete the sentences in the exercise.

P-s. (окремі учні доповнюють речення вголос, інші працюють самостійно).

Закріпити використання граматичної структури можна через гру «Що зникло?» Вчитель знову поміщає раніше опрацьовані картки на дошці та просить запам'ятати їх положення. Далі учні закривають очі в той час, як учитель забирає одну з карток. Завдання учнів — назвати зниклу картку та скласти з цим словом речення.

T. — Let's play «What's missing?» game. You have to remember the cards. Next you close your eyes. I will hide one of them and then you will name the card and make a sentence with a word.

So, remember the cards.

P-s. — (запам'ятовують картки).

T. — What's missing?

P-s. — (можливий варіант відповіді) frosty. In winter it's frosty.

На виконання завдання з граматичною конструкцією відводиться 4–5 хв.

Далі вчитель організовує для учнів роботу з текстом про пори року.

Перед початком читання вчитель задає учням відкриті запитання.

T. — Discuss the following questions:

What is your favorite season?

What can we do in summer/winter?

P-s. — (можливі відповіді) My favorite season is winter. We can swim in summer. We can play snowballs in winter.

Потім він роздає учням аркуші з текстом для читання та пропонує їм послухати текст «Seasons» (наведений нижче). Завдання учнів — слідкувати за вчителем, звертаючи увагу на вимову слів.

Seasons

There are four seasons in a year: spring, summer, autumn and winter. Every season is beautiful in its own way.

In spring the grass is green and the flowers are pretty. The sky is blue. It is sunny. The days are warm. The leaves on the trees are green. You can see animals running and jumping in the forests.

In summer the weather is hot. People like to have their holidays in summer. They pick mushrooms and berries in the forest, swim in the rivers, go fishing.

Autumn starts in September. The leaves are yellow, red and brown and fall to the ground. The birds fly away to warm countries. It rains in October and November. It is windy and cold.

In winter it is frosty and very cold. It is snowy. Children like to make a snowman and play snowballs in winter.

T. — Listen to the text «Seasons». Pay attention to the pronunciation.

P-s. — (слухають та слідкують за вчителем).

Вчитель читає текст удруге та просить учнів услід читати мовчки.

T. — Listen to the text again and read in silence after me.

P-s. — (слухають учителя, читаючи текст мовчки).

Після читання вчитель виписує на дошку складні та невідомі слова і окремо відпрацьовує з учнями вимову й переклад цих слів.

<i>(На дошці)</i>	leaves	[li:vz]	листя
	forest	[ˈfɔːrɪst]	ліс
	mushroom	[ˈmeʃrʊm]	гриб
	berry	[ˈberi]	ягода
	river	[ˈrɪvə]	річка
	go fishing	[ˈfɪʃɪŋ]	рибалити
	fall	[fɔ:l]	падати
	ground	[graʊnd]	земля
	snowman	[ˈsnəʊmæn]	сніговик
	snowball	[ˈsnəʊbɔ:l]	сніжок

T. — Look at the words. Repeat after me.

P-s. — (повторюють слова за вчителем).

Загалом на читання та роботу зі словами відводиться до 5 хв.

Вчитель роздає учням аркуші з порівняльною таблицею для заповнення. Учні читають та перекладають текст самостійно в парах і заповнюють порівняльну таблицю, використовуючи інформацію з тексту та власні знання. Час на виконання завдання в парах — до 7 хв.

	<i>Winter</i>	<i>Spring</i>	<i>Summer</i>	<i>Autumn</i>
Weather				
Colour of leaves				
Plants				
Animals				
Activities				

T. — Read and translate the text in pairs and complete the table using the text and your own life experience. You have 6-7 min. for your work.

P. — (читають, перекладають текст, заповнюють таблицю).

Далі вчитель об'єднує пари у групи по четверо учнів. Завдання для них — порівняти свої таблиці, доповнюючи їх та виправляючи помилки (часовий регламент — до 2–3 хв). Потім групи обирають по одному учаснику, який представляє результати групи.

T. — In groups compare your results. Then choose one representative from each group to present your results.

P-s. — (учні порівнюють та доповнюють таблиці, презентують результати своєї роботи).

Далі робота на уроці передбачає аудіювання та письмо. Вчитель записує два речення на дошці та пропонує одному/одній з учнів/учениць прочитати, перекласти їх та визначити правдивість цих тверджень.

(На дошці) It is hot in winter.

There are flowers in spring.

T. — Read the example. Are these sentences true (T) or false (F)?

P-s. — (читає та перекладає речення, робить біля них відповідні позначки T/F) It is hot in winter. (F)

There are flowers in spring. (T)

Учитель пропонує учням у зошитах скласти й записати по одному правдивому та одному неправдивому реченню про пори року і погоду за зразком (час на виконання завдання до 2 хв).

T. — You have 2 min. to make and write one true and one false sentence about seasons and weather. Use the example.

P-s. — (складають речення та записують їх у зошит).

Потім учні озвучують свої речення в класі та визначають правдиві чи неправдиві твердження.

Якщо клас працює у швидкому темпі

Гра у шаради

Вчитель об'єднує учнів у групи по 3–4 особи. Кожна з груп отримує 3–4 картки із зображенням погоди відповідно до кількості учнів у групі. Учні мімікою та жестами імітують зображення на картці. Завдання іншої групи — назвати картку.

III. Підсумкова частина

Підсумкова частина уроку починається із закріплення й систематизації нових знань учнів. Для реалізації цієї мети вчитель організовує етап обговорення через метод «4 кути». Він вивіщує у 4-х кутах класу плакати з назвою пір року і пропонує учням розійтись по цих кутах залежно від того, яка пора року є у них улюбленою. Створені групи мають колективно скласти текст із 8–10 речень, аби переконати, що саме їхня улюблена пора року є найкращою. (Часовий регламент — 2–3 хв) На дошці вчитель зазначає приклад оформлення відповідей.

T. — In groups make 10 sentences and confident statements to prove your opinions. Start like this: 'We agree that summer is the most beautiful season because...'

P-s. — (можливий варіант відповіді).

Після групової роботи учні обирають представника своєї групи, який озвучує результат їхньої роботи. Результати обговорюють у загальному колі.

Урок закінчується етапом рефлексії. Вчитель пропонує учням відповісти на запитання.

T. — How are you at the end of the lesson?

P-s. — (можливі відповіді) I'm good/I'm happy.

T. — What new did you learn at the lesson? Start with 'I learnt...'

P-s. — (можливі відповіді) I learnt the new words/I learnt to talk about seasons and weather.

Вчитель роздає листи для самооцінювання із зображеннями різних емоцій. Учні обирають одну з емоцій та коментують свій вибір.

T. — Estimate your work at the lesson. Draw a sign on small paper sheets and comment on your choice.

Часовий регламент для рефлексії — до 2 хв.

УРОКИ З РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У 4 КЛАСІ

ЛІТЕРАТУРНЕ ЧИТАННЯ

ТЕМА УРОКУ: МАРК ТВЕН «ЧУДОВИЙ МАЛЯР»

Підготувала вчителька

початкових класів ХПСШ «Харківський колегіум»

Золотухіна Т. С.

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- *пояснювати поняття гумор;*
- *розповідати біографічні відомості про життя Марка Твена;*
- *ставити до тексту запитання;*
- *висловлювати своє ставлення до прочитаного твору та до вчинків головного героя;*
- *висловлювати передбачення на основі опорних слів;*
- *оцінювати вчинки героїв із різних позицій, зокрема протилежних;*
- *знаходити обґрунтування думок, аналізуючи текст.*

План змісту уроку:

1. Біографічні відомості про життя Марка Твена.
2. Опрацювання фрагмента твору Марка Твена «Том Соєр».

Обладнання: Савченко О. Я. Читанка: підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. — Київ : Видавничий дім «Освіта»; фрагмент мультфільму «Як Петрик П'яточкін слоників рахував»; презентація до уроку; картки: «Запитання до тексту».

Регламент уроку

1. Вступна частина — 5–6 хв.
2. Основна частина — 27–30 хв.
3. Заключна частина — 5–7 хв.

Організація пізнавальної діяльності учнів

I. Вступна частина

Вчитель пропонує дітям переглянути початковий уривок (1,5–2 хв) мультфільму «Як Петрик П'яточкін слоників рахував» і відповісти на запитання: чи можна назвати цей мультфільм гумористичним? Чому?

Після перегляду вчитель організовує полілог за запитанням і пропонує дітям висловитися щодо того, чи є цей мультфільм гумористичним і чому вони так вважають.

Далі педагог організовує роботу над поясненням поняття «гумор»:

— Як розумієте, що таке гумор?

Після того, як діти висловлять усі припущення, на дошці (на екрані) вчитель демонструє визначення поняття.

Гумор — розуміння комічного, вміння бачити та показувати смішне; у мистецтві: відображення чого-небудь у смішному, комічному вигляді.

За тлумачним словником

— А де ми бачимо гумор у мистецтві? (*У фільмах, казках і літературних творах*).

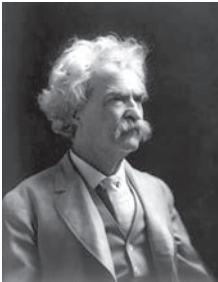
Учитель:

— Ось і сьогодні на уроці ми ознайомимося з твором видатного американського письменника Марка Твена — майстра гумористичної літератури. Ви дізнаєтеся про цікаві факти з життя письменника та опрацюєте уривок із його всесвітньо відомого твору «**Пригоди Тома Сойєра**».

Мені б хотілось, аби після цього уроку ви могли розповісти короткі відомості про життя Марка Твена, висловити власне ставлення до вчинків героя твору — Тома Сойєра.

II. Основна частина

Вчитель демонструє 2 слайди про Марка Твена, супроводжуючи їх відповідним коментарем (2 хв).

Марк Твен (англ. *Mark Twain*) — справжнє ім'я: **Семюель Ленгхорн Клеменс** (1835–1910) — американський письменник, гуморист, сатирик.

Найвідомішими творами є «Пригоди Тома Соєра» та «Пригоди Гекльберрі Фінна», «Принц та жебрак».

Його книжки досі друкуються в усьому світі, а створені ним образи стають героями численних фільмів і мультфільмів.

Марк Твен був «першим по-справжньому американським письменником, і всі ми з тих пір — його наступники» (Письменник Вільям Фолкнер).

На його честь названо кратер на Меркурії.

Вчитель пропонує учням опрацювати в парах біографічні відомості про життя М. Твена за текстом підручника: «Зараз ви парами працюватимете з біографічними відомостями про життя Марка Твена. У тексті два абзаци. Спочатку прочитайте перший абзац і підготуйте по два запитання за його змістом одне до одного. Домовтеся, хто буде першим ставити запитання, а хто відповідати на них. На роботу над кожним абзацом у вас буде 2 хвилини».

Вчитель слідкує за роботою учнів і після завершення роботи в парах пропонує 3–4 парам озвучити запитання

класові, а учням класу — відповіді на них. Так само опрацьовується другий абзац, тільки діти мають помінятися чергою для формулювання питань і відповідей на них. Учитель пропонує 2–3 парам озвучити запитання до другого абзацу і відповіді на них.

Після читання вчитель запитує учнів, що нового вони дізналися з тексту, про що не розповідалось у презентації (до 6 хв).

Далі вчитель пропонує попрацювати в групах (по 4 особи) над наступним завданням: «Прочитайте слова і словосполучення з твору Марка Твена (написані на дошці або на екрані): *дерев'яний паркан, чудовий маляр, Том, фарбувати, хлопці*. На основі цих слів у кожній групі складіть 1–2 речення про те, чому, на вашу думку, присвячено текст. На цю роботу я вам даю 3 хвилини».

Через 3 хвилини вчитель пропонує групам озвучити складені речення і запам'ятати їх, щоб потім з'ясувати, чи виправдалися передбачення. Він запитує: «Як ви гадаєте, чому на основі однакових слів ви зробили такі різні передбачення? Від чого це залежало?» (до 3 хв). (Бажано, щоб у класі частіше лунали думки і панувало розуміння того, що є різні люди, тож і їхні думки можуть бути різними!)

Після цього вчитель проводить словникову роботу і просить дітей пояснити, як вони розуміють записані на дошці (чи на екрані) слова.

Тлумачний словник

Ярд — одиниця довжини в англійській системі мір, дорівнює приблизно 91 см.

Фут — одиниця довжини в англійській системі мір, дорівнює приблизно 30 см.

Міссурі — річка в Північній Америці, притока Міссісіпі.

Словникова робота

Поясніть, як ви розумієте ці слова: *безглуздий, глузувати, тимуть, нинішнього, сорокафутове, ніякісінька, отетерів, забাগнеться*.

Потім учитель запрошує учнів до читання вголос тексту «Чудовий маляр» (с. 115 підручника) по абзацах ланцюжком. Після цього він запитує: чи збіглися ваші припущення з текстом? (10–12 хв).

Далі вчитель проводить роботу над висловлюванням власного ставлення до подій у тексті та характеристикою вчинків головного героя і пропонує учням попрацювати в четвірках та обговорити запитання на картках протягом 5 хв.

Запитання:

- *Що відбувається у творі?*
- *Чому Том залучив хлопців до роботи? (Знайдіть підтвердження в тексті.)*
- *Як він це зробив? (Знайдіть підтвердження в тексті.)*
- *Чому вони погодилися працювати?*
- *Чи була поведінка Тома чесною у ставленні до хлопців? Чому ви так вважаєте?*

Після завершення роботи вчитель обговорює з учнями питання, пропонуючи групам відповісти на кожне питання по черзі і доповнюючи одна одну. На останнє запитання мають дати відповідь кілька груп? Особливо, якщо їхні думки протилежні. Якщо всі групи пристали до однієї позиції — вчителю потрібно посісти протилежну і аргументувати її, пропонуючи учням задуматись над її існуванням.

III. Підсумкова частина

Вчитель запрошує учнів обговорити у загальному колі:

- *Хто з героїв твору сподобався вам найбільше і чому?*
- *Як ви вчинили б у цій ситуації, якби ви були: а) Томом; б) кимось із його приятелів?*
- *Чому твір «Пригоди Тома Соєра» можна вважати гумористичним? Наведіть приклади того, що здалося вам смішним.*
- *Чи важливий гумор у житті? Чому ви так вважаєте?*

Якщо клас працює у швидкому темпі

Вчитель пропонує скласти синквейн, у якому було б викладено ставлення дітей до вчинків головного героя твору. Учням дається завдання:

«Перед вами картка, у якій я заповнила перший рядок.

Далі вам потрібно написати:

- у другому рядку — два прикметники, що описують ваше уявлення про головного героя;
- у третьому рядку — троє дієслів, які показують, що робить наш головний герой;

- у четвертому рядку — фразу з чотирьох слів, що передає ваше ставлення до вчинків головного героя;
- у п'ятому рядку — одне слово, яке передає ваші почуття».

Приклад складеного синквейна:

Том Сойер.

Веселий, хитрий, спритний.

Працює, ліниться, обманює.

Хлопчик відкрив великий закон.

Розум.

МАТЕМАТИКА

ТЕМА УРОКУ: ШВИДКІСТЬ ТІЛА У ПРЯМОЛІНІЙНОМУ РІВНОМІРНОМУ РУСІ. ОДИНИЦІ ШВИДКОСТІ

*Підготувала вчителька початкових класів
Харківської приватної спеціалізованої школи
«Харківський колегіум»*

Тесленко Л. Г.

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- **пояснювати** поняття швидкості як величини;
- **називати** взаємопов'язані величини, що характеризують рух тіла;
- **розв'язувати задачі**, використовуючи формули;
- **порівнювати** досягнуті результати з очікуваними (таблиця З-Х-Д);
- **пояснювати** зв'язки між величинами «час», «відстань», «швидкість»;
- **ставити запитання** щодо умов задачі;
- **висловлювати судження** щодо важливості набутих знань у житті.

План змісту уроку

1. Уявлення про величину «швидкість» та одиниці її виміру.

2. Виявлення залежності між величинами, що характеризують рух тіл.

Обладнання. Індивідуальні картки для усної лічби, картки для роботи в групах, презентація за темою.

Регламент уроку

1. Вступна частина — до 8 хв.
2. Основна частина — до 25–28 хв.
3. Заключна частина — до 5–7 хв.

Організація пізнавальної діяльності учнів

1. Вступна частина

Вчитель пропонує учням, працюючи в парах, виконати такі завдання.

Проаналізувати три ланки логічного ланцюжка і заповнити пропуск у четвертій (*невідоме знаходимо в результаті віднімання*):

1.

2. Виключіть зайве з групи слів: площа, об'єм, година, маса, довжина.

(*Зайве слово «година», тому що об'єм, маса, довжина — це величини, а година — одиниця вимірювання величини часу.*)

Після кожного завдання вчитель перевіряє виконання, заслуховуючи дві-три пари. Відповіді пар мають бути обґрунтовані. Вчитель пропонує пояснити, чому пара дійшла того чи іншого висновку.

Далі він пропонує скласти кластер до слова «величини». Заповнює вже згадувані величини і запитує: «Що ще можна вимірювати?»

Якщо учні не називають «швидкість» серед величин, учитель називає її сам. І оголошує тему та очікувані результати

уроку: «Отже, тема нашого уроку «Швидкість», і мені хотілося б, аби після цього уроку ви навчилися пояснювати поняття швидкості як величини, характеризувати рухомі об'єкти, розуміючи залежності між швидкістю, часом і відстанню. Я вірю, що ви навчитесь розв'язувати задачі щодо швидкості, використовуючи введені формули».

Вчитель пропонує учням протягом 1 хв згадати, що їм відомо про швидкість. Потім об'єднатися в пари та обмінятися знаннями. Вчитель збирає та записує відомості в першу колонку таблиці З-Х-Д.

Що нам відомо?	Що хочемо дізнатись?	Що нового ми дізналися?
----------------	----------------------	-------------------------

Вчитель пропонує сформулювати запитання: «Що ви хочете дізнатися про швидкість?» Ідеї записуються в другу колонку таблиці. Бажано, щоб були запитання про основні ознаки швидкості, про те, як її вимірюють та в яких одиницях записують результати вимірювань.

II. Основна частина

Вчитель запрошує учнів подивитись кілька слайдів про мишенят і дати відповідь на запитання.

— Що ви бачите на першому слайді (малюнку)?

Учні відповідають: *«Вони вискочили зі своєї нірки, знайшли шматочок смачного сиру. І тільки зібралися полачувати, як з'являється головний ворог мишей — кішка. Мишенята чимдуж кинулися до нірки».*

— Що ви бачите на другому малюнку? Чому одне мишеня попереду, інше позаду?

(Учні відповідають: *«Воно швидше бігає».*)

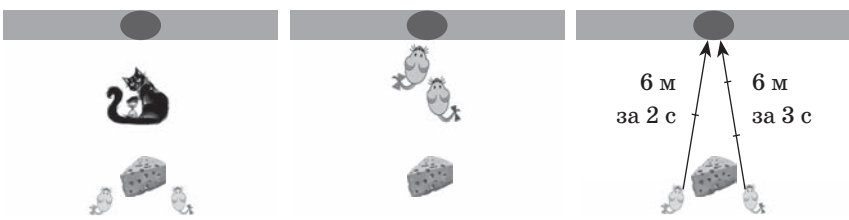
— Як ви гадаєте, як це «швидше» записати іменованим числом?

Подивіться на третій малюнок.

(Учні відповідають: *«Ми бачимо, що відстань від сиру до нірки (6 м) мишеня, що зліва, пробігло за 2 с, а мишеня, що справа, за 3 с.»*)

Отже, як ви гадаєте, що означає — швидше?

(Учні відповідають: *«Це означає на однакову відстань витратити менше часу! Швидкість одного мишеняти 6 м за 3 с, а прудкішого — 6 м за 2 с.»*)

— Запис довгий та незручний. Розглянемо наступний слайд. Що нам треба знайти?

(Учні відповідають: «Відстань, яку пробігає кожне з мишенят за 1 секунду»).

— Як це зробити? (Дією ділення, звичайне приведення до одиниці.)

Давайте виконаємо цю дію. Вчитель пропонує учням розділити 6 на 2 і 6 на 3 і назвати результати.

(Учні відповідають: «Одне мишеня пробігає 3 м за с, а друге — 2 м за с».)

Вчитель записує результати на дошці й каже: «Отже, **швидкість** одного 3 м/с, а другого 2 м/с. Ми виміряли цю величину і записали іменованим числом!»

Він зауважує, що кожне поняття має своє визначення, і пропонує учням у парах сформулювати, що таке швидкість. Вислухавши 2–3 пари, він відкриває написане заздалегідь на дошці визначення: «Швидкість — це відстань, пройдена за одиницю часу. Щоб її знайти, треба відстань поділити на час».

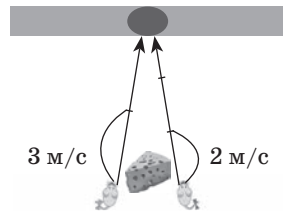
Вчитель пропонує скласти формулу визначення швидкості. Він нагадує, що: 1) відстань — це довжина, вимірюється в м, см, дм, км, позначається латинською буквою s ; 2) час вимірюється в с, хв, год, позначається буквою t .

А далі пояснює, що одиниці виміру швидкості формуються з одиниць довжини та часу. Наприклад: м/с, м/хв, м/год, км/с, км/хв. Швидкість позначається латинською буквою v .

Отже, формулою, що визначає, як пов'язані між собою ці величини, буде така:

$$v = s : t.$$

Потім учитель пропонує потренуватися знаходити швидкість на простих задачах. Для цього він об'єднує учнів у пари

і пропонує їм розв'язати задачі, причому змінюючи ролі. Першу та другу задачу розв'язує один учень/одна учениця. Третю та четверту — інший/інша. Потім вони обмінюються зошитами й перевіряють розв'язання задач одне в одного.

1. Знайти швидкість космічного корабля, якщо 56 км він пролітає за 8 с.

2. Знайти швидкість равлика, якщо він проповз 35 м за 7 годин.

3. Знайти швидкість плота, якщо за 4 години він проплив 16 км.

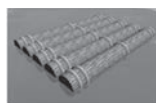
4. Знайти швидкість автобуса, якщо він проїхав 120 км за 3 години.

Результати роботи пар презентуються та обговорюються в класі протягом 2 хв.

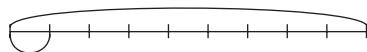
Далі вчитель пропонує учням, працюючи в парах, скласти свої задачі на визначення швидкості, пригадавши життєві ситуації, де відбувається прямолінійний рівномірний рух. Результати роботи кількох пар презентуються всьому класові.

Потім запрошує попрацювати над складеною задачею.

За 9 годин пліт проплив 27 км, а моторний човен за 2 години 24 км. Чия швидкість більша та на скільки?

27 км

24 км

Вчитель пропонує розглянути схему та пояснити, як вона відображає умови задачі.

Для розв'язання задачі доцільно поставити ряд запитань:

— На які запитання треба знайти відповіді, щоб визначити, чия швидкість більша?

(Яка швидкість у плота? Яка швидкість у моторного човна?)

— Які запитання можна поставити щодо швидкості плота?

(Як визначити цю швидкість? Що ми знаємо про рух плота? Які математичні дії треба зробити для визначення швидкості?)

— Які запитання можна поставити щодо швидкості моторного човна?

(Ті ж самі.)

Запитання вчитель записує на дошці, а потім пропонує, працюючи в парах, знайти на них відповіді та розв'язати задачу.

III. Підсумкова частина

Вчитель пропонує підсумувати роботу на уроці. «На початку уроку ми заповнили частину таблиці. Настав час заповнити останню колонку». Після цього вчитель запрошує учнів до обговорення у загальному колі запитань:

- Чого навчилися?
- Чи є важливими ці знання для вас особисто?
- Як ви можете їх використати у житті?

Я У СВІТІ

ТЕМА УРОКУ: УСІМ СВІТОМ ОХОРОНЯЄМО ПРИРОДНІ БАГАТСТВА

*Підготувала заступниця директора
Харківської приватної спеціалізованої школи
«Харківський колегіум»
Пилипчатіна Л. М.*

Очікувані результати уроку

Після цього уроку учні зможуть:

- *пояснювати, чому потрібно охороняти природні багатства;*
- *розповідати про способи охорони природних багатств у різних країнах;*
- *ставити відкриті запитання до тексту за заданими питальними словами;*
- *обґрунтовувати думку;*
- *формулювати наміри щодо власної поведінки для збереження природних багатств;*
- *оцінювати зміни власного рівня знань.*

План змісту уроку

1. Що таке природні багатства.
2. Чому потрібно зберігати природні багатства.
3. Як у світі зберігають природні багатства.
4. Що я можу зробити.

Обладнання: Тагліна О. В., Іванова Г. Ж. Я у світі: підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. — Харків : Вид-во «Ранок», 2015.

Регламент уроку

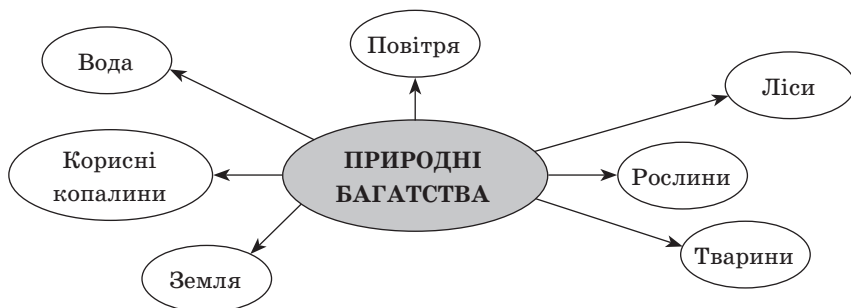
1. Вступна частина — до 10–12 хв.
2. Основна частина — до 30 хв.
3. Заключна частина — до 7 хв.

Організація пізнавальної діяльності учнів

I. Вступна частина

Вчитель оголошує учням тему уроку і пропонує їм назвати те, що, на їхню думку, належить до природних багатств. Учитель пише ці слова посередині дошки (або великого аркуша).

Під час того, як учні називають свої ідеї, вчитель складає на дошці кластер.

Далі пропонує учням об'єднатися в пари та протягом 2 хв обговорити запитання:

— Чому потрібно зберігати природні багатства?

Після обговорення — вислуховує 3–4 відповіді. На цю роботу відводиться до 3–4 хв.

Наступний етап парної роботи вчитель пропонує провести за запитанням: «Що ми знаємо про збереження природних багатств?» (3–4 хв). Одночасно з обговоренням він малює на дошці таблицю.

Знаємо	Хочемо дізнатись	Дізнались

Збираючи результати обговорення пар, учитель заповнює першу колонку таблиці.

Наступним завданням для учнів буде заповнення другої колонки. Для цього вчитель пропонує їм сформулювати запитання про те, що вони хотіли б ще дізнатися про охорону природних багатств (для цієї роботи відведіть до 5 хв).

II. Основна частина

Вчитель пропонує ознайомитися з таблицею та обговорити її, працюючи в парах за завданням: «індивідуально ознайомтеся з переліком міжнародних акцій і свят на с. 126–127 підручника. Оберіть одне з них і поясніть своєму партнеру/партнерці, чому це свято сприяє збереженню природних багатств. Представте класові свято, яке обрав ваш партнер/партнерка».

Після завершення часу вислуховує бажаних відповісти, але пропонує назвати лише одну акцію чи свято з того переліку, який пара обрала.

Далі він запрошує учнів до роботи з текстом (с. 127–128) за методом: «Читання в парах/запитання в парах»: один з учнів/одна з учениць читає абзац, а інший/інша — ставить до нього відкриті запитання із заданими словами. Потім пара формулює відповідь на запитання.

1 абзац	2 абзац	3 абзац
Чому...?	Навіщо...?	Який висновок можна зробити щодо участі громадян...?
Як...?	Яким чином...?	Чи важливо... і чому?

Читання відбувається із зупинками. Після роботи з першим абзацом учитель пропонує назвати запитання, які пари змогли поставити до нього. Решта учнів класу відповідають на запитання. Вислухавши декілька пар, він пропонує перейти до наступного і нагадує, що запитання до нього потрібно буде сформулювати зі словами з другої колонки. І пропонує в парах помінятися ролями: той/та, хто читав/читала, тепер ставитимуть запитання і навпаки. Так само текст опрацюється до кінця. Ця робота займе до 15 хв.

Завершивши опрацювання тексту, вчитель пропонує заповнити третю колонку таблиці З-Х-Д. Потім запрошує учнів до порівняння результатів роботи і запитань, які вони поставили у другій колонці таблиці. Під час обговорення

результатів учням пропонується самостійно знайти відповіді на запитання, що не розкриває текст.

На цю роботу варто відвести до 4–5 хв.

III. Підсумкова частина

Учитель пропонує учням об'єднатися в малі групи та обговорити протягом 3 хв запитання: Як можуть діти вашого віку брати участь у збереженні природних ресурсів? Як саме? (Складіть перелік із 2–3 конкретних дій.)

Далі, методом «Коло ідей», усі приклади презентують і записують у спільний список на дошці.

На завершення уроку вчитель пропонує учням обрати один із наведених прикладів збереження природних багатств або придумати свій і продовжити речення:

— *Тепер я буду... Тепер я можу... (3–5 хв)*

На цьому етапі висловлюються учні за бажанням.

АНГЛІЙСЬКА МОВА

ТЕМА УРОКУ: МОЄ ДОЗВІЛЛЯ ТА ДОЗВІЛЛЯ МОЇХ ДРУЗІВ

*Підготувала аспірантка Інституту педагогіки НАПН України
Ільчук І. Ю.*

Очікувані результати

Після цього уроку учні зможуть:

- *синтезувати лексику з теми «Hobbies»;*
- *аналізувати речення з граматичними структурами 'like + -ing', 'enjoy + -ing' і вживати їх в усному та писемному мовленні;*
- *проводити аналіз тексту за поданими критеріями;*
- *виявляти логічні зв'язки між лексичними елементами у фразі;*
- *обґрунтовувати своє ставлення до різних видів хобі;*
- *оцінювати свої результати роботи та результати роботи інших за поданими критеріями.*

План змісту уроку

1. Ознайомлення з новою лексикою та опрацювання її з теми.

2. Ознайомлення та робота з граматичними структурами 'like + -ing', 'enjoy + -ing'.

3. Відпрацювання нових лексичних одиниць та граматичних структур через виконання завдань.

Обладнання: Несвіт А. М. Англійська мова: підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. / Алла Несвіт. — Київ : Генеза, 2015. — 143 с.; папірці для зображення настрою; малюнки із зображенням хобі, професій, щоденних справ тощо; картки з малюнками та підписами нових слів із теми; листи А5 для складання кластеру; аудіо/відеозапис Head, Shoulders, Knees and Toes (Super Simple Songs); листи для самооцінювання.

Регламент уроку

1. Вступна частина — до 5 хв.
2. Основна частина — до 27 хв.
3. Заключна частина — до 8 хв.

Організація пізнавальної діяльності учнів

I. Вступна частина

Урок починається з привітання.

Teacher. — *Good afternoon, boys and girls. Nice to see you here.*

Pupils. — *Glad to meet you too.*

Далі учням пропонується вправа «Розфарбуй свій настрій». Учитель просить їх зафарбувати папірець кольором, що відповідає сьогоденному настрою та пояснити свій вибір.

T. — *How are you today? Take a piece of paper on your desks, choose a crayon the colour of which describes your mood, and explain your choice.*

P-s. — *(можливі відповіді) It's yellow. I am happy today. It's grey. I am sad. today.*

На привітання відводиться до 2 хв.

Переходячи до актуалізації знань учнів із нової теми, вчитель пише заголовок *Hobby* на дошці та малює зображення кошика. Ставить перед учнями завдання: пригадати слова та фрази, які їм відомі й асоціюються із заголовком. Учні по черзі називають слова і записують їх усередині кошика на дошці. Слід попросити учнів слухати одне одного уважно і не повторювати вже озвучені слова та фрази.

T. — *Say and write in the basket as many words and phrases as you know which you associate with the word Hobby. Listen to each other attentively and don't repeat your classmates' words and phrases.*

P-s. — (згадують усі слова та фрази, записують у кошик на дошці).

Можливі відповіді: *play football/basketball/tennis, ride a bike, collect stamps, go swimming etc.*

II. Основна частина

Опрацювання нової лексики вчитель починає з роботи із картками. Показує картки із зображенням нових слів та фраз (наведені нижче), читає назви хобі, учні слухають та хором повторюють за вчителем. Він слідкує за правильністю вимови.

T. — Look at the pictures, listen and repeat the words after me.

P-s. — (вголос повторюють слова за вчителем).

Для закріплення учням пропонується в парах прочитати слова одне одному, оцінюючи правильність власної вимови та вимови свого партнера. Потім вони мають скласти по два речення з обраними на власний розсуд словами.

T. — Read the words to each other in pairs. Check your partner's pronunciation. Choose two words and make sentences with them.

P-s. — (можливі відповіді) I like cooking cakes. Painting is fun.

На опрацювання нової лексики відводиться 5–6 хв.

Переходячи до опрацювання з учнями нових граматичних конструкцій, учитель записує на дошці кілька речень і просить окремих учнів зачитати їх. Потім звертає увагу учнів на те, яке закінчення мають дієслова у реченнях.

(На дошці) I like painting. Anna likes singing. We enjoy swimming.

T. — Read the sentences. What can you see in the end of the verbs that are the names of hobbies?

P-s. — I can see -ing in the end of these verbs.

Вчитель просить одного з учнів підкреслити закінчення та назвати слова, що стоять перед назвами хобі.

T. — Underline the ending -ing in the verbs. What words can you see before the verbs with -ing?

P-s. — I can see 'like' and 'enjoy' before the verbs with -ing.

T. — Can you tell when do we add -ing to the verb?

P-s. We add -ing to the verb after the words 'like' and 'enjoy'.

Далі він пояснює, що закінчення *-ing* додається до дієслова, якщо перед ним є слова *'like'* та *'enjoy'*.

Потім просить учнів скласти свої приклади до правила у парах (по два приклади від кожної пари). На роботу в парах відводиться до 2 хв.

T. — Work in pairs. Make two sentences using the pattern.

P-s. — (можливі відповіді) Tom likes camping. We like listening to music.

Після перевірки результатів учитель просить учнів відкрити підручник на с. 41 та звернути увагу на впр. 1b. Він читає текст голос, а учні сліdkують за вчителем.

T. — *Open your books at the p. 41, ex. 1b. Listen and follow in your books, read in silence after me.*

P-s. — *(слідкують за вчителем, читають услід за ним мовчки).*

Далі вчитель пропонує учням прочитати та перекласти текст ланцюжком. У разі потреби відпрацьовує з учнями вимову та переклад складних та/або невідомих слів.

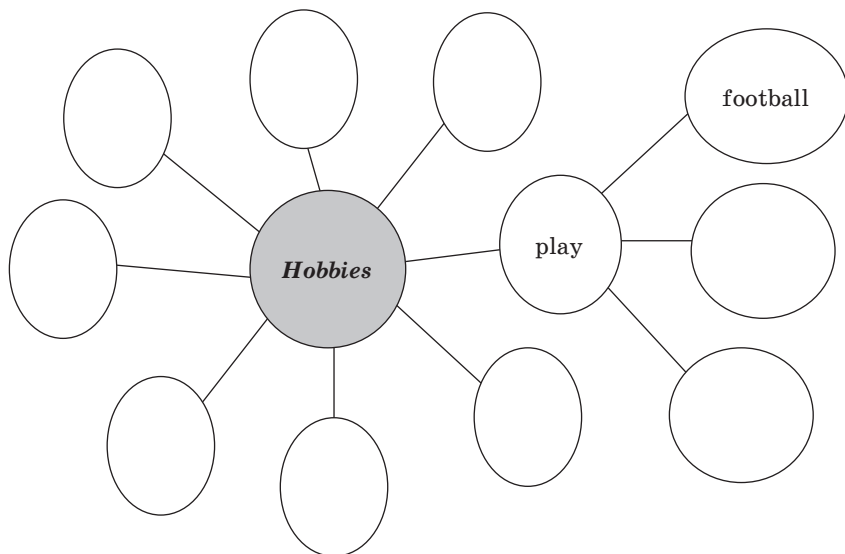
T. — *Read and translate the text in chain.*

P-s. — *(читають і перекладають текст ланцюжком).*

Читанню приділяється до 5 хв.

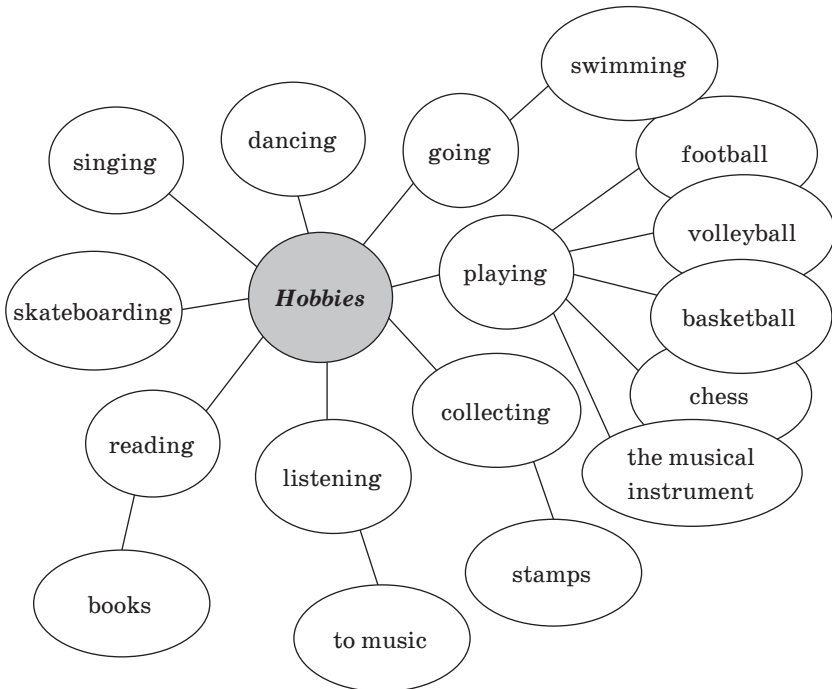
Після цього учні за завданням учителя продовжують роботу в групах.

Вчитель об'єднує учнів у групи по 4–5 чол. і роздає кожній чисті листи А5. Завдання для них — на основі тексту і власних знань скласти кластер за зразком на дошці (час на роботу — 3–4 хв). Слід нагадати учням про правила роботи в групі: висловитися має кожен, хтось із учасників групи має слідкувати за часом та ходом виконання завдання. Зразок кластера учні можуть побачити на дошці. Перед виконанням завдання вчитель звертає увагу учнів на відображені у зразку елементи кластера, що являють собою дієслово та іменник, пов'язані у фразу. Учні також мають відобразити ці зв'язки у своїх кластерах.

T. — Look at the pattern on the board. Remember the text and the new words. Take paper sheets and make a cluster. You have 3-4 min. to get ready to present your cluster. You see there can be verbs and nouns, which name the hobby when we use them together.

P-s. — можливий варіант кластера.

Вчитель контролює та в разі потреби коригує діяльність груп. По завершенні учні презентують свої кластери, порівнюють їх. На презентацію відводиться 2–3 хв.

Вчитель пропонує групам обмінятися своїми кластерами. Завдання для груп — якомога швидше скласти і записати речення, використовуючи слова з кластера (час на роботу — до 2 хв). Перемагає група, що склала найбільше речень.

T. — Exchange your clusters, make and write as many sentences with the phrases and words from the cluster as you can. You have 4 min. The group, which has more sentences than other groups, wins.

P-s. — (складають та записують речення у групах).

Представники кожної з груп озвучують речення (регламент — до 2 хв). Інші учні слухають та в разі потреби виправляють помилки.

T. — Say your sentences. Listen to each other attentively and correct the mistakes if necessary.

P-s. — (представники груп озвучують результати своєї роботи, інші учні виправляють помилки за їх наявності).

Якщо клас працює у швидкому темпі

Гра в асоціації

Вчитель називає хобі. Учні називають слова, які в них асоціюються з даним словом. Напр., playing football — ball, match goal, player, T-shirt, shorts etc.

III. Підсумкова частина

Підсумкова частина уроку починається із закріплення і систематизації нових знань учнів. Вона передбачає як говоріння та аудіювання, так і письмо.

Вчитель просить учнів звернутися до підручника (впр. 4а, с. 42). У парах учні розглядають малюнки у вправі та ланцюжком називають хобі, що зображені на них. Два учні виходять до дошки і записують фрази, які звучать у класі.

T. — Open your books at the page 42, ex. 4a. Look at the pictures and name the hobbies in chain. Two of you will write words and phrases on the board.

P-s. — (учні називають хобі за малюнками, два учні записують слова та фрази на дошці). Cooking, playing the guitar, taking photos, painting, playing computer games, skateboarding, playing the piano, making things, listening to music, playing football, rollerskating, reading books.

Вчитель звертає увагу учнів на впр. 4б на с. 43 і ставить завдання висловити й аргументувати власну думку щодо 1–2 різновидів хобі зі вправи 4а за зразком.

«I think...is interesting, boring, easy, difficult, exciting, because...»

T. — Look at the p. 42, ex. 4b. Give and prove your opinion about 2-3 kinds of hobby using the pattern «I think...is interesting, boring, easy, difficult, exciting, because...».

P-s. — (можливі відповіді) I think playing football is exciting because you can play with your friends. I think playing the piano is difficult because you need to train hard.

Після письмової роботи учні зачитують свої речення перед класом. Всі інші слухають і в разі потреби доповнюють та/або виправляють помилки.

На етап закріплення та систематизації рекомендовано відвести 4–5 хв.

Переходячи до рефлексії уроку, вчитель пропонує учням повернутися до кошика ідей, який вони заповнювали на початку уроку.

T. — Do you remember our basket of ideas? Which new hobbies can we add here?

P-s. — taking photos, rollerskating, flying a kite, listening to music, camping, painting, making things etc.

T. — When can you use the new words in future?

P-s. — (можливі відповіді) I can use the new words to talk about myself, to ask someone about hobbies.

Вчитель роздає учням листи для самооцінювання і пропонує їм оцінити власну роботу на уроці за шкалою від 1 до 12 та обґрунтувати свою оцінку, використовуючи надані критерії.

T. — Estimate your work at the lesson using the scale from 1 to 12 and explain your choice.

My self-estimating

Put the point on the scale and explain your choice

1 _____ 4 _____ 8 _____ 10 _____ 12

I can pronounce the new words — 1–3 points

I remember the new words — 1–4 points

I can use the new words in sentences — 1–5 points

P-s. — (можливий варіант відповіді) I have got 8. I can pronounce all the new words (3 points). I don't remember some of the new words (2 points). I can use the new words in the sentences but I make some mistakes (3 points).

Часовий регламент для рефлексії — 2–3 хв.

УРОК ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

ТЕМА УРОКУ: БАЙКИ ЕЗОПА.

«ДВОЄ ПРИЯТЕЛІВ І ВЕДМІДЬ»

*Підготувала вчителька початкових класів
Харківської приватної спеціалізованої школи
«Харківський колегіум»
Іванська О. Ю.*

Очікувані результати

Після цього уроку учні зможуть:

- *розповідати* про Езопа та його життя;
- *визначати і пояснювати* повчальний висновок (мораль) байки;
- *аналізувати* вчинки персонажів і *давати* їм характеристику;
- *добирати* та *пояснювати* фразеологізми до окремих епізодів байки, синоніми до слів;
- *ставити* відкриті запитання до тексту та відповідати на них;
- *висловлювати передбачення* щодо змісту тексту та *обґрунтовувати* їх.

План змісту уроку

1. Що знаємо про байку як літературний жанр.
2. Хто такий байкар Езоп.
3. Які є складові байки «Двоє приятелів і ведмідь».
4. Яка мораль байки.

Обладнання: Савченко О. Я. Літературне читання : — К. : Видавничий дім «Освіта», 2015; тексти про Езопа (для кожного учня); картки для словникової роботи; картки з фразеологізмами та прислів'ями.

Регламент уроку

1. Вступна частина — до 7 хв.
2. Основна частина — до 30 хв.
3. Заключна частина — до 8 хв.

Організація пізнавальної діяльності учнів

І. Вступна частина уроку

Учитель пропонує учням у парах до поданих на дошці слів написати подібні та пояснити, за яким принципом можна поєднати ці слова:

*Сковорода, Глібов, Лафонтен, Езоп;
Стародавня Греція, Франція, Україна.*

(Діти обговорюють завдання, висувають свої припущення. Далі учні за бажанням висловлюють свою думку). Коли думки учнів вичерпуються, учитель коментує висловлювання дітей: «Всі ці люди — відомі байкарі з різних країн. Кожний жив і творив у свою епоху. Езоп — відомий старогрецький байкар, який жив за багато століть до Сковороди та Глібова. Жан де Лафонтен — французький поет XVII століття. Він писав і вірші, і казки, і балади, і поеми, але прославився своїми байками. Головні герої його байок — звірі. В Україні кращим байкарем вважається Леонід Глібов, хоча ще до нього блискучий гумор та сатиру писали і Степан Руданський, і інші байкарі.

Далі вчитель пропонує учням згадати все, що вони знають про байки. Відповіді учнів записує на дошці, не коментуючи.

Наприкінці він просить дітей підсумувати їхні знання і визначити, який твір ми називаємо байкою. Після того, як учні висловлюють свої думки, їх можна порівняти з визначенням на дошці (екрані).

Байка — невеликий, найчастіше віршований твір повчального змісту. У байках в образі тварин, рослин, різних предметів зображено людей.

Далі вчитель повідомляє тему та очікувані результати уроку: «На уроці ми познайомимося з першим в історії людства байкарем Езопом та його твором «Двоє приятелів і ведмідь». Мені хотілося б, аби після цього уроку ви могли розповідати про Езопа та його життя; визначати і пояснювати повчальний висновок (мораль) байки; аналізувати вчинки персонажів і давати їм характеристику; добирати та пояснювати фразеологізми до окремих епізодів байки, синоніми до слів.

II. Основна частина уроку

Вчитель пропонує учням прочитати ланцюжком текст про Езопа і поставити по одному запитанню до кожного абзацу, послідовно використавши такі питальні слова: Хто? (Хто такий?) Що? Чому? Як? Які причини? Навіщо?

Після кожного абзацу вчитель зупиняється і пропонує 3–4 учням поставити запитання, решті учнів — відповісти на них.

ЕЗОП — НАЙДАВНІШИЙ БАЙКАР

За легендами, основоположником байки вважають Езоп, який жив у Стародавній Греції, приблизно VI ст. до н. е. За переказами, він був не греком, а чужинцем, рабом відомого рабовласника Ксанфа.

Від народження Езоп був горбатим і потворним. Проте, негарний на вигляд, цей раб мав надзвичайний розум. Про його мудрість ходили легенди.

Наприклад, одна з них розповідає, що якимось господар Езоп наказав принести з базару найдорожчу річ. Раб приніс йому язик і так пояснив свій вибір: «Язик — могутня зброя, завдяки йому можна проповідувати любов, справедливість, здійснювати добрі вчинки, дарувати надію, цінувати та поважати людей, тому язик — найдорожча річ».

Коли іншого разу господар наказав принести найдешевшу річ, то раб знову приніс язик і пояснив свій вибір так: «Язик може чинити зло, вбивати і зраджувати, завдавати болю, приводити до розчарування. Тому — це найдешевша річ».

Пізніше Езоп здобув волю, став радником царя Креза. Зазнавши принижень, він як ніхто розумів інших принижених, але не завжди міг говорити вільно, відверто, тому звертався до людей із байками. У подальшому Езоп було несправедливо звинувачено у крадіжці золотого кубка із храму Аполлона, засуджено і вбито. Він був скинутий з високої скелі у безодню.

Авторству Езопу приписують 426 прозових байок. Він розповідав людям короткі байки, які навчали їх розрізняти добро і зло, замислюватися над своїми вчинками і словами. Згодом байки Езопу були записані, їх використовували як навчальний посібник у школах. За зразком Езопових байок пізніше в різні епохи складали свої твори письменники народів світу.

Далі вчитель зазначає, що в тексті Езопової байки можна знайти незрозумілі слова, і пропонує учням у парах подумати над словосполученнями з тексту (пише їх на дошці). Після пояснення учнями — записує значення словосполучення. Запис на дошці буде таким:

Дорога пролягла — простягалася через ліс, поле.

Дати відсіч — захистити себе.

Марна справа — немає сенсу, не треба цього робити.

Упав додолу — упав на землю.

Затамував подих — замер, перестав дихати, ледве дихав.

Оговтався — прийшов до тями, заспокоївся.

Бурмило — жартівливе прозвисько ведмедя.

Випало — прийшлося.

Спіткає — чи не станеться якої-небудь пригоди.

Скрута — небезпека, тяжка хвилина, біда.

Чимдуж — дуже швидко.

Має слушність — правий, має рацію.

Потім учитель пропонує перейти до тексту байки і попереджує, що читатимуть її, використовуючи метод «Читання з зупинками».

Вчитель просить учнів прочитати назву байки і запитує: «Про що може йти мова в ній? Де можна зустрітися з ведмедем? Якою, на вашу думку, буде ця зустріч?» Вислухавши передбачення, він пропонує учням порівняти їх із текстом і запрошує ланцюжком прочитати перші три абзаци тексту.

Потім запитує: «Куди збиралися приятелі? Чому хвилювався один із приятелів, вирушаючи в дорогу через густий ліс? Прочитайте, що відповів на це інший. Які події можуть відбуватися далі? Чому ви так гадаєте?»

Далі триває читання другої частини байки (наступні два абзаци — «ланцюжком»). Вчитель запитує: «Чи справдились ваші передбачення? Що зробив перший приятель, побачивши ведмедя? Чи попередив про небезпеку товариша? Чому другий приятель прикинувся неживим? Чи відрізняється розмова друзів на початку байки з подіями, що сталися? Як? Чим, на вашу думку, закінчиться оповідання?»

Далі триває читання третьої частини до кінця тексту. Вчитель запитує: «Якою була розмова між приятелями? Чим завершив автор байку? Що, на вашу думку, він хотів сказати читачам? Що ви відчули, коли дочитали байку? Чи можна назвати цих людей друзями? Чому? Які риси характеру проявили обидва приятелі? Кого із них ви хотіли б мати своїм другом?»

Далі вчитель пропонує в парах:

- визначити зачин, основну частину, завершення байки;
- знайти у тексті питальні речення, прочитати їх та відповіді на них виразно («А чи не спіткає нас яке лихо в дорозі? Ану ж нападе дикий звір? Ну а тепер розкажи, що тобі шептав на вухо бурмило? Отак і сказав?»);
- визначити, чи з однаковою інтонацією слід читати слова приятелів в обох діалогах і чому;
- до поданих слів дібрати синоніми (робота з картками):

Нажаханий — переляканий, настрашений.

Подався — пішов, поплентався, побрів, пошкандибав, побіг, помчався, накивав п'ятами, погнав, поліз, порачкував.

Вкупі — разом.

Невдовзі — незабаром, через деякий час.

Забачивши — побачивши.

Видерся — виліз.

Дісталися — прийшли.

Раптом — несподівано, зненацька.

Вгледів — роздивився.

Підвівся — встав.

Усі завдання, виконані учнями в парах, перевіряються послідовно методом «Коло ідей».

Якщо клас працює у швидкому темпі

Вчитель може організувати роботу за малюнком підручника: «Як автор малюнка побачив скруту? Який епізод відображено? Якби ви були автором цього малюнка, як назвали б його? Чому?»

Вчитель показує на картках перелік фразеологізмів і пропонує учням дібрати найдоречніші з них до окремих епізодів байки та пояснити свій вибір:

- *народитися під щасливою зіркою (про приятеля, який уник небезпеки);*
- *фортуна усміхнулася (пощастило, ведмідь не зачепив);*
- *як сніг на голову (ведмідь з'явився раптово);*
- *брати ноги на плечі (перший приятель утік);*
- *душа в п'яти пішла (дуже злякалися обидва приятелі);*
- *білий як полотно (дуже переляканий другий чоловік);*
- *ні живий, ні мертвий (дуже переляканий);*
- *як з-під землі (раптово);*
- *сягнути розумом (про другого чоловіка, який упав на землю і прикинувся мертвим).*

III. Підсумкова частина уроку

Вчитель пропонує учням індивідуально скласти прислів'я з поданих на дошці (на картці) частин і пояснити, яке з них найточніше відображає головну думку байки:

Людина без друзів — від того й наберешся.

Дружба — старих не забувай.

З ким поведешся, пізнаєш друга.

Нових друзів май — найбільший скарб.

Як прийде туга, що дерево без коріння.

Далі вчитель організовує обговорення у загальному колі за питаннями:

- Яку байку сьогодні читали на уроці? Хто її автор?
- Які риси характеру засуджуються у творі? Чому ви так вважаєте?
- Якою, на вашу думку, є мораль байки?

Навчально-методичний посібник

ПОМЕТУН ОЛЕНА ІВАНІВНА

**Нова українська школа:
розвиток критичного мислення
учнів початкової школи**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Редактор *Т. П. Єресько*
Технічний редактор *Л. І. Аленіна*
Коректор *А. М. Нечитайло*
Комп'ютерна верстка *Ю. П. Мирончик*

Формат 60×90 1/16,
Ум. друк. арк. 12,00. Обл.-вид. арк. 11,96.

ТОВ «ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ОСВІТА»
Свідоцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції»
Серія ДК № 6109 від 27.03.2018 р.

Адреса видавництва:
04053, м. Київ, вул. Обсерваторна, 25
www.osvita-dim.com.ua